

**Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка**

**Факультет педагогіки і психології
Кафедра психології розвитку та консультування**

Бакалаврська робота

**на тему: «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ
ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Спеціальність:

053 «Психологія»

Студентки групи зП-44
Сокальської Олени Михайлівни

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
розвитку та консультування
Свідерська Галина Мирославівна

РЕЦЕНЗЕНТ:
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології та соціальної
роботи Західноукраїнського
національного університету
Бригадир Марія Богданівна

Робота захищена з оцінкою:
Національна шкала _____
Кількість балів: __ Оцінка: ECTS _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1 Сучасні підходи до розуміння творчих здібностей у психолого-педагогічних дослідженнях	8
1.2 Сутність, структура та критерії оцінки творчих здібностей	17
1.3 Вікові та індивідуально-психологічні особливості розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку	28
1.4 Методичний інструментарій формування творчих здібностей у закладах дошкільної освіти	34
РОЗДІЛ 2 ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	43
2.1 Програма експериментального вивчення творчих здібностей	43
2.2 Методи та методики діагностики творчих здібностей дошкільників	53
2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження	63
2.4 Психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку	83
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	105

ВСТУП

Актуальність дослідження. Умови функціонування сучасної системи освіти характеризуються постійними змінами, спричиненими розвитком технологій, оновленням соціальних запитів та зростанням вимог до особистісних якостей майбутнього покоління. У зв'язку з цим особливої наукової та практичної значущості набуває питання розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку як важливої передумови їх подальшого гармонійного становлення.

Творчі здібності дитини виявляються у здатності самостійно продукувати нові ідеї, варіативно інтерпретувати життєві ситуації, виходити за межі шаблонних способів мислення та знаходити оригінальні підходи до розв'язання пізнавальних і практичних завдань. Вони забезпечують активне включення дитини у процес пізнання навколишньої дійсності, сприяють розвитку уяви, гнучкості мислення та емоційної чутливості до змін середовища.

Дошкільний вік є особливим етапом психічного розвитку, протягом якого формуються базові механізми креативності, закладаються індивідуальні способи взаємодії зі світом та створюються умови для розкриття внутрішнього потенціалу особистості. Саме в цей період освітній вплив має найбільшу ефективність, оскільки природна допитливість, ігрова діяльність та образне мислення дітей виступають сприятливим підґрунтям для цілеспрямованого розвитку творчих здібностей. Відтак проблема їх формування у системі дошкільної освіти потребує ґрунтовного наукового осмислення та пошуку ефективних психолого-педагогічних умов.

Особливу роль у формуванні творчих здібностей відіграє гра як провідний вид діяльності дошкільника. У грі дитина вільно моделює соціальні ситуації, змінює правила, наділяє предмети новими функціями, що створює умови для розвитку дивергентного мислення. Крім того, художньо-продуктивна діяльність (малювання, ліплення, музична імпровізація) забезпечує розвиток сенсомоторної координації та символічної репрезентації, які є підґрунтям творчого самовираження.

Варто наголосити, що результативність формування творчих здібностей у дітей дошкільного віку значною мірою визначається рівнем професійної підготовки педагога. Вихователь має володіти комплексом фахових знань, практичних умінь і розвинених особистісних характеристик, що забезпечують здатність цілеспрямовано організовувати різні види творчої діяльності. Важливо, щоб педагог умів активізувати пізнавальний інтерес дітей, підтримувати їхню ініціативу та забезпечувати середовище, сприятливе для самостійного й вільного творчого самовираження.

Упродовж останніх десятиліть в українському та світовому науковому просторі суттєво зросла увага до проблематики розвитку здібностей, обдарованості, творчого потенціалу та креативного мислення. Зазначена тенденція знайшла відображення у значній кількості емпіричних досліджень і концептуальних праць (О. Антонова, Ф. Баррон, М. Гальченко, Дж. Гілфорд, О. Запорожець, Н. Кічук, Ю. Ковальчук, В. Кремень, О. Кульчицька, В. Луговий, М. Мельник, В. Моляко, М. Орап, Ж. Піаже, Дж. Рензулі, В. Рибалко, В. Роменець, С. Шандрук та ін.), які підкреслюють значущість цієї проблеми для особистісного становлення індивіда, здійснення інноваційної діяльності та вдосконалення освітніх практик.

Важливі психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку розкрито у працях Л. Артемової, Ю. Бабачук, Г. Бех, Г. Бучківської, О. Гевко, І. Грицюк, Н. Денис, О. Дьяченко, Л. Зданевич, А. Зубалій, Н. Каневської, І. Карабаєвої, О. Киричука, Г. Костюка, К. Крутій, О. Кульчицької, Н. Лазарович, С. Максименка, Я. Матвієнко, С. Науменко, Н. Підгорної, Т. Понімарської, О. Філоненко та інших.

Об'єкт дослідження – творчі здібності дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку в освітньому процесі закладу дошкільної освіти.

Мета дослідження полягає у комплексному теоретичному аналізі проблеми формування творчих здібностей дітей дошкільного віку, емпіричному

дослідженні їх рівня розвитку, а також у науковому обґрунтуванні й визначенні ефективних психолого-педагогічних умов їх формування в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Відповідно до структури роботи, для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

1) здійснити теоретичний аналіз сучасних підходів до розуміння творчих здібностей у психолого-педагогічних дослідженнях;

2) розкрити сутність поняття «творчі здібності», їх структуру, вікові та індивідуально-психологічні особливості розвитку, а також охарактеризувати методичний інструментарій їх формування в закладах дошкільної освіти;

3) провести експериментальне дослідження, здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих результатів та визначити рівні розвитку творчих здібностей дошкільників;

4) на основі теоретичних узагальнень і результатів експерименту визначити та науково обґрунтувати психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування творчих здібностей дітей дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Теоретико-методологічна основа дослідження даного дослідження ґрунтується на сучасних психолого-педагогічних концепціях розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку, наукових підходах до вивчення креативності та обдарованості, а також на теорії особистісного розвитку і підтримки дитячої ініціативи. Так, Ф.Баррон підкреслював значення інтелектуальних і особистісних характеристик для творчого потенціалу, Дж. Рензулі виділяв трикомпонентну модель обдарованості (інтелектуальний, креативний та мотиваційний аспекти), В. Моляко акцентував увагу на взаємозв'язку творчого розвитку дитини з навчально-виховним середовищем.

Психологічну основу дослідження становлять роботи П. Гілфорда щодо структури інтелекту та креативного мислення. Я. Матвієнко у своїх працях розглядає загальні проблеми розвитку творчих здібностей у дошкільному віці як динамічного процесу, що залежить від умов соціально-педагогічного середовища та підтримки дорослих в освітньому процесі. Дослідження

Л. Зданевич, Г. Бучківської та співавторів акцентують увагу на характері проявів творчого потенціалу у контексті соціально-психологічної адаптації дітей 5–6 років, що вказує на важливість міжособистісних відносин та соціальних компетентностей для формування креативності.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, що дозволяє розглядати розвиток творчих здібностей як цілісну взаємопов'язану систему психічних, мотиваційних та соціальних компонентів, а також діяльнісний підхід, який визначає творчість через активне включення дитини у різні види діяльності (гра, конструювання, малювання, музична діяльність). Таким чином, поєднання теоретичних концепцій креативності, вікової психології та педагогіки забезпечує комплексний підхід до вивчення психолого-педагогічних умов формування творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Для реалізації поставлених завдань у дослідженні застосовувався наступний **комплекс методів**:

- **теоретичні** поєднували аналіз і узагальнення науково-методичної літератури для вивчення сучасних підходів до визначення та структури творчих здібностей, вікових особливостей їх розвитку та моделей формування; систематизація і класифікація для упорядкування знань про психолого-педагогічні умови розвитку творчості у дошкільників; порівняльний аналіз для зіставлення підходів різних авторів та виділення ефективних психолого-педагогічних практик;

- **емпіричні** передбачали використання спостереження, бесіди, опитування батьків та педагогів, такі психодіагностичні методики: «Завершення фігури» Е. Торренса (у модифікації О. Андрощук), «Танграми», «Паралельні лінії» розроблені О. Кульчицькою та Л. Чорною (у адаптації О. Андрощук), «Слова на літеру К» О. Кульчицької та Л. Чорної, «Завершення фігури (Овал)» Е. Торренса, «Творча уява» Г. Лаврентьєвої та Т. Титаренко, «Сни тварин» Н. Краснощоків, «Домалюй», «Створи за задумом» (вільна творча діяльність), «Склади візерунок» (за зразком), а також ситуаційні завдання з «навмисною помилкою». У межах дослідження також було

застосовано метод аналізу продуктів діяльності з метою виявлення творчих навичок;

- **математико-статистичні** включали використання описової статистики для обчислення середніх величин та відсоткових співвідношень. Статистична обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою Excel із використанням вбудованих статистичних функцій.

Теоретичне значення дослідження визначається розширенням наукового уявлення про психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку. Теоретичні положення роботи спираються на сучасні психологічні та педагогічні концепції розвитку дитини й окреслюють зміст, структуру та особливості прояву творчих здібностей у дошкільному віці. Дослідження актуалізує значення освітнього середовища, характеру взаємодії дорослого з дитиною та спрямованості педагогічного впливу як чинників розвитку творчого потенціалу, що створює підґрунтя для подальшого теоретичного осмислення проблеми у межах дитячої психології.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності закладів дошкільної освіти для підвищення ефективності формування творчих здібностей дітей. Запропоновані психолого-педагогічні умови можуть бути використані в організації освітнього процесу, плануванні занять, ігрових і художньо-творчих видів діяльності.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальну роботу було реалізовано на базі Тернопільського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) № 25 Тернопільської міської ради та Тернопільського дошкільного навчального закладу № 30. У дослідженні взяли участь 58 дітей (з них 30 хлопчиків та 28 дівчаток) віком 5–6 років, а також представники їхніх родин, педагоги.

Структура та обсяг бакалаврської роботи. Бакалаврська робота має чітку структурну побудову та включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, що налічує 72 позиції, а також додатки. Загальний обсяг роботи становить 106 сторінок, з яких 96 сторінок припадають на виклад основного матеріалу. У роботі використано 15 рисунків і 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Сучасні підходи до розуміння творчих здібностей у психолого-педагогічних дослідженнях

Звернення до сучасних підходів у розумінні творчих здібностей зумовлена динамічними змінами в освітньому просторі та зростанням ролі творчого потенціалу особистості вже на ранніх етапах розвитку. У психолого-педагогічних дослідженнях творчі здібності розглядаються як багатовимірне утворення, що формується під впливом індивідуально-психологічних чинників і соціально-освітніх умов, що потребує комплексного теоретичного аналізу. Осмислення сучасних наукових підходів дозволяє уточнити зміст цього поняття, виявити провідні детермінанти його розвитку та створює теоретичне підґрунтя для подальшого обґрунтування ефективних психолого-педагогічних умов формування творчих здібностей дітей дошкільного віку.

З метою теоретичного уточнення проблеми доцільно розкрити зміст таких понять, як «творчість», «дитяча творчість» і «творчі здібності». У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття творчості визначається як діяльність людини, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей, що характеризується наявністю елементів новизни, розвитку, удосконалення та збагачення результатів діяльності [7, с. 1435].

У психологічному словнику поняття «творчість» розглядається як діяльність людини, наслідком якої є створення нових духовних і матеріальних цінностей. У свою чергу, в «Енциклопедії освіти» творчість трактується як діяльність, що приводить до появи оригінальних і більш досконалих духовних або матеріальних продуктів, які можуть мати як об'єктивну, так і суб'єктивну значущість [19].

В. Бішко розглядає творчі здібності як індивідуально-психологічні властивості особистості, що забезпечують результативність творчої діяльності та сприяють створенню оригінального продукту [5, с. 64].

На думку Е. Удовенко, творчі здібності становлять складне особистісне утворення, формування якого відбувається внаслідок взаємодії природних задатків людини із впливами навколишнього середовища. Їх розвиток пов'язаний із удосконаленням психічних процесів – мислення, сприймання, пам'яті та уяви. Саме ці здібності забезпечують можливість генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні способи розв'язання складних завдань і реалізовувати себе в різних сферах діяльності. Наявність творчих здібностей розглядається як важлива передумова успішної діяльності особистості [62, с. 103].

У свою чергу, В. Чорноус підкреслює, що творчі здібності виступають відносно стійкими характеристиками особистості, які можуть проявлятися у різних видах діяльності – навчальній, трудовій та інших сферах життєдіяльності. Їх розвиток є значущою умовою ефективного функціонування людини в суспільстві та її подальшого творчого саморозвитку [65, с. 83].

Уявлення про творчі здібності тісно пов'язане з культурою як результатом творчої діяльності людини. Творча активність сприяє особистісному розвитку, формуючи способи взаємодії з дійсністю, необхідні для самореалізації в різних сферах. Здібності – це індивідуально-психологічні особливості, що визначають успішність засвоєння знань і навичок, але не зводяться до них. Вони є потенційною можливістю, яка розкривається та розвивається в діяльності, навчанні й вихованні.

С. Сисоєва зазначає, що поняття творчих здібностей широко використовується як у повсякденному мовленні, так і в науковій літературі. Психологи намагалися систематизувати пов'язані з ним категорії – здібності, обдарованість і талант – з огляду на рівень успішності діяльності. При цьому важливу роль у реалізації здібностей відіграють характерологічні риси особистості, зокрема відповідальність, наполегливість, працьовитість,

акуратність, цілеспрямованість. Хоча ці якості часто розглядаються поза межами власне здібностей, їхній тісний зв'язок із ними є очевидним [57; 58].

У дослідженнях проблеми творчості під творчими здібностями зазвичай розуміють інтегральне поєднання властивостей і рис особистості, які забезпечують відповідність вимогам певного виду навчально-творчої діяльності та визначають ефективність її результатів. У практиці діяльності окремі здібності проявляються не ізольовано, а у взаємодії, утворюючи цілісну систему. Рівень їх інтеграції може відрізнятися в різних людей, тому навіть за подібної розвиненості окремих функцій результати діяльності можуть бути різними. Для кожної особистості характерним є індивідуальний спосіб поєднання здібностей, який зумовлює ефективність у різних видах діяльності.

Важливим внеском у дослідження проблеми розвитку творчого потенціалу особистості є монографія «Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень» авторства В. Моляко та О. Музика. У роботі висвітлюється взаємозв'язок між здібностями, творчістю та обдарованістю, підкреслюючи, що саме їх поєднання формує основу творчого потенціалу особистості. Автори наголошують, що на певному етапі розвитку загальних або спеціальних здібностей у людини починають активно формуватися творчі здібності, які стають визначальним чинником її творчого потенціалу. Творчість у цьому контексті не є спонтанним явищем, а логічним результатом розвитку здібностей, які досягають високого рівня та трансформуються у творчі якості [21]. Концепція В. Моляко та О. Музики дозволяє розглядати творчий потенціал як динамічну систему взаємодії здібностей, досвіду та мотиваційно-ціннісних установок, що забезпечує здатність особистості до постійного саморозвитку та творчої самореалізації. Такий підхід є особливо актуальним у підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, оскільки педагог повинен не лише мати власний творчий потенціал, а й сприяти розвитку творчих здібностей дітей, створюючи умови для вільного прояву їхньої індивідуальності та креативності.

За І. Білою, слід чітко розрізняти творчий потенціал як внутрішній ресурс особистості та творчі здібності як конкретне його виявлення у діяльності.

Творчий потенціал виступає своєрідним «запасом» або внутрішньою основою особистості, тоді як творчі здібності формуються в процесі взаємодії дитини з оточенням та через різні види діяльності – ігрову, художню, мовленнєву, пізнавальну [3, с. 48–49]. Дослідниця підкреслює, що активізація творчого потенціалу дошкільника можлива лише за наявності сприятливого середовища, де дитина може вільно висловлювати свої думки, фантазувати, експериментувати та пробувати нові ролі. У цьому процесі роль педагога полягає не лише у стимулюванні пізнавальної активності, а й у підтримці ініціативи дитини, створенні умов для вибору та самостійного прояву творчості.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях виокремлюють кілька провідних підходів до розуміння творчих здібностей, кожен з яких акцентує увагу на різних аспектах цього феномена. Розглянемо їх детальніше.

Основні положення діяльнісного підходу полягають у визнанні активної позиції дитини як суб'єкта діяльності; взаємозв'язку між мотивами, цілями, способами дій і результатами; залежності розвитку творчих здібностей від характеру організації діяльності; визначальної ролі педагогічного керівництва, яке спрямовує, стимулює та збагачує творчий досвід дитини. Таким чином, у межах діяльнісного підходу творчі здібності розглядаються як динамічне утворення, що формується в умовах спеціально організованої, змістовної та емоційно насиченої діяльності.

Особистісний підхід у психолого-педагогічних дослідженнях творчих здібностей сформувався на основі ідей К. Роджерса, А. Маслоу, Ж. Піаже та інших психологів, які підкреслювали унікальність особистості як ключового чинника розвитку творчості. У центрі уваги цього підходу перебуває дитина як цілісна особистість, її потреби, мотиви, схильності та індивідуальний досвід, що визначають потенціал для самовираження й самореалізації. Згідно з основними положеннями особистісного підходу: творчі здібності розглядаються як індивідуально-диференційована характеристика особистості; розвиток творчості залежить від умов, що підтримують психологічний комфорт, емоційне благополуччя та внутрішню мотивацію дитини; педагогічна

підтримка спрямовується на створення середовища, у якому дитина може проявляти ініціативу, приймати рішення та пробувати нові способи діяльності; увага приділяється не лише результату творчої діяльності, а й самому процесу, який стимулює самовираження та формування впевненості у власних можливостях. Таким чином, особистісний підхід трактує творчі здібності як прояв індивідуального потенціалу дитини, який реалізується за умови підтримки її унікальності та розвитку внутрішніх ресурсів.

Когнітивний підхід акцентує увагу на пізнавальних процесах, що забезпечують прояв творчості, і сформувався під впливом робіт таких психологів, як М. Гарднер, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг. Він розглядає творчі здібності як результат розвитку мислення, уяви, унікальних стратегій вирішення проблем та здатності генерувати нові ідеї. Основні положення когнітивного підходу: творчі здібності пов'язані з когнітивними процесами, насамперед креативним, критичним та гнучким мисленням; особлива роль відводиться здатності до пошуку нестандартних рішень, комбінації раніше засвоєних знань у новий спосіб, формування оригінальних ідей; розвиток творчості залежить від структури та якості пізнавальної діяльності, у тому числі уваги, пам'яті, мисленнєвих операцій і уяви; стимулювання творчих здібностей потребує спеціально організованих завдань і навчальних ситуацій, що заохочують експериментування, пошук альтернатив і відпрацювання стратегій вирішення проблем. Таким чином, когнітивний підхід трактує творчі здібності як пізнавальний потенціал дитини, що розвивається через опанування ефективних мисленнєвих операцій, активне розв'язання проблем і формування креативних стратегій.

Гуманістичний підхід сформувався під впливом ідей А. Маслоу, К. Роджерса, Е. Фромма та інших представників гуманістичної психології і розглядає творчі здібності як прояв самореалізації та внутрішнього потенціалу особистості. У центрі уваги цього підходу перебуває суб'єктність дитини, її внутрішня мотивація, потреба у самовираженні та емоційне благополуччя, що визначають готовність до творчої діяльності. Основні положення гуманістичного підходу: творчі здібності пов'язані з внутрішньою мотивацією

та прагненням особистості до самовираження і саморозвитку; розвиток творчості залежить від психологічно безпечного середовища, у якому дитина може експериментувати, проявляти ініціативу та досліджувати нові способи діяльності; педагогічна діяльність спрямована на підтримку інтересів, схильностей та емоційного стану дитини, а не лише на досягнення конкретного результату; акцент робиться на процесі творчої діяльності, що стимулює відчуття задоволення, внутрішню автономію та розвиток особистісного потенціалу. Отже, гуманістичний підхід трактує творчі здібності як прояв особистісного потенціалу дитини, який розкривається за умов підтримки її психологічного благополуччя, внутрішньої мотивації та можливості самовираження.

Компетентнісний підхід розглядає творчі здібності як складову ключових компетентностей особистості, необхідних для ефективної життєвої та соціальної активності. Його формування пов'язане з розвитком концепцій сучасної освіти та теорій компетентностей, зокрема робіт О. Набочука, І. Рожі, М. Шопіної, С. Яланської. Так, О. Набочук досліджує роль діяльнісного, особистісного, когнітивного та компетентнісного підходів у семантичному просторі творчості індивіда. Він виокремлює компетентнісний підхід як аспект, що пов'язаний із професійно-творчою компетентністю, креативною експлікацією ситуації та творчими аспектами спілкування, підкреслюючи, що творчі компетенції інтегровані зі змістом діяльності й професійними вимогами. Хоча основна праця І. Рожі не зосереджена безпосередньо на творчості, її аналіз компетентнісного підходу в освіті важливий для розуміння структури та змісту компетентнісної освіти, зокрема того, як компетентності визначаються як освітні результати й як вони формуються у навчальному процесі. Ці положення опосередковано можуть бути використані для обґрунтування компетентнісної моделі розвитку творчих здібностей.

М. Шопіна у праці з компетентнісного підходу до творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку, компетентнісний підхід розглядається в аспекті організації навчальної творчої діяльності та розвитку творчого потенціалу дітей через набуття компетентностей, що включають творчі

компоненти. У власних дослідженнях з педагогічної творчості С. Яланська розвиває ідею творчої компетентності як механізму успішної психолого-педагогічної діяльності, де творча компетентність виступає як інтегральна якість особистості педагога, що включає саморегуляцію, творчі вміння та готовність до професійної творчості.

Соціокультурний підхід розглядає творчі здібності як продукт взаємодії дитини з соціальним і культурним середовищем, де знання, вміння та цінності передаються через спільну діяльність, мову, символічні системи та міжособистісне спілкування. Основні положення соціокультурного підходу: творчі здібності формуються у процесі соціально опосередкованої діяльності, де важливу роль відіграє дорослий, який спрямовує, моделює та підтримує дитину; ключове значення має інтеракція з однолітками та дорослими, що стимулює обмін ідеями, розвиток уяви та гнучкого мислення; розвиток творчості можливий лише в умовах позитивного, підтримувального освітнього середовища, де дитина має можливість експериментувати, пробувати нові способи діяльності та самостійно знаходити рішення; педагогічна діяльність у цьому підході спрямована на створення колективних та індивідуальних ситуацій творчої взаємодії, що забезпечують соціальне навчання та засвоєння культурного досвіду. Таким чином, соціокультурний підхід трактує творчі здібності як динамічний феномен, який формується через соціальну взаємодію та культурне опосередкування, де педагог і середовище виступають каталізаторами розвитку індивідуального творчого потенціалу дитини. Серед сучасних українських психологів, які застосовують соціокультурний підхід у дослідженні творчості та формуванні творчих здібностей, слід зазначити Г. Бучківську, О. Василенко, В. Греськову, І. Данилюка, Л. Зданевич, Д. Копилова, С. Сисоєву та інших.

Системний підхід розглядає творчі здібності як цілісну, інтегровану систему, що включає когнітивні, емоційні, мотиваційні та діяльнісні компоненти, взаємозалежні та взаємопов'язані між собою. Основні положення системного підходу: творчі здібності формуються як динамічна система, де кожен компонент (мислення, уява, емоції, мотивація, вміння діяти) взаємодіє та

впливає на інші; розвиток творчості залежить від збалансованої взаємодії внутрішніх ресурсів дитини та зовнішніх чинників середовища, включно з педагогічним впливом, соціальною взаємодією та освітнім середовищем; педагогічне середовище має створювати умови для гармонійного розвитку всіх компонентів системи, стимулювати інтеграцію знань, досвіду та творчих умінь; оцінка творчих здібностей у цьому підході здійснюється комплексно, з урахуванням процесу діяльності, результатів, мотиваційної та емоційної складової, а також взаємозв'язків між ними. Таким чином, системний підхід трактує творчі здібності як цілісне інтегроване явище, розвиток якого відбувається через взаємодію різних психологічних компонентів та зовнішніх умов, що забезпечує комплексний, гармонійний розвиток творчого потенціалу дитини.

Таблиця 1.1

**Наукові підходи до розуміння творчих здібностей:
ключові представники та ідеї**

Назва підходу	Представники	Ідеї
Особистісний	К. Роджерс, А. Маслоу, Ж. Піаже	У центрі уваги перебуває особистість дитини як носій унікального творчого потенціалу. Творчі здібності трактуються як індивідуально-психологічна характеристика, що зумовлює здатність до самовираження, самореалізації та творчої активності.
Когнітивний	М. Гарднер, Дж. Гілфорд, Р. Стернберг	Творчі здібності пов'язуються з особливостями пізнавальних процесів, насамперед креативного мислення, уяви, гнучкості, оригінальності та здатності до продукування нових ідей.
Гуманістичний	А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм	Акцент робиться на внутрішній мотивації, емоційній свободі та психологічному благополуччі дитини. Творчість розглядається як природний прояв особистісного розвитку за умови підтримувального, безоціночного педагогічного середовища.
Компетентнісний	С. Гончаренко О. Набочук, І. Рожі, С. Сисоєва, М. Шопіна, С. Яланська	Творчі здібності інтерпретуються як складова ключових компетентностей, необхідних для успішної життєдіяльності. Увага зосереджується на здатності застосовувати творчі вміння в різних життєвих і навчальних ситуаціях.

Соціокультурний	Л. Виготський, О. Лурія, П. Гальперін	Творчі здібності розглядаються як результат засвоєння культурного досвіду в процесі взаємодії з дорослими та однолітками. Вирішальну роль відіграють соціальне середовище, мовлення, спільна діяльність і педагогічна підтримка.
Системний	М. Чіксентміхаї, Т. Амабіле, Р. Стернберг, Т. Любарт	Творчі здібності трактуються як цілісна система взаємопов'язаних компонентів (когнітивних, емоційних, мотиваційних, діяльнісних), що розвивається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників.

Отже, теоретичний аналіз проблеми творчих здібностей дошкільників засвідчує, що цей феномен має складну, багатокомпонентну природу та не може бути пояснений у межах одного наукового підходу. Узагальнення психолого-педагогічних досліджень дозволяє розглядати творчі здібності як інтегративне особистісне утворення, що формується в процесі діяльності, опосередковується індивідуально-психологічними особливостями дитини та залежить від умов соціального й освітнього середовища. Вони виступають результатом взаємодії когнітивних процесів, уяви, мотиваційно-емоційної сфери, діяльнісного досвіду та особистісно-вольових якостей.

Аналіз сучасних наукових підходів – діяльнісного, особистісного, когнітивного, гуманістичного, компетентнісного, соціокультурного та системного – підтверджує доцільність комплексного бачення творчих здібностей як динамічної системи, що розвивається в умовах активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Такий підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти сутність творчості, а й визначити ефективні напрями її розвитку в дошкільному віці.

Відтак, творчі здібності доцільно трактувати як сукупність індивідуально-психологічних характеристик, що забезпечують здатність дитини до продукування нових ідей, нестандартного мислення та самовираження у різних видах діяльності. Їх формування потребує цілеспрямованої педагогічної підтримки, створення розвивального середовища та організації різноманітних видів діяльності, які сприяють розкриттю творчого потенціалу кожної дитини.

1.2 Сутність, структура та критерії оцінки творчих здібностей

У підрозділі 1.1 «Сучасні підходи до розуміння творчих здібностей у психолого-педагогічних дослідженнях» зазначалося, що в сучасній науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення сутності творчих здібностей, їх структурної організації та закономірностей розвитку на різних етапах онтогенезу. Дослідники розглядають цей феномен з різних позицій, акцентуючи увагу на окремих його характеристиках, що зумовлює різноманітність наукових підходів до трактування творчих здібностей.

Водночас аналіз психолого-педагогічних праць свідчить про те, що проблема визначення структури творчого потенціалу дітей дошкільного віку залишається недостатньо розробленою. У більшості досліджень його структурні компоненти розглядаються опосередковано – через зміст і характеристики понять «творчість», «талант» та «обдарованість», що дозволяє окреслити основні складові творчого розвитку особистості.

В. Моляко зазначає, що фундаментом розвитку творчих здібностей, як і будь-яких інших здібностей людини, є природні задатки. Учений підкреслює, що система творчих здібностей має багатокomпонентний характер і включає низку взаємопов'язаних елементів. До її основних складових він відносить біофізіологічні передумови (задатки), сенсорно-перцептивні характеристики, інтелектуальні та мисленнєві можливості, а також емоційно-вольову сферу особистості [45; 46].

Творчість як процес продукування нового результату ґрунтується на наявності відповідних психологічних передумов, серед яких провідне місце займають творчі здібності. У науковому розумінні, спираючись на підхід С. Гончаренка, здібності інтерпретуються як відносно стійкі індивідуально-психологічні характеристики особистості, що виступають внутрішньою умовою ефективного здійснення діяльності. Саме вони зумовлюють особливості діяльності дитини, рівень засвоєння знань і ступінь її залучення до творчої активності. Відповідно, творчі здібності доцільно розглядати як специфічний комплекс психічних властивостей, що забезпечує результативність саме творчої

діяльності, зокрема здатність до продукування оригінальних ідей та створення нових продуктів. Їх формування відбувається на основі природних задатків у процесі соціалізації, навчання й виховання, що акцентує значущість цілеспрямованого педагогічного впливу в їх розвитку [13].

Структурно творчі здібності постають як інтегративне утворення, яке об'єднує низку взаємопов'язаних психічних компонентів. До них належать творча уява, що забезпечує вихід за межі безпосереднього досвіду; гнучкість і оригінальність мислення, орієнтовані на пошук нестандартних рішень; спостережливість як джерело накопичення емпіричного матеріалу; а також специфіка пам'яті й мовлення, необхідна для оформлення та реалізації творчого задуму. Наприкінці початкової школи, зазначені компоненти набувають цілісного характеру, утворюючи підґрунтя для розвитку обдарованості як вищого рівня сформованості здібностей.

А. Радієвська пропонує трикомпонентну структуру творчих здібностей (мотиваційно-афективну, когнітивну та діяльнісно-поведінкову або емоційну) [54, с. 134]. В. Марцинів в елементи такої структури включає мотиваційні, інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні, моральні, естетичні, комунікативно-творчі, самоорганізаційні та індивідуальні здібності [39].

За трактуванням С. Сисоевої, творчі здібності розглядаються як індивідуально-психологічні властивості особистості, що визначають ефективність та результативність її діяльності у різних сферах. Дослідниця пропонує модель здібностей, у якій виділяє кілька взаємопов'язаних аспектів їх аналізу. Зокрема, у структурі здібностей вона виокремлює такі складові, як природні задатки, а також набуті в процесі діяльності знання, уміння та навички. Окрім цього, авторка розглядає різні рівні їх розвитку, серед яких називає обдарованість, майстерність, талант і геніальність. У межах запропонованої класифікації також виділяються різні види здібностей: загальні та спеціальні, навчальні й творчі, а також теоретичні та практичні [56; 57].

Суттєвий внесок у розкриття сутності творчих здібностей здійснено у дослідженнях К. Лонух, де вони трактуються як інтегрована сукупність інтелектуальних і особистісних характеристик індивіда, що забезпечують

здатність до самостійної постановки проблем, продукування численних оригінальних ідей та їх результативного розв'язання. Дослідниця підкреслює, що дошкільний шкільний вік характеризується значним розвивальним потенціалом, а його своєчасне виявлення й цілеспрямоване використання становить одне з ключових завдань сучасної педагогіки та психології [37].

У сучасних наукових підходах підкреслюється, що потенціал до творчості притаманний кожній дитині без винятку, а сама творчість розглядається як невід'ємна складова процесу особистісного становлення. Дитяча творчість інтерпретується як одна з найбільш змістовних форм психічної активності, що має універсальний характер і виступає важливим чинником успішності діяльності та реалізації ідей у дитячому віці [3].

За характеристикою Н. Каньоси, дитина з розвиненими творчими здібностями відзначається сукупністю специфічних якостей, серед яких – здатність емоційно сприймати й оцінювати красу навколишнього світу, виражена пізнавальна активність і високий інтелектуальний потенціал, ініціативність, наполегливість і самостійність у діяльності. Водночас їй властиві прагнення до самовираження, упевненість у власних можливостях, схильність до оригінальних і нестандартних рішень, розвинене почуття справедливості та лідерські якості. До характерних ознак також належать прогностичні здібності, почуття гумору, багатство словникового запасу й високий рівень мовленнєвої виразності [24].

У науковому середовищі поширеним є підхід, відповідно до якого якісний рівень сформованості здібностей окреслюється через категорії «талант» і «геніальність». Талант інтерпретується як цілісна система здібностей, що забезпечує створення оригінальних, високодосконалих і суспільно значущих результатів діяльності. Натомість геніальність розглядається як вищий рівень розвитку здібностей, що виявляється у здатності ініціювати принципово нові напрями та здійснювати радикальні зміни в певній сфері діяльності [21].

Вагоме значення для дослідження природи таланту має наукова позиція Д. Гілфорда, який обґрунтував концепцію креативності як універсальної когнітивної здатності, що спирається на ідею багатфакторної організації

інтелекту. Водночас слід зауважити, що у попередніх наукових підходах поняття «креативність» часто ототожнювалося з терміном «творчі здібності», однак згодом у науковому дискурсі закріпилося запозичене з англійської мови поняття (creativity, creative), яке поступово витіснило традиційне тлумачення.

У межах своєї теорії Д. Гілфорд розрізняв конвергентне та дивергентне мислення, підкреслюючи, що саме дивергентний тип мислення виступає ключовим чинником креативності. Відповідно до його концепції, креативність характеризується низкою взаємопов'язаних показників, серед яких: здатність до виявлення та формулювання проблем, продукування значної кількості ідей, гнучкість мислення як уміння генерувати різнопланові рішення, оригінальність як схильність до нестандартних реакцій, здатність до вдосконалення об'єктів, а також ефективність у розв'язанні проблемних ситуацій [71].

Отже, узагальнення наукових підходів до визначення структури творчих здібностей свідчить про відсутність єдиного бачення цього феномена, що зумовлено його складною та багатовимірною природою (див. табл. 1.2). Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що більшість дослідників сходяться на визнанні інтегративного характеру творчих здібностей, які поєднують когнітивні, мотиваційні, емоційні та діяльнісні компоненти. Незважаючи на різні підходи до структурування, у наукових працях простежується спільна тенденція до виділення пізнавальних процесів, творчої уяви, внутрішньої мотивації та активної діяльності як ключових складових творчого розвитку.

Водночас окремі концепції акцентують увагу на ролі природних задатків, інші – на значенні соціального середовища та психолого-педагогічного впливу. Це дає підстави розглядати творчі здібності як динамічну систему, що формується в процесі взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників.

Значний внесок у розробку проблеми структури творчих здібностей зробили й такі науковці, як Н. Гавриш, О. Кульчицька, В. Моляко, Т. Піроженко, В. Юркевич та інші, які підкреслюють багатокомпонентний характер цього феномену та його залежність від інтелектуального, емоційного, діяльнісного розвитку дитини. Ми поділяємо цю наукову позицію, оскільки

вона дозволяє цілісно розглядати творчі здібності як складну систему, що розвивається під впливом різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Таблиця 1.2

**Порівняльна характеристика підходів до структури
творчих здібностей**

Автор	Сутність підходу	Структурні компоненти / ключові елементи	Особливості підходу
В. Моляко	Багатокомпонентна система здібностей	Біофізіологічні задатки; сенсорно-перцептивні характеристики; інтелектуальні можливості; емоційно-вольова сфера	Поєднання біологічного і психологічного рівнів
С. Гончаренко	Здібності як умова діяльності	Індивідуально-психологічні властивості	Функціональний підхід через діяльність
А. Радієвська	Трикомпонентна структура	Мотиваційно-афективний; когнітивний; діяльнісно- поведінковий	Класична узагальнена модель
В. Марцинів	Розширена багатокомпонентна модель	Мотиваційні; інтелектуально- логічні; інтелектуально- евристичні; моральні; естетичні; комунікативно- творчі; самоорганізаційні; індивідуальні	Найбільш деталізована структура
С. Сисоєва	Здібності як система розвитку	Природні задатки; знання, уміння, навички; рівні розвитку	Поєднання структури і рівнів
К. Лонух	Інтегративний підхід	Інтелектуальні та особистісні характеристики; постановка проблем; генерація ідей	Акцент на самостійності мислення
Н. Каньоса	Характеристика творчої особистості	Емоційна чутливість; інтелектуальний потенціал; ініціативність; самостійність	Опис через особистісні якості
Д. Гілфорд	Теорія креативності	Дивергентне мислення; побіжність; гнучкість; оригінальність; розробленість	Когнітивна модель творчості

Оцінка творчих здібностей дошкільників здійснюється з урахуванням їх структурної багатокомпонентності, що відображає різні сторони прояву креативності в діяльності дитини. Зокрема, у структурі творчих здібностей виокремлюють когнітивний (інтелектуальний) компонент, який характеризується гнучкістю мислення, оригінальністю, побіжністю та розробленістю ідей; уявно-креативний компонент, що охоплює творчу уяву,

фантазування та здатність до створення нових образів; емоційно-мотиваційний компонент, який виявляється через інтерес до творчості, емоційну чутливість, естетичні переживання та внутрішню мотивацію. Важливе значення має також діяльнісний (операційний) компонент, що передбачає реалізацію задуму, використання різних матеріалів, експериментування та сформованість творчих навичок, а також особистісно-вольовий компонент, який включає наполегливість, самостійність, ініціативність і самокритичність. Такий підхід забезпечує цілісне й об'єктивне оцінювання творчого розвитку дитини.

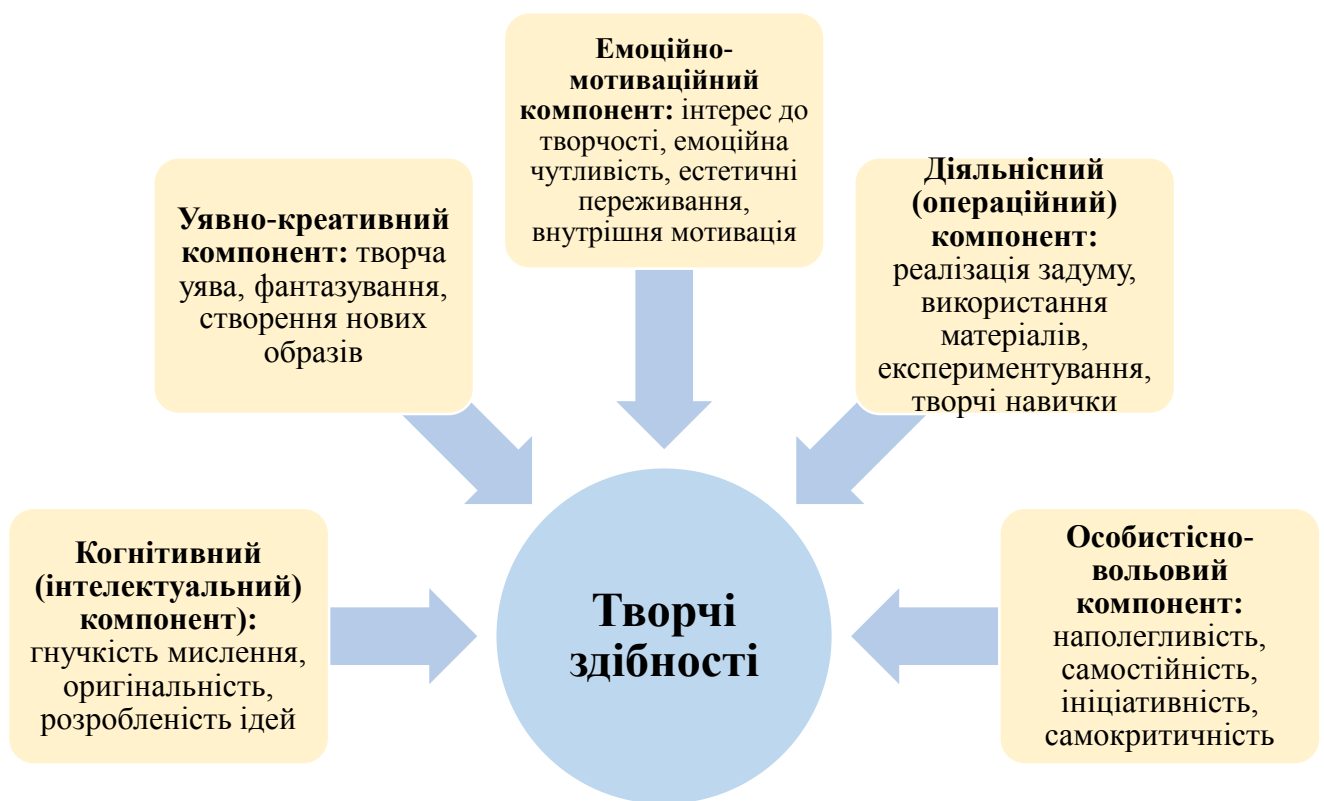


Рис. 1.1 Структура творчих здібностей дошкільників

Когнітивний (інтелектуальний) компонент творчих здібностей виступає базовим у структурі креативності, оскільки саме він забезпечує процеси продукування нових ідей, перетворення інформації та пошуку нестандартних рішень. У наукових дослідженнях цей компонент розглядається як прояв інтелектуальної активності особистості, що виявляється у здатності самостійно

формулювати проблеми, генерувати різноманітні ідеї та здійснювати їх творче опрацювання. Його зміст безпосередньо пов'язаний із дивергентним мисленням, яке, за концепціями Дж. Гілфорда та Е. Торренса, є основою креативності та визначається через систему специфічних показників [71; 72].

Одним із ключових критеріїв когнітивного компонента є гнучкість мислення, що передбачає здатність дитини змінювати стратегії розв'язання завдань, переходити від однієї ідеї до іншої та бачити проблему з різних позицій. Вона забезпечує подолання стереотипів мислення і виступає важливою умовою творчого пошуку. Тісно пов'язаною з нею є оригінальність, яка проявляється у здатності продукувати нестандартні, рідкісні та нетипові ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих рішень і відображають індивідуальний стиль мислення.

Важливим показником є також побіжність (продуктивність) мислення, яка характеризує кількість ідей, що генеруються за певний проміжок часу. Вона свідчить про активність мисленнєвих процесів і здатність до швидкого продукування варіантів розв'язання проблемних ситуацій.

Завершальним елементом когнітивного компонента є розробленість (деталізація) ідей, яка відображає здатність не лише висувати ідеї, а й поглиблювати їх, доповнювати деталями, удосконалювати та доводити до завершеного результату. Саме цей показник демонструє рівень сформованості мисленнєвих операцій і здатність до цілісного опрацювання творчого задуму. У сукупності всі зазначені критерії (гнучкість, оригінальність, побіжність і розробленість) становлять основу діагностики творчого мислення і широко використовуються у психодіагностичних методиках, зокрема у тестах креативності. Таким чином, когнітивний компонент творчих здібностей визначає інтелектуальний потенціал дитини до творчої діяльності та виступає ядром креативності.

Уявно-креативний компонент творчих здібностей є одним із провідних у структурі креативності дошкільника, оскільки саме він забезпечує здатність дитини виходити за межі безпосереднього досвіду, трансформувати реальність і створювати нові образи. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях уява

розглядається як центральне новоутворення дошкільного віку, що виступає основою творчої діяльності та визначає характер взаємодії дитини з навколишнім світом. Вона забезпечує перетворення наявного досвіду, комбінування вражень та створення нових смислових конструкцій, що є необхідною умовою розвитку творчих здібностей.

Ключовим критерієм цього компонента є творча уява, яка визначається як здатність до самостійного конструювання нових образів, ситуацій і ідей на основі попереднього досвіду. У наукових працях підкреслюється, що уява в дошкільному віці має динамічний характер і розвивається у процесі гри, художньої діяльності та спілкування, поступово переходячи від відтворювальної до творчої. Саме творча уява дозволяє дитині моделювати нові ситуації та передбачати результати дій [6].

Важливою складовою уявно-креативного компонента є фантазування, яке проявляється у вільному комбінуванні образів, створенні уявних ситуацій і сюжетів, що не мають безпосередніх аналогів у реальному досвіді. Фантазія виступає формою активної психічної діяльності, у якій дитина не лише відтворює, а й трансформує дійсність, надаючи їй нових змістів. Дослідження свідчать, що саме фантазування сприяє розвитку асоціативного мислення, емоційної виразності та індивідуального стилю творчості [30].

Ще одним важливим критерієм є здатність до створення нових образів, що передбачає не лише комбінування наявних уявлень, а й формування якісно нових, цілісних образних структур. Уява в цьому контексті виступає як когнітивний процес, що дозволяє дитині конструювати нові ідеї, образи та концепції на основі попереднього досвіду, знань і фантазії. Саме ця здатність лежить в основі художньої, ігрової та мовленнєвої творчості дошкільника. Таким чином, уявно-креативний компонент визначає образно-творчий потенціал дитини та забезпечує формування здатності до фантазування, моделювання нових ситуацій і створення оригінальних образів. Його розвиток є необхідною умовою становлення творчої особистості в дошкільному віці та виступає важливим чинником загального психічного розвитку дитини.

Емоційно - мотиваційний компонент виступає однією з ключових складових творчих здібностей, оскільки саме мотиваційно - ціннісні та емоційні процеси визначають прагнення дитини до творіння, підтримують її активність у творчій діяльності та сприяють вираженню індивідуального потенціалу. В українській психології мотивація та емоційна чутливість розглядаються як важливі передумови формування творчого потенціалу дитини дошкільного віку, оскільки вони стимулюють її пізнавальну активність та інтерес до пізнання нового.

Інтерес до творчості є стійкою мотиваційною установкою, що спонукає дитину активно включатися у творчі ситуації, ініціювати нові дії, досліджувати образи, явища, ідеї та отримувати від цього емоційне задоволення. Дослідження показують, що високий рівень інтересу корелює з більшою активністю дітей у продуктивних видах діяльності (ігровій, образотворчій, мовленнєвій), що, у свою чергу, сприяє розвитку креативних навичок.

Емоційна чутливість охоплює здатність дитини тонко відчувати емоційні якості предметів, явищ, образів, що стимулює її до багатовимірного сприймання світу і, відповідно, більш глибокого включення у творчий процес. У контексті дошкільної творчості емоційна чутливість пов'язана з умінням переживати художні образи, відтворювати емоційні реакції через творчі засоби (малюнок, мову, рух), що розвиває образне мислення та самовираження.

Естетичні переживання виступають показником здатності дитини переживати красу навколишнього світу та творчих продуктів інших людей. Вони формують емоційно - ціннісний контекст творчості, який стимулює бажання створювати нові образи, поєднувати емоції з формою, кольором, звуком тощо.

Важливою складовою цього компонента є внутрішня мотивація – внутрішнє прагнення до творчої діяльності, що не залежить від зовнішніх винагород чи оцінок, а виникає як бажання діяти, творити, експериментувати саме заради переживання творчого процесу. Українські дослідники підкреслюють, що внутрішня мотивація є одним із найсильніших передбачників творчої активності, оскільки вона підтримує тривалішу

включеність дитини у діяльність, пошук альтернативних рішень і самостійне подолання труднощів [58; 59]. Таким чином, емоційно-мотиваційний компонент творчих здібностей дошкільників охоплює комплекс мотиваційних прагнень, емоційних реакцій та ціннісних переживань, які сприяють активізації пізнавальної діяльності, самовираженню та творчому саморозвитку особистості.

Діяльнісний (операційний) компонент творчих здібностей відображає практичну сторону креативної діяльності дитини, тобто здатність не тільки генерувати ідеї, але й реалізовувати їх у конкретних продуктах, використовуючи різні матеріали, техніки та способи дії. Цей компонент пов'язаний із розвитком творчих операцій, експериментуванням, маніпулюванням об'єктами та формуванням творчих умінь і навичок, що особливо важливо в дошкільному віці, коли основою пізнання світу є дія.

Реалізація задуму означає здатність дитини перетворювати власну ідею на конкретний результат, послідовно планувати дії та долати труднощі в процесі створення творчого продукту. Це вимагає узгодження уявлень з матеріально-дійсними можливостями, контролю за власними діями і результатами їх виконання.

У дошкільній творчій діяльності важливу роль відіграє маніпулювання різними матеріалами (папір, пластилін, фарби, природні об'єкти), що стимулює розвиток ручної моторики, образного мислення й експериментального підходу до задачі. Здатність до творіння формується через активне дослідження властивостей матеріалів і пристосування їх до власних творчих задумів.

Експериментування – це операційна форма дослідження, у якій дитина самостійно перевіряє припущення, змінює умови діяльності, оцінює результат і пропонує нові варіанти дій. Воно сприяє розвитку гнучкості мислення, умінню моделювати ситуації та знаходити нестандартні рішення [26].

Творчі навички – це сформовані вміння виконувати творчі операції: комбінувати елементи, придумувати варіанти, модифікувати свої продукти, керувати діями та аналізувати результати. Вони є результатом систематичної

діяльності та практичного досвіду, що накопичується через гру, образотворчу діяльність, конструювання та інші види творчої діяльності

Особистісно - вольовий компонент творчих здібностей включає ті особистісні якості, що забезпечують стійкість, активність та свідомий вибір поведінки в ситуаціях творчої діяльності, особливо коли виникають труднощі, розбіжності чи інтелектуальні виклики. Цей компонент визначає міру прояву волі, відповідальності, самоорганізації, самоконтролю, що сприяє реалізації творчого задуму в умовах нестандартних вимог.

Наполегливість – це здатність дитини не відмовлятися від творчої діяльності при першій складності, а продовжувати пошук рішень, варіювати дії та стратегічно долати труднощі. Самостійність – це якість особистості, що проявляється у здатності дитини вирішувати завдання творчої діяльності без зовнішнього диригування, самостійно планувати дії, приймати рішення та нести відповідальність за результат. В українських дослідженнях самостійність розглядається як важливий показник сформованості мотиваційно - вольового компоненту особистості дошкільника.

Ініціативність – готовність дитини самостійно генерувати пропозиції, починати нові дії, випробовувати нові підходи та істотно впливати на хід творчого процесу. Самокритичність – це здатність дитини об'єктивно оцінювати власні творчі дії, помічати сильні й слабкі сторони виконаної роботи та коригувати подальші дії. Самокритичність виступає важливим механізмом саморегуляції творчої поведінки, сприяє рефлексії та усвідомленому самоудосконаленню [3].

Аналіз структурних компонентів творчих здібностей свідчить про їхню взаємодію у формуванні креативного потенціалу дитини. Когнітивний компонент забезпечує продукування нових ідей і пошук нестандартних рішень, уявно-креативний – розвиток фантазії та образного мислення, емоційно-мотиваційний – інтерес до творчості й внутрішню мотивацію. Діяльнісний компонент сприяє реалізації творчих задумів і розвитку навичок, а особистісно-вольовий забезпечує самостійність, ініціативність, наполегливість і самокритичність у творчій діяльності.

1.3 Вікові та індивідуально-психологічні особливості розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Проблема розвитку творчості та творчих здібностей у дітей дошкільного віку є предметом дослідження багатьох учених, зокрема І. Білої, Л. Виготського, О. Запорожця та інших. Науковці зазначають, що становлення творчого потенціалу дитини обумовлюється комплексом психологічних передумов. До основних із них належать когнітивні чинники, особистісні та емоційно-вольові особливості, а також специфіка прояву творчості в різних видах діяльності. Розглянемо зазначені передумови більш детально.

1. Когнітивні передумови творчості. У старшому дошкільному віці відбуваються суттєві зміни у структурі мислення, які створюють основу для формування творчої активності. Саме в цей період інтенсивно розвиваються психічні процеси, що забезпечують здатність до створення нових ідей, образів та способів розв'язання завдань [66].

Однією з ключових когнітивних передумов творчих здібностей в дошкільному віці є розвиток уяви. На цьому етапі психічного розвитку вона зазнає якісних змін. Передусім спостерігається перехід від репродуктивної до продуктивної уяви. Якщо раніше дитина лише комбінувала знайомі образи, то згодом її уява набуває активного перетворювального характеру. Дошкільник починає створювати нові цілісні образи та моделювати ситуації, які не мають прямого аналога в його життєвому досвіді.

Важливою ознакою розвитку уяви є також формування здатності до попереднього задуму діяльності. Дитина починає уявляти результат майбутньої роботи ще до початку її практичного виконання, що проявляється, наприклад, у процесі малювання чи конструювання. Крім того, розвиток уяви забезпечує розширення можливостей сюжетно-рольової гри. Діти активно використовують предмети-замінники та створюють складні ігрові сюжети, що потребує творчого мислення та символічного перетворення реальності [17].

Важливим компонентом когнітивного розвитку, який безпосередньо пов'язаний із творчістю, є становлення дивергентного мислення. Під цим

поняттям розуміють здатність генерувати різноманітні варіанти ідей і способів розв'язання проблемної ситуації. Основними характеристиками дивергентного мислення є: гнучкість мислення, що виявляється у здатності швидко змінювати напрям думки та переходити від однієї категорії ідей до іншої; біглисть мислення, яка характеризується здатністю продукувати значну кількість ідей за обмежений час; оригінальність, що передбачає створення нестандартних, малопоширених варіантів розв'язання завдань; розробленість ідей, тобто здатність деталізувати, удосконалювати та доповнювати первинну ідею.

Ще однією важливою передумовою творчого розвитку є здатність до цілісного сприйняття об'єктів і явищ. Дитина починає сприймати предмет або ситуацію не як сукупність окремих елементів, а як взаємопов'язану систему. Таке сприйняття сприяє розумінню структури явищ та їхніх взаємозв'язків. Розвиток цілісного бачення є важливим підґрунтям для виникнення інсайту – раптового знаходження рішення проблемної ситуації шляхом переосмислення її складових. У старшому дошкільному віці активно формується здатність застосовувати раніше набуті знання й уміння в нових умовах. Це проявляється у перенесенні способів дій із однієї ситуації в іншу. Діти можуть використовувати засвоєні прийоми діяльності, наприклад у конструюванні, для вирішення інших завдань, зокрема в ігровому моделюванні. Водночас розвивається здатність встановлювати асоціативні зв'язки між віддаленими поняттями, що є важливим механізмом творчого мислення [66].

У старшому дошкільному віці поступово формуються елементи довільної регуляції діяльності. Дитина починає усвідомлювати власний задум, планувати послідовність дій та оцінювати результати своєї діяльності. Поряд із розвитком дивергентного мислення формується також конвергентне мислення – здатність обирати найбільш ефективний варіант із кількох запропонованих ідей та доводити реалізацію задуму до завершення. Таким чином, когнітивні передумови творчості дошкільників проявляються у розвитку уяви, мислення, сприйняття та здатності до перенесення досвіду. Саме ці психічні процеси формують основу творчої активності дитини.

2. Особистісні та емоційно-вольові передумови розвитку творчості.

Важливу роль у формуванні творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку відіграють особистісні характеристики та емоційно-вольові якості. Вони виконують мотиваційну й регулятивну функції у творчій діяльності, визначаючи прагнення дитини до пізнання нового та здатність долати труднощі у процесі діяльності. Серед особистісних чинників важливе значення має пізнавальна активність і допитливість. Дошкільник активно досліджує навколишній світ, ставить запитання та прагне самостійно знаходити відповіді на них. Така потреба в нових знаннях сприяє розвитку творчого мислення [17].

Важливою передумовою творчості є також прагнення до самовираження та самореалізації. У старшому дошкільному віці дитина починає усвідомлювати себе як суб'єкта діяльності та прагне проявити власну індивідуальність у результатах своєї роботи. Крім того, зростає роль внутрішньої мотивації до діяльності. Дитина отримує задоволення не лише від результату, а й від самого процесу творчості. Вагомою характеристикою творчої особистості є також здатність діяти незалежно від готових зразків. У сприятливому середовищі дошкільник виявляє готовність відступати від шаблонних рішень та шукати власні способи виконання завдання.

Емоційно-вольова сфера також відіграє значну роль у розвитку творчих здібностей. Зокрема, у старшому дошкільному віці формується здатність до тривалішої концентрації уваги на виконанні завдання, що дозволяє доводити розпочату діяльність до завершення. Важливим аспектом є також розвиток здатності до планування діяльності. Дитина може не лише уявити кінцевий результат, але й утримувати у свідомості послідовність необхідних дій для його досягнення. Емоційна залученість у процес творчості стимулює прагнення до самовираження. Яскраві переживання, співпереживання героям казок або естетичні враження спонукають дитину відтворювати свої емоції у творчій діяльності. Водночас формується здатність адекватно реагувати на труднощі та невдачі. Дитина поступово вчиться приймати невизначеність і повторно виконувати завдання з метою покращення результату.

3. Прояви творчих здібностей у діяльності. Творчий потенціал дитини найбільш повно реалізується у практичній діяльності. Саме у процесі діяльності відбувається інтеграція когнітивних процесів, мотивації та емоційно-вольових якостей, що забезпечує реальний прояв творчих здібностей. У старшому дошкільному віці творчість найяскравіше виявляється у трьох основних видах діяльності: сюжетно-рольовій грі, продуктивній діяльності та мовленнєвій творчості [66].

Гра є провідною діяльністю дошкільного віку та одним із найефективніших засобів розвитку творчості. У процесі гри діти створюють складні сюжетні лінії, використовують предмети-замінники та імпровізують у процесі виконання ролей. Це сприяє розвитку уяви, гнучкості мислення та здатності до нестандартного прийняття рішень.

У процесі малювання, ліплення та конструювання творчість набуває матеріального втілення. Дитина починає діяти відповідно до попереднього задуму, планувати етапи виконання роботи та шукати оригінальні способи художнього вираження. Водночас дошкільники виявляють прагнення модифікувати готові зразки та створювати власні конструкції, а також удосконалювати отриманий результат шляхом деталізації [17].

Мовленнєва діяльність також є важливою сферою прояву творчих здібностей. Діти вигадують власні казки та історії, створюють нові слова, експериментують із римами та мовними конструкціями. Такі прояви свідчать про активізацію асоціативного мислення та розвиток уяви. Таким чином, творчість дітей старшого дошкільного віку проявляється у різних видах діяльності, які не лише відображають рівень сформованості творчих здібностей, але й сприяють їх подальшому розвитку.

У наукових дослідженнях О. Сергєєнкової, О. Столярчук, О. Коханової та О. Пасеки підкреслюється, що саме в дошкільному віці відбувається формування основних напрямів онтогенетичного розвитку особистості, які впливають на становлення різних типів життєвого світу людини. Наприкінці цього вікового періоду у дітей поступово окреслюється структура майбутньої мотиваційної сфери, що в подальшому характеризуватиме дорослу особистість.

Відповідно починають формуватися ключові риси певного типу життєвого світу, зокрема й передумови розвитку творчих здібностей [56].

До проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку зверталася й Л. Шульга. З аналізу її наукових робіт можна зробити висновок, що основою формування творчого потенціалу дошкільників є їхні вікові психологічні особливості: висока емоційна чутливість, здатність «занурюватися» в уявні ситуації, переживати та емоційно реагувати на красу у житті та мистецтві, щирість почуттів, розвиток образного мислення, асоціативність, активність у пізнавальній діяльності, а також яскравість і динамічність уяви. Науковиця наголошує, що ефективна робота з розвитку творчих здібностей дошкільників повинна будуватися на стимулюванні природних нахилів дитини через емоційні переживання та почуття, формування естетичного ставлення до навколишнього середовища, а також використання різних методів образотворчого мистецтва, що сприяє розвитку прагнення до творчого пошуку та самовираження [67; 68].

Згідно з дослідженнями Е. Торренса, формування творчих здібностей у дітей значною мірою залежить від особливостей сімейного виховання. До важливих чинників, що впливають на розвиток творчого потенціалу дитини, дослідник відносить склад родини та характер міжособистісних взаємин між батьками, рівень їхньої власної творчої активності, а також кількісні та якісні прояви цієї активності у різних видах діяльності. Важливу роль також відіграють спільність інтересів батьків у сфері мистецтва й продуктивної діяльності, а також їхні очікування щодо творчих проявів дитини та підтримка її ініціатив у цій сфері [72].

В. Новлянська звертає увагу на вплив матеріального становища сім'ї на розвиток творчих здібностей. На думку дослідниці, високий рівень матеріального забезпечення може виступати не лише стимулювальним, а й стримувальним чинником творчого розвитку. Зокрема, надмірна кількість готових іграшок здатна знижувати потребу дитини у самостійному конструюванні ігрових предметів та вигадуванні нових способів реалізації ігрових задумів, що, у свою чергу, може обмежувати прояви творчої ініціативи.

Для узагальнення та наочного відображення основних передумов розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку результати аналізу наукових джерел подано у вигляді структурованої схеми (рис. 1.2).

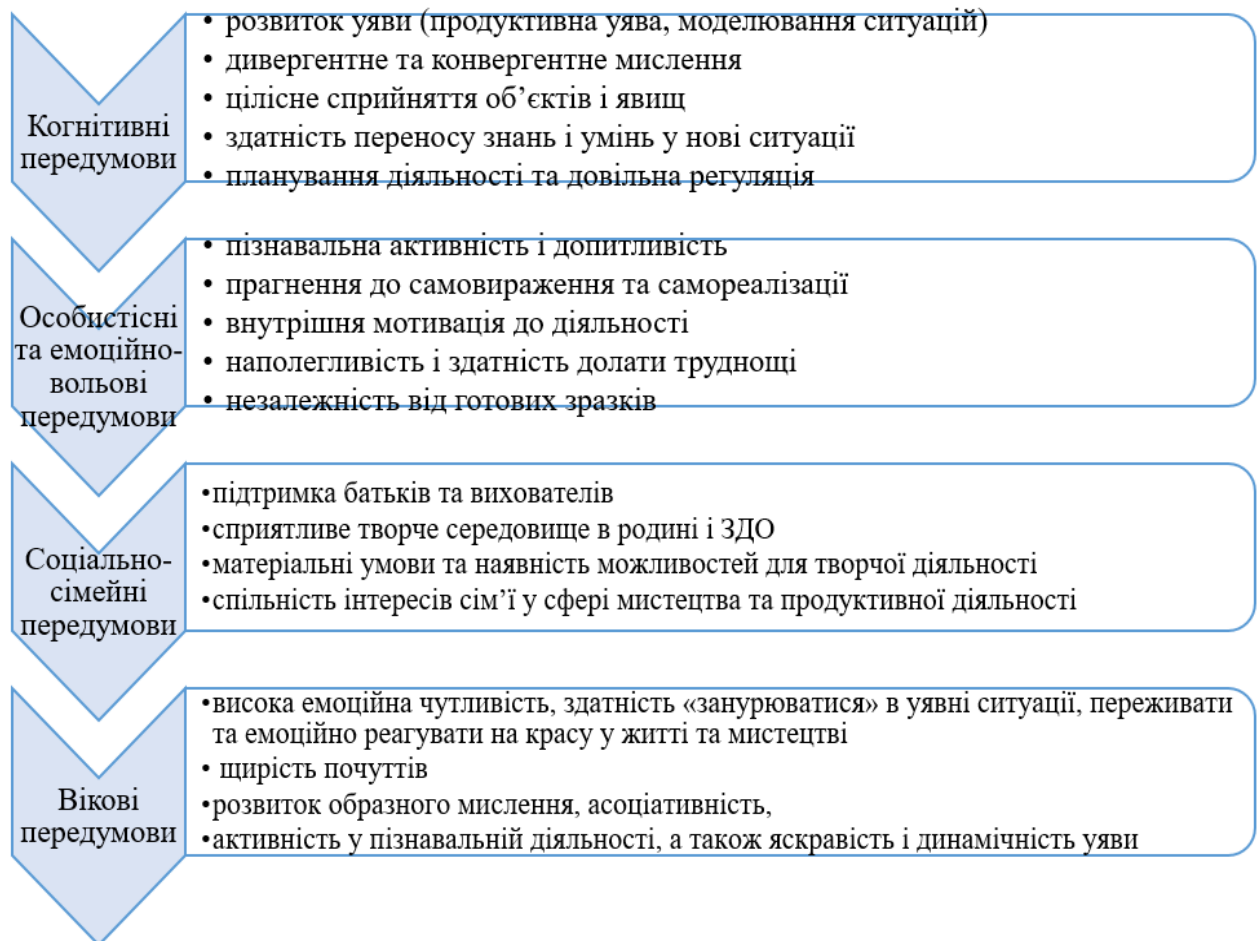


Рис. 1.2 Передумови розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

У працях Дж. Гауена підкреслюється значення створення сприятливого творчого середовища як у родині, так і в умовах закладу дошкільної освіти. Така атмосфера, за твердженням дослідника, сприяє підтримці творчих спроб дитини, допомагає подолати негативні емоційні переживання, пов'язані з можливими невдачами на початкових етапах творчої діяльності, та стимулює подальший розвиток її творчого потенціалу [14].

Сучасне інформаційне середовище має подвійний вплив на розвиток творчих здібностей дошкільників. З одного боку, воно забезпечує доступ до різноманітних творчих ресурсів (інтерактивних ігор, освітніх платформ,

музичних і візуальних матеріалів), що сприяє розвитку уяви, образного мислення та пізнавальної активності. З іншого боку, надмірне використання цифрових технологій, особливо пасивне споживання контенту, може знижувати рівень самостійної творчої діяльності, обмежувати уяву та ініціативність дітей. Тому важливим є психолого-педагогічний супровід, який передбачає відбір якісного контенту, регуляцію часу використання гаджетів і спрямування дітей на творче переосмислення отриманої інформації (створення власних історій, малюнків, конструкцій).

Отже, розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку зумовлюється взаємодією когнітивних, особистісних та емоційно-вольових чинників. Важливу роль відіграють розвиток уяви, мислення, пізнавальної активності, внутрішньої мотивації, наполегливості та прагнення до самовираження. Найповніше творчий потенціал реалізується у грі, продуктивній і мовленнєвій діяльності. Таким чином, дошкільний вік є важливим етапом формування творчих здібностей і основою подальшого розвитку особистості дитини.

1.4 Методичний інструментарій формування творчих здібностей у закладах дошкільної освіти

Формування творчих здібностей у дітей дошкільного віку зумовлюється сукупністю психолого-педагогічних чинників, які визначають специфіку цього процесу. Серед них особливе значення мають вікові особливості, що характеризуються високим рівнем уяви, пізнавальної активності та відкритості до нового досвіду. Важливу роль відіграє емоційна сфера, оскільки позитивні переживання стимулюють творчу активність, тоді як негативні можуть її стримувати. Не менш суттєвим є соціальне середовище, адже взаємодія з дорослими й однолітками сприяє наслідуванню та засвоєнню творчих способів діяльності. Провідним засобом розвитку творчості виступає ігрова діяльність, у межах якої дитина вільно виражає власні ідеї та експериментує. Ефективність розвитку творчих здібностей також забезпечується використанням

різноманітних педагогічних методів і технологій, а також урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини.

У працях Т. Садової та Я. Остапюк підкреслюється, що система дошкільної освіти повинна створювати умови для розвитку творчого потенціалу кожної дитини. Творча активність проявляється через різноманітні види діяльності, адаптовані до вікових можливостей дітей. Особливе значення у житті дошкільнят має рухова активність, яка одночасно задовольняє природну потребу в рухах та стимулює всебічний розвиток особистості, включно з формуванням творчих навичок і проявів у процесі рухової діяльності [55].

Важливим психолого-педагогічним засобом стимулювання розвитку творчих здібностей у старших дошкільників є *дидактичні ігри*. Ці спеціально створені ігрові вправи поєднують навчальну та розвивальну функції, приховуючи дидактичну мету від дитини в процесі ігрової діяльності. Значна частина таких ігор ґрунтується на принципі самонавчання, коли сам ігровий процес сприяє засвоєнню знань та формуванню практичних умінь. Дидактичні ігри сприяють активізації пізнавальної діяльності, розвитку мислення, мовлення, пам'яті та уваги, закріпленню знань про навколишній світ, формуванню інтересу до різних видів ігор. Крім того, дидактичні ігри стимулюють самостійний пошук рішень, творчу ініціативу, варіативність дій і виховують уміння дотримуватися правил та досягати поставленої мети [16].

Театралізована діяльність виступає фундаментом для всебічного розвитку інтелектуального, морального та естетичного потенціалу дошкільників у взаємодії з їх творчими здібностями. У вітчизняних закладах дошкільної освіти вона реалізується переважно через театралізовані ігри, під час яких діти відтворюють літературні твори у ролях, використовуючи різноманітні засоби виразності, такі як міміка, жести, інтонація та пози.

Театралізована діяльність розширює когнітивні горизонти дітей, сприяє розвитку мовлення, мислення, пам'яті, уваги, акторських навичок, а також емоційно-вольової сфери та творчих здібностей. Згідно з дослідженнями Л. Грицюк, М. Каратаєвої та Л. Малинич, процес театралізації старших дошкільників включає такі етапи: 1) сприйняття театрального видовища, що

формує зразки літературного мовлення; 2) театралізовану гру, спрямовану на розвиток словникового запасу, зв'язного мовлення та створення сюжетів; 3) підготовку театральної вистави, яка передбачає репетиції та вдосконалення виразності мовлення.

У процесі театральньо-ігрової діяльності відбувається розвиток творчих здібностей, таких як артистичність, імпровізація та здатність до перевтілення; формуються оцінні судження та розширюється кругозір дитини. Крім того, удосконалюється координація рухів, пластика, міміка, а також виразність мовлення, включаючи ритм, дикцію та інтонаційне забарвлення. Діти опановують монологічне та діалогічне мовлення, навчаються працювати з театральними ляльками, озвучувати їх, передавати характер персонажів та відтворювати сюжети казок у різних формах театральних постановок [28].

Одним із дієвих способів розвитку здібностей є *нетрадиційне малювання* – форма художньої діяльності, що виходить за межі стандартних технік і включає різноманітні матеріали та прийоми, зокрема малювання пальцями, брызками, нитками чи природними матеріалами. Такі види діяльності залучають усі органи чуття, збагачують сенсорний досвід дитини, не обмежені жорсткими правилами, що дозволяє вільно виражати власні ідеї, пробуджує інтерес і формує позитивні емоції, які стимулюють мотивацію. Крім того, нетрадиційні техніки малювання сприяють індивідуалізації підходу до розвитку особистості, надають можливість експериментувати, діяти інтуїтивно та спонтанно, не боячись помилок, що створює сприятливе середовище для прояву творчого потенціалу дитини [35]. Безверха Ж., Ковальова А. зазначають, що така художня діяльність позитивно впливає на розвиток уяви, фантазії та креативності дітей, а також сприяє вдосконаленню дрібної моторики й емоційної сфери. Застосування нетрадиційних технік створює умови для розкриття творчого потенціалу та розвитку здатності до самовираження [2].

На думку Ю. Грицкової, *конструювання* є ефективним засобом розвитку творчих здібностей у старших дошкільників. Під час цієї діяльності діти формують здатність продукувати оригінальні ідеї, активізують творче мислення та уяву, вчать аналізувати цілісний образ, розділяючи його на складові,

знаходити кілька способів вирішення завдань, а також поєднувати на перший погляд несумісні елементи та встановлювати між ними нові взаємозв'язки [15]. Конструювання з використанням конструктора LEGO є ефективним засобом розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Ця форма продуктивної діяльності передбачає створення цілісних об'єктів із окремих деталей, що дозволяє дитині реалізовувати власні ідеї та експериментувати з формою, кольором і просторовими співвідношеннями. У процесі роботи з LEGO у дітей розвивається творче мислення, уява та здатність генерувати оригінальні рішення. Заняття конструюванням можуть проводитися за різними принципами: за зразком, за умовами та за власним задумом. Конструювання за зразком сприяє розвитку просторового мислення, навчання розчленовувати об'єкти на складові частини та правильно підбирати деталі для їх складання. Конструювання за умовами формує навички аналізу, планування та організації практичної діяльності, водночас стимулюючи уяву, оскільки дитина спершу моделює кінцевий результат у власній уяві. Особливе значення має конструювання за власним задумом або за тематикою, яке надає дітям можливість вільно реалізовувати творчі ідеї, комбінувати елементи та створювати нові композиції.

Аплікація виступає важливим засобом всебічного розвитку дітей дошкільного віку, поєднуючи навчальний, виховний і творчий потенціал. У процесі виконання аплікаційних робіт діти опановують сенсорні еталони, розвивають дрібну моторику, просторове мислення та набувають первинного досвіду творчої діяльності. Систематичне залучення до роботи з різними матеріалами (папір, тканина, природні елементи) сприяє формуванню практичних умінь і навичок, а також стимулює творчу активність і самостійність. Зміст і складність аплікаційної діяльності поступово ускладнюються відповідно до вікових можливостей дітей, що забезпечує послідовний розвиток їхніх творчих здібностей. У старшому дошкільному віці аплікація набуває більш варіативного та самостійного характеру, дозволяючи дітям реалізовувати власні задуми, комбінувати техніки та створювати оригінальні художні образи [41; 43].

Ліплення розглядається як ефективний засіб розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, оскільки поєднує художньо-естетичний, пізнавальний і практичний аспекти діяльності. У процесі роботи з об'ємними матеріалами діти розвивають уяву, фантазію, просторове мислення, а також опановують базові технічні вміння та навички. Особливістю ліплення є безпосередня робота з формою, що полегшує відтворення образів і сприяє глибшому розумінню будови предметів. Поступове ускладнення завдань відповідно до вікових можливостей забезпечує формування здатності передавати пропорції, характерні ознаки та композиційні особливості об'єктів. Використання різних способів і прийомів ліплення стимулює творчу активність, самостійність і ініціативність дітей [29].

Теорія *розв'язування винахідницьких задач* (ТРВЗ) є сучасною педагогічною технологією, спрямованою на розвиток творчого мислення та формування креативної особистості дитини. Її сутність полягає у переході від інтуїтивного пошуку рішень до свідомо організованого процесу, що базується на використанні системи логічних операцій і спеціальних прийомів. У контексті дошкільної освіти ТРВЗ сприяє активізації пізнавальної діяльності, розвитку самостійності мислення, наполегливості та здатності знаходити нестандартні рішення в різних ситуаціях.

Серед основних методів творчого мислення, що застосовуються в межах цієї технології, виокремлюють метод спроб і помилок, метод контрольних запитань та метод фокальних об'єктів. Метод спроб і помилок передбачає пошук розв'язання шляхом перебору різних варіантів, що стимулює гнучкість мислення та формує досвід самостійного вибору. Метод контрольних запитань базується на використанні системи навідних запитань, які спрямовують дитину до усвідомленого аналізу проблеми та поступового знаходження рішення. Метод фокальних об'єктів орієнтований на поєднання властивостей різних предметів з метою створення нових ідей, що сприяє подоланню стереотипності мислення та розвитку уяви. Застосування зазначених методів дозволяє вирішувати низку важливих завдань: формування здатності до продукування оригінальних ідей, розвиток уміння аналізувати об'єкти з різних позицій,

удосконалення навичок створення нових образів і конструкцій, а також розвиток мовлення через складання розповідей і казок [59].

І. Яремко, О. Гевко стверджують, що *казка* виступає ефективним психолого-педагогічним засобом розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку, оскільки активізує уяву, фантазування та творче мислення. Вона сприяє формуванню здатності до варіативного осмислення ситуацій, пошуку нестандартних рішень і трансформації наявного досвіду в нові образи та ідеї. Робота з казковими творами (переказування, доповнення сюжетів, створення власних історій) стимулює творчу активність дітей, розвиває їх мовленнєві, художні та артистичні здібності. Використання казки в освітньому процесі також формує вміння аналізувати зміст, виділяти проблеми, змінювати сюжетні лінії, наділяти персонажів новими властивостями, що безпосередньо пов'язано з розвитком креативного мислення. Крім того, залучення до інсценізації, імпрровізації та емоційного відтворення образів сприяє розвитку емоційної сфери, уяви та самовираження. Отже, *казка* є дієвим засобом формування творчого потенціалу дошкільників і важливим чинником їх інтелектуального та особистісного розвитку [12; 69].

Народна хореографія виступає ефективним засобом розвитку творчих здібностей особистості, оскільки її основою є танцювальна діяльність, яка забезпечує комплексну реалізацію духовного та тілесного потенціалу людини. Танець, як форма невербального спілкування, залишається унікальним видом творчості, закони якої досліджені ще не повністю, що додає значущості його педагогічному та виховному потенціалу. Народна хореографія сприяє розвитку особистості у тріаді «моральність – знання – творчість», а її виховна роль у сучасному освітньому процесі є надзвичайно актуальною.

У дітей дошкільного віку формування мистецько-творчої компетентності здійснюється насамперед через освітньо-виховну діяльність: заняття в танцювальних гуртках, підготовку до свят та ранків, відвідування колективів народного танцю. Народна хореографія сприяє розвитку музичності, ритмічного чуття, уяви та креативності, а також формує національну свідомість, знайомлячи дітей із культурною спадщиною та традиціями народу.

Особливістю навчального процесу є надання дітям можливості творчо експериментувати з рухами, створювати власні варіації у традиційних танцях, що стимулює розвиток креативності. Крім того, народна хореографія впливає на фізичний розвиток дошкільників, формує правильну поставу та координацію рухів, а також розвиває дисциплінованість, відповідальність та організованість. Використання народного костюма під час занять і виступів посилює естетичне сприйняття культури, створює автентичну атмосферу та сприяє кращому засвоєнню рухів і традицій. Отже, народна хореографія є комплексним засобом розвитку творчих здібностей дітей, формування мистецько-творчої компетентності, соціальних та комунікативних навичок, а також естетичних та моральних цінностей [61].

Г. Барсуковська, Л. Клевака, Н. Кирста наголошують, що важливу роль у розвитку творчих здібностей дошкільників відіграє *мова*, оскільки саме через неї дитина пізнає навколишній світ і формує власну творчу особистість. Повноцінний розвиток творчих здібностей неможливий без системного збагачення та активного використання словникового запасу [25]. Процес розвитку творчих здібностей у дітей дошкільного віку передбачає кілька взаємопов'язаних складових: 1) цільова складова – визначає цілі та дидактичні умови, необхідні для стимулювання творчості через розвиток словникового запасу; 2) змістова складова – охоплює інформацію про формування вербальної творчості та конкретизує зміст процесу розвитку творчих здібностей; 3) суб'єктна складова – визначає учасників освітнього процесу; 4) технологічна складова – описує принципи, методи, форми та засоби організації навчально-виховної діяльності; 5) результативна складова – представлена критеріями та рівневими характеристиками, які дозволяють оцінити досягнуті результати; 6) діагностична складова – включає методики та контрольні завдання, що дозволяють вивчати початковий і кінцевий рівні розвитку творчих здібностей. Ця структура забезпечує системний підхід до розвитку творчості дітей дошкільного віку через ефективне використання мови як основного інструменту пізнання та самовираження [23].

Для розвитку творчих здібностей дошкільників необхідно сприяти формуванню активного творчого сприйняття літературно-мовного матеріалу. Це можливо шляхом використання ігор із елементами фантазування, спеціальних вправ та завдань, а також залучення дітей до складання власних віршів і римованих творів. Важливо також заохочувати їх уважно слухати вдалі висловлювання однолітків і дорослих, що стимулює розвиток мовленнєвої та творчої активності [25].

Останніми роками в освітньому процесі закладів дошкільної освіти України активно застосовується *музикотерапія* – метод, що використовує музичні елементи для покращення фізичного, емоційного, когнітивного та соціального стану дитини. Популярність цього підходу зростає як у державних, так і в приватних установах, що переймають міжнародний досвід «лікування мистецтвом». У Базовому компоненті дошкільної освіти України особливе значення надається розділу «Дитина у світі культури», а музична діяльність є обов'язковою складовою освітніх програм. Вона збагачує емоційний та пізнавальний досвід дітей, сприяє формуванню естетичних почуттів, загальної культури та розвитку творчої самореалізації. Через різні форми музичної діяльності – від слухання до виконання музичних творів – діти засвоюють музичний зміст, характер композиції, розвивають музичні та творчі здібності.

Гра на дитячих музичних інструментах стимулює уяву та креативність, створює умови для експериментування зі звуком і ритмом, сприяє розвитку слухових навичок, координації рухів та формуванню індивідуального музичного вираження. Музична діяльність, таким чином, є важливим засобом всебічного розвитку творчих здібностей дошкільників.

Формування творчих здібностей дітей потребує комплексного підходу, що поєднує різні види діяльності та педагогічні засоби. Ігрова, мовленнєво-літературна, музична, образотворча, дослідницька та конструкторська діяльність забезпечують активне використання уяви, креативності, експериментування та самовираження. Особливу роль відіграють заняття з народної культури та традицій, які формують естетичне сприйняття, музичність і культурну самосвідомість. Для зручного узагальнення та систематизації

основних способів і засобів розвитку творчих здібностей у дошкільників пропонується наступна порівняльна таблиця (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Порівняльна таблиця інструментарію формування
творчих здібностей у дошкільників**

Категорія	Засоби, способи та методи	Мета	Приклади діяльності
Ігрова діяльність	Сюжетно-рольові ігри, музично-рухові ігри, конструкторські ігри	Розвиток уяви, креативності, соціальної взаємодії	Рольові ігри («магазин», «лікарня»), танці, хороводи, LEGO-конструкції
Мовленнєво-літературна діяльність	Складання казок, віршів, римовок, ігри-фантазування	Розвиток вербальної творчості, мовленнєвих навичок, критичного мислення	Написання коротких історій, вигадування римованих слів, драматизація казок
Музична діяльність	Гра на музичних інструментах, слухання та виконання музики, музикотерапія	Розвиток слуху, ритму, уяви та емоційного самовираження	Гра на барабанах або ксилофоні, вокальні імпровізації, музично-рухові вправи
Образотворча діяльність	Малювання, аплікація, ліплення, моделювання, використання нетрадиційних матеріалів	Розвиток дрібної моторики, уяви, креативного мислення	Малювання пальцями, ліплення з глини, аплікації з природного матеріалу
Дослідницька та конструкторська діяльність	Експерименти, спостереження, конструювання за зразком, за умовами та за власним задумом	Формування творчого та критичного мислення, винахідливості	Будівництво моделей із LEGO або паперу, прості наукові досліді
Народна та традиційна культура	Народні танці, ігри, хороводи, ознайомлення з костюмами та обрядами	Розвиток музичності, ритму, емоційності, культурної та творчої самосвідомості	Танцювальні заняття («Гопак», «Веснянка»), колективне створення костюмів та аксесуарів
Психолого-педагогічні та організаційні засоби	Індивідуальний підхід, проблемні завдання, підтримка творчості	Стимулювання самостійності, нестандартного мислення, впевненості	Творчі завдання «Що можна зробити з цього матеріалу?», заохочення експериментів, консультації вихователя

Таким чином, системне використання різноманітних способів і засобів розвитку творчих здібностей забезпечує всебічне формування творчого потенціалу дошкільників, стимулює їхню уяву та підготовлює до подальшого навчання та соціальної взаємодії.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1 Програма експериментального вивчення творчих здібностей

Програма експериментального дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку розроблена відповідно до мети та завдань наукової роботи й спрямована на отримання об'єктивних емпіричних даних щодо рівня їх розвитку. У межах реалізації програми передбачено проведення емпіричного дослідження, що включає застосування комплексу діагностичних методів та методик, адекватних віковим особливостям дітей дошкільного віку. Отримані результати підлягають кількісному та якісному аналізу, що дає змогу не лише зафіксувати показники розвитку творчих здібностей, а й виявити індивідуальні особливості їх прояву. На основі узагальнення результатів визначимо рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Подальший етап дослідження передбачає інтерпретацію отриманих даних у контексті сучасних теоретичних підходів до проблеми розвитку творчих здібностей. Це дає змогу здійснити теоретичне узагальнення результатів експерименту та на його основі визначити психолого-педагогічні умови, що впливають на ефективність формування творчих здібностей.

У результаті проведеного дослідження обґрунтуємо психолого-педагогічні умови, які забезпечують ефективне формування творчих здібностей дітей дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Такі умови враховують вікові та індивідуальні особливості дітей, специфіку організації освітнього процесу та необхідність створення розвивального середовища, що стимулює творчу активність.

Дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку потребує опори на систему науково обґрунтованих принципів, які забезпечують достовірність, об'єктивність і цілісність отриманих результатів. Врахування специфіки

дошкільного віку, а також багатовимірності феномену зумовлює необхідність комплексного підходу до визначення методологічних засад дослідження.

Одним із провідних є принцип розвитку, відповідно до якого творчі здібності розглядаються як динамічне утворення, що формується у процесі діяльності та взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Згідно з положеннями культурно-історичної теорії Л. Виготський, розвиток психічних функцій відбувається у процесі соціальної взаємодії, що обумовлює необхідність дослідження творчості в контексті освітнього середовища.

Важливе значення має принцип діяльнісного підходу, який передбачає вивчення творчих здібностей через аналіз різних видів діяльності дитини. У межах цього підходу творчість розглядається як результат активної діяльності, що має мотиваційну основу та спрямована на створення нового продукту. Це обумовлює необхідність використання методів, які дозволяють досліджувати не лише результат, але й процес творчої діяльності.

Наступним є принцип індивідуалізації, який передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей кожної дитини. Творчі здібності проявляються по-різному залежно від рівня розвитку мислення, уяви, емоційної сфери та попереднього досвіду. Тому діагностичні процедури повинні бути гнучкими та адаптованими до можливостей дітей дошкільного віку.

Не менш важливим є принцип комплексності, що передбачає дослідження творчих здібностей як цілісного утворення. Відповідно до сучасних підходів, творчі здібності включають когнітивний (інтелектуальний) компонент, уявно-креативний компонент, емоційно-мотиваційний компонент, діяльнісний (операційний) компонент, особистісно-вольовий компонент. Це вимагає використання різноманітних методів дослідження, що забезпечують багатовимірний аналіз явища.

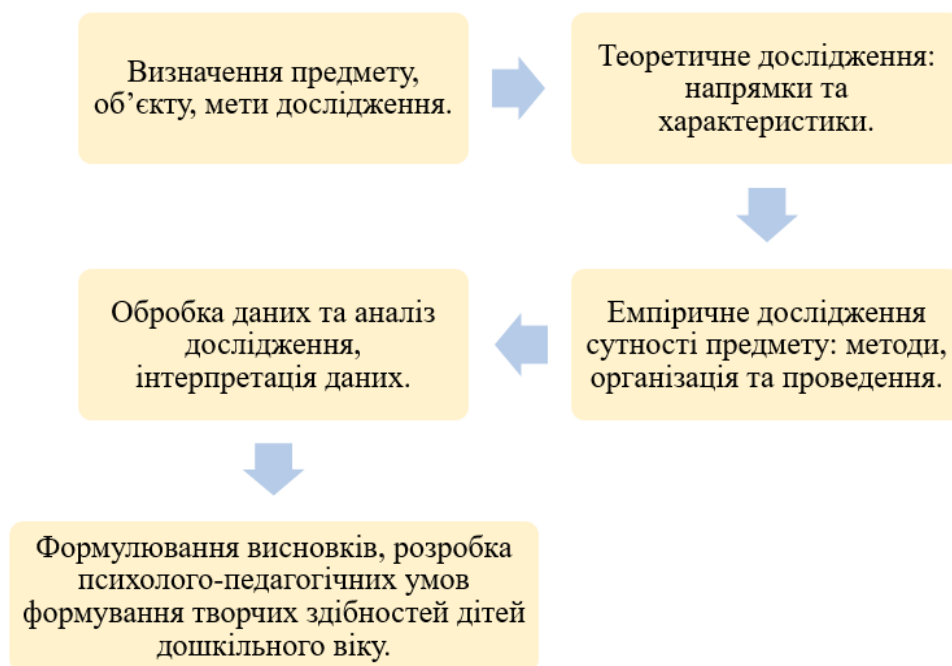
Принцип природовідповідності передбачає організацію дослідження з урахуванням вікових особливостей дітей дошкільного віку. Зокрема, діагностичні завдання мають відповідати рівню розвитку мовлення, мислення та уяви дітей, а також здійснюватися у формі, наближеній до ігрової діяльності, яка є провідною у дошкільному віці.

Суттєвим є також принцип екологічної валідності, який передбачає наближення умов дослідження до реального освітнього процесу. Це дозволяє отримати більш достовірні результати щодо проявів творчих здібностей у природних для дитини умовах, зокрема в ігровій, художній та пізнавальній діяльності.

Окрім того, варто враховувати принцип об'єктивності, який забезпечується використанням стандартизованих методик, чітких критеріїв оцінювання та поєднанням кількісного і якісного аналізу результатів. Це мінімізує вплив суб'єктивних факторів та підвищує наукову достовірність дослідження.

Таким чином, дотримання зазначених принципів створює методологічне підґрунтя для всебічного та науково обґрунтованого дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку. Вони забезпечують цілісність підходу, адекватність методів і достовірність отриманих результатів, що є необхідною умовою подальшого визначення ефективних психолого-педагогічних умов розвитку творчості у дітей.

Дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку здійснювалося поетапно відповідно до логіки організації психологічного наукового пошуку:



2.1 Етапи дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку

На початковому етапі дослідження, у процесі узагальнення наукових знань, усвідомлення дослідницького інтересу та визначення значущих мотивів, було окреслено предмет дослідження та уточнено його сутність. Після визначення об'єкта дослідження сформульовано мету як орієнтир і масштаб пізнавальної діяльності. Взаємозв'язок об'єкта, предмета та мети зумовив логіку подальших кроків дослідження. Завершальним аспектом цього етапу стало обґрунтування типів дослідження: у роботі поєднано теоретичний та емпіричний підходи.

На другому етапі здійснено теоретичне вивчення проблеми розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Цей етап передбачав аналіз наукових підходів до розуміння сутності творчих здібностей, її структури, особливостей прояву в дошкільному віці, а також передумов та чинників, що впливають на їх розвиток. У результаті теоретичного аналізу було узагальнено основні характеристики творчих здібностей, визначено їх компоненти, методичний інструментарій який використовують для формування творчих здібностей у закладах дошкільної освіти.

Третій етап передбачав організацію та проведення емпіричного дослідження відповідно до завдань бакалаврської роботи. На етапі планування було визначено ключові параметри дослідження: обрано методологічний підхід, сформовано вибірку досліджуваних, підібрано діагностичний інструментарій, описано процедуру проведення дослідження, а також розроблено загальний план його реалізації. Така послідовність дій забезпечила системність і наукову обґрунтованість експериментальної роботи.

Емпіричне дослідження передбачало реалізацію таких завдань:

- 1) розробити комплекс взаємодоповнюючих методик для вивчення творчих здібностей дітей дошкільного віку та створити карту емпіричного дослідження даного феномена;

- 2) використовуючи розроблену карту, провести діагностичне обстеження дітей із метою виявлення специфіки прояву їхніх творчих здібностей;

3) здійснити кількісний та якісний аналіз отриманих даних, визначити рівні розвитку творчих здібностей та сформулювати відповідні науково обґрунтовані висновки.

Особлива увага приділяється визначенню вибірки досліджуваних. Для участі в дослідженні було відібрано дітей двох дошкільних закладів та трьох груп віком 5–6 років. Такий вибір обґрунтований кількома методологічними та практичними міркуваннями. По-перше, включення дітей із різних закладів дозволяє врахувати різноманітність соціально-педагогічних умов і підвищує репрезентативність вибірки, зменшуючи вплив особливостей окремого садочка чи групи. По-друге, вікова однорідність учасників дослідження забезпечує порівнянність отриманих результатів, оскільки діти 5–6 років перебувають на завершальному етапі дошкільного розвитку, коли сформовані базові когнітивні, мовленнєві та соціальні навички, необхідні для прояву творчих здібностей. По-третє, цей вік є оптимальним для дослідження творчих здібностей, оскільки саме на цьому етапі активно розвиваються уява, креативне мислення та самостійна діяльність. Нарешті, організація дослідження з трьома групами з різних садочків забезпечує практичну досяжність та дозволяє отримати об'єктивні й достовірні дані, адекватні реальному освітньому середовищу. Таким чином, обраний склад вибірки створює науково обґрунтовані умови для всебічного вивчення творчих здібностей дітей дошкільного віку.

Наступним етапом визначається інструментарій дослідження. Для реалізації завдань цієї роботи було використано такі методи: теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, класифікація; емпіричні: спостереження, бесіда, тестування, психологічний констатувальний експеримент; статистичні: описова статистика, порівняльний аналіз. Обробка отриманих результатів здійснювалася з використанням стандартизованого пакету офісних програм Microsoft Excel.

У процесі дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку важливо проаналізувати кожен із компонентів цього явища, оскільки вони взаємопов'язані та формують цілісну систему творчого потенціалу дитини.

Зауважимо, що творчі здібності у даному дослідженні розглядаються як багатовимірне утворення, що включає п'ять основних компонентів:

1) когнітивний (інтелектуальний) компонент, який визначає гнучкість мислення, оригінальність ідей та їх розробленість;

2) уявно-креативний компонент, що проявляється у творчій уяві, здатності до фантазування та створенні нових образів;

3) емоційно-мотиваційний компонент, що включає інтерес до творчої діяльності, емоційну чутливість, естетичні переживання та внутрішню мотивацію;

4) діяльнісний (операційний) компонент, який визначає здатність реалізовувати творчі задуми, експериментувати з матеріалами та застосовувати набуті творчі навички;

5) особистісно-вольовий компонент, що проявляється через наполегливість, самостійність, ініціативність та самокритичність.

Дослідження кожного з цих компонентів дозволяє отримати цілісну картину розвитку творчих здібностей дошкільників і визначити, які аспекти потребують цілеспрямованої підтримки та розвитку в освітньому середовищі.

Надалі була розроблена психодіагностична карта емпіричного дослідження, що охоплювала п'ять компонентів творчих здібностей дітей дошкільного віку: когнітивний, уявно-креативний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний та особистісно-вольовий (див. табл. 2.1).

Процедура дослідження передбачала поєднання групових та індивідуальних форм роботи, у межах яких дітям послідовно пропонувалися всі методики, визначені програмою дослідження, відповідно до логіки їх попереднього структурування. Участь у дослідженні була добровільною, що забезпечувало дотримання етичних норм і сприяло підвищенню надійності та валідності отриманих результатів. Завершення етапу планування полягало у детальному описі процедури, а також у розробці й затвердженні програми дослідження, яка визначала часові, просторові та організаційні параметри його реалізації.

**Психодіагностична карта емпіричного дослідження творчих
здібностей дітей дошкільного віку**

Компоненти	Критерії	Показники	Методики діагностики
Когнітивний (інтелектуальний)	Гнучкість мислення	Здатність змінювати способи розв'язання завдань	«Завершення фігури» Е. Торренс
	Оригінальність	Нестандартність відповідей	«Танграми», «Паралельні лінії» О. Кульчицька, Л. Чорна (модифіковано О. Андрощук)
	Побіжність	Кількість ідей	«Слова на літеру К» О. Кульчицька, Л. Чорна
	Розробленість ідей	Деталізація ідей	«Завершення фігури (Овал)» Е. Торренса
Уявно-креативний	Творча уява	Створення нових образів, комбінування елементів	«Творча уява» Г. Лаврентьєва, Т. Титаренко
	Фантазування	Вигадування сюжетів	«Сни тварин» Н. Краснощоківа (модифіковано О. Андрощук)
Емоційно- мотиваційний	Інтерес до творчості	Залученість до діяльності	Опитування батьків, педагогів
	Емоційна чутливість	Емоційні реакції	Спостереження
	Естетичні переживання	Переживання краси	Бесіда
	Внутрішня мотивація	Самостійність у діяльності	Опитування батьків, педагогів
Діяльнісний (операційний)	Реалізація задуму	Доведення до результату	Методики типу «домалюй», «заверши», «створи за задумом»
	Використання матеріалів	Різноманітність засобів	Практичні завдання
	Експериментування	Пошук нових способів	Спостереження
	Творчі навички	Рівень умінь	Аналіз продуктів творчості
Особистісно- вольовий	Наполегливість	Подолання труднощів	«Склади візерунок» (за зразком)
	Самостійність	Виконання без допомоги	Спостереження, опитування батьків, педагогів

	Ініціативність	Активність	Спостереження, опитування батьків, педагогів
	Самокритичність	Оцінка результату	Ситуаційні завдання з «навмисною помилкою»

До дослідження були залучені не лише діти, а й їхні батьки, педагоги та практичні психологи закладів дошкільної освіти, що забезпечило комплексний підхід до збору емпіричних даних. У процесі роботи здійснювалася тісна взаємодія з педагогічним персоналом, який, зокрема, надавав матеріали продуктів творчої діяльності дітей для подальшого аналізу, бесідував про особливості розвитку творчих здібностей дітей, що дозволило розширити діагностичні можливості дослідження та підвищити об'єктивність інтерпретації результатів.

Емпіричне дослідження було реалізоване у 2025–2026 навчальному році відповідно до обраної методологічної стратегії, визначеної вибірки, підбраного діагностичного інструментарію та затвердженого плану. У процесі його проведення були забезпечені всі необхідні процедурні умови для ефективної участі респондентів і максимально повної фіксації результатів. Експериментальна робота здійснювалася на базах ЗДО м. Тернополя. Вибірку склали 58 вихованців старших груп.

На четвертому етапі дослідження здійснюється обробка отриманих емпіричних даних, їх аналіз, інтерпретація та узагальнення. Цей етап дозволяє виявити сутність досліджуваного феномена, причому аналіз проводиться за принципом переходу від окремих показників до цілісного бачення. Обробка даних відбувалася у два послідовні етапи – первинний і вторинний. Первинна обробка передбачала опрацювання результатів відповідно до ключів застосованих методик, підрахунок індивідуальних показників і їх подальше групування. Вторинна обробка передбачала упорядкування та систематизацію отриманих результатів, підготовку даних до порівняння між групами та зіставлення з трирівневою шкалою розвитку творчих здібностей (низький, середній, високий рівень). Усі розрахунки проводилися у таблицях програми

Microsoft Excel, що забезпечувало ефективне структурування даних, обчислення сум і середніх значень, а також наочне представлення результатів. Для візуалізації використовувалися стовпчикові, кругові та лінійні діаграми, що полегшувало аналіз розподілу показників і порівняння результатів між групами. Такий підхід дозволив комплексно обробити дані всіх застосованих методик, інтегрувати їх у загальний профіль розвитку дітей і забезпечити надійне та зрозуміле представлення результатів у роботі.

На п'ятому етапі здійснюється підсумкова обробка результатів дослідження та визначаються психолого-педагогічні умови, які сприяють розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. На цьому етапі також можуть формулюватися рекомендації для педагогів щодо оптимізації освітнього процесу, підбираються ефективні методики та прийоми стимулювання креативності, а результати дослідження узагальнюються для подальшого впровадження в практику дошкільних закладів.

У психолого-педагогічних дослідженнях творчі здібності дітей дошкільного віку розглядаються як складне утворення, що поєднує когнітивні, уявно-креативні, емоційно-мотиваційні, діяльнісні та особистісно-вольові компоненти. З огляду на вікові особливості розвитку дошкільників, ці компоненти перебувають у стадії активного становлення, мають нерівномірний і варіативний характер прояву, що унеможливорює їх жорстку кількісну фіксацію та потребує узагальненого якісного аналізу. Саме тому в науковій практиці доцільним є використання рівневого підходу, який дозволяє інтегрувати різномірні показники в цілісну характеристику розвитку.

Застосування трирівневої шкали (низький, середній, високий рівні) базується на уявленнях про поетапний розвиток творчості та поступовий перехід дитини від відтворювальної до творчої діяльності. Кожен рівень відображає якісні зміни в мисленні, уяві, мотивації та саморегуляції. Такий підхід дає змогу враховувати як кількісні показники творчості (побіжність мислення), так і якісні характеристики (оригінальність, самостійність, самоконтроль), що є важливим для оцінювання творчих здібностей дошкільників.

Високий рівень характеризується гармонійним розвитком усіх компонентів творчості. Дитина демонструє гнучке мислення, легко знаходить нестандартні рішення, генерує багато оригінальних ідей та здатна їх розвивати. Вона створює нові образи, активно фантазує, виявляє стійкий інтерес до творчої діяльності та внутрішню мотивацію. У роботі самостійна, наполеглива, ініціативна, доводить задумане до завершення, експериментує з матеріалами й може оцінювати результати власної діяльності.

Середній рівень виявляється у частковій сформованості творчих якостей. Дитина переважно користується знайомими способами дій, хоча іноді пропонує оригінальні ідеї. Її фантазія та здатність до створення нових образів потребують стимулювання. Інтерес до творчості нестійкий, а самостійність і наполегливість проявляються ситуативно. Реалізація задуму та використання творчих прийомів часто потребують підтримки дорослого.

Низький рівень характеризується переважанням репродуктивної діяльності та слабким розвитком більшості творчих компонентів. Дитина мислить шаблонно, продукує небагато ідей, має труднощі зі створенням нових образів і фантазуванням. Інтерес до творчості низький, домінує зовнішня мотивація. Вона потребує постійної допомоги дорослого, швидко втрачає інтерес до роботи, не проявляє ініціативності та не здатна критично оцінювати власні результати.

Отже, оцінювання творчих здібностей дітей доцільно здійснювати за трьома рівнями – низьким, середнім і високим, які відображають ступінь сформованості кожного структурного компонента та їх інтегрованість у цілісну систему. Такий підхід забезпечує можливість комплексного аналізу індивідуальних відмінностей, виявлення потенційних зон розвитку та подальшого цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу.

2.2 Методи та методики діагностики творчих здібностей дошкільників

Для всебічної оцінки творчих здібностей дітей дошкільного віку в роботі використано комплекс психодіагностичних методик та дослідницьких процедур, що дозволяють охопити когнітивний, уявно-креативний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний та особистісно-вольовий компоненти. Детально розглянемо використані методики та методи дослідження, а також обґрунтуємо доцільність їх включення до загального переліку інструментів. Зокрема, проаналізуємо, яку саме інформацію дає кожен метод, яким чином він сприяє досягненню цілей дослідження та як інтегрується у загальну структуру роботи.

Діагностика творчих здібностей за критерієм творчої гнучкості мислення здійснювалася із застосуванням методик **«Завершення фігури» Е. Торренса** (у модифікації О. Андрощук). Метою методики **«Завершення фігури»** було визначення рівня розвитку творчої гнучкості мислення у дітей старшого дошкільного віку, зокрема їхньої здатності генерувати різноманітні ідеї в умовах часткової обмеженості. Дітям пропонувалося протягом 15 хвилин доповнити десять незавершених зображень та дати назву кожному з них. Інструкція виключала наведення будь-яких прикладів, що стимулювало самостійне осмислення завдання: діти мали самі визначити зміст зображення та доповнити його відсутніми елементами. Аналіз результатів дозволив оцінити вміння дошкільників виділяти суттєві ознаки об'єкта, реалізовувати власні ідеї та надавати знайомим образам нових функціональних характеристик. Оцінювання здійснювалося за принципом правильності виконання: за кожне завершене, оригінальне та достатньо розроблене зображення нараховувався один бал. У процесі проведення методики було внесено певні зміни. Зокрема, враховуючи труднощі у розумінні інструкції, до словесного пояснення було додано стимульний приклад (фігуру № 2, інтерпретовану як дерево), що сприяло кращому засвоєнню завдання дітьми. Оцінювання результатів здійснювалося відповідно до критеріїв, поданих у таблиці 2.2.

**Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм творчої
гнучкості мислення**

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Завершення фігури	8 – 7	6 – 5	4 – 3	2 – 1	1 – 0

Отримані результати засвідчують, що високий рівень розвитку творчої гнучкості у старших дошкільників проявляється у здатності швидко переключатися між різними способами розв’язання завдань, переносити набуті способи дій у нові ситуації, активно використовувати предмети-замінники.

Діагностика творчих здібностей за критерієм творчої оригінальності здійснювалася із застосуванням методик «Танграми» та «Паралельні лінії», розроблених О. Кульчицькою та Л. Чорною (у адаптації О. Андрощук). Зміст методики «Танграми» передбачав створення аплікації із запропонованих геометричних фігур протягом обмеженого часу (15 хвилин), де матеріал відповідав авторській розробці. Отримані результати дозволили оцінити здатність дітей старшого дошкільного віку до творчого мислення, гнучкість у діях, уміння генерувати нові ідеї, виходити за межі заданих умов і створювати оригінальний продукт. Під час оцінювання враховувалися оригінальність побудови композиції (максимум – 6 балів), використання всіх елементів (1 бал) та оригінальність назви (1 бал).

У процесі застосування методики було внесено певні модифікації. По-перше, з огляду на вікові особливості дітей, які ще не повною мірою володіють навичками вирізання та наклеювання, матеріал було адаптовано – фігури подавалися у готовому вигляді. По-друге, на відміну від авторського варіанту, до словесної інструкції було додано зразок-стимул (композицію «Квадрат» із зображенням людини), що сприяло кращому розумінню завдання дітьми.

Методика «Паралельні лінії» передбачала виконання завдання протягом 15 хвилин: після пояснення та демонстрації стимульного зразка дітям необхідно було, використовуючи всі пари паралельних ліній, створити оригінальні зображення. За результатами цієї методики оцінювалися здатність

до продукування нових ідей, відхід від шаблонних рішень та рівень розвитку творчого мислення. Система оцінювання включала: 1 бал за кожен використаний пару ліній, а також додатково по 2 бали за деталізованість і оригінальність виконання.

У процесі застосування методики також були здійснені певні корективи. Зокрема, у зв'язку з тим, що значна частина дітей повторювала запропонований зразок, було введено додаткову стимульну фігуру для кращого розуміння завдання. Крім того, спостерігалася тенденція до об'єднання паралельних ліній у своєрідні «рамки», всередині яких діти створювали деталізовані малюнки. Незважаючи на невідповідність таких робіт авторським критеріям, їх було зараховано як правильні, оскільки вони залишалися в межах заданих ліній.

Таблиця 2.3

Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм творчої оригінальності

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Танграми	8 – 7	6 – 5	4 – 3	2 – 1	1 – 0
Паралельні лінії	12 – 10	10 – 7	7 – 5	5 – 2	1 – 0
Творча оригінальність	20 – 17	16 – 12	11 – 8	7 – 3	2 – 0

Аналіз отриманих результатів дозволив визначити, що дуже високий рівень розвитку творчої оригінальності у старших дошкільників проявляється у здатності активно генерувати нові ідеї, вносити новизну у виконання завдань, відходити від стереотипних рішень, виходити за межі запропонованих умов, самостійно обирати вид діяльності та матеріали, а також створювати оригінальний продукт. Представляємо таблицю якою ми послуговувалися у своїй роботі.

Методика «Слова на літеру К» О. Кульчицької та Л. Чорної спрямована на вивчення розвитку вербальної творчості, зокрема здатності дітей створювати нові сюжети, слова, рими та слова-замінники. У рамках завдання дітям пропонувалося протягом однієї хвилини назвати якомога більше слів, що

починаються на літеру «К», після попереднього усного інструктажу. За кожне слово нараховувався один бал, а загальна оцінка дорівнювала сумі отриманих балів. Максимальна оцінка та подальше визначення рівня виконання здійснювалися відповідно до ключа, наведеної у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм побіжності
(кількість ідей)**

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Слова на літеру К	4 і більше	3	2	1	0

За допомогою методики «Завершення фігури (Овал)» Е. Торренса здійснювалась оцінка розвитку творчих здібностей дітей за критерієм творчої продуктивності творчої продуктивності, тобто здатності генерувати велику кількість ідей, створювати нові слова та рими, а також формувати власні сюжетні образи. Учасникам завдання пропонувалося протягом 15 хвилин на основі наданого овалу домалювати предмет або вигадану істоту та самостійно придумати для свого малюнка назву. Інструкція щодо виконання завдання надавалась усно. Оцінювання здійснювалося за такими критеріями: оригінальність зображення – до 5 балів, рівень його опрацювання та деталізація – 2 бали, креативність назви – 1 бал.

Таблиця 2.5

**Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм
розробленість ідей**

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Завершення фігури (Овал)	8 – 7	7 – 5	5 – 3	3 – 1	1 – 0

Діагностика творчих здібностей за критерієм творчої уяви проводилася за допомогою методики «Творча уява» Г. Лаврентьєвої та Т. Титаренко. Вона призначена для оцінки рівня розвитку здатності дитини генерувати нестандартні підходи до розв'язання завдань, комбінувати образи в нові

поєднання та уявляти можливі зміни навколишньої дійсності. У рамках завдання учасникам пропонувалося використати вісім геометричних фігур різного кольору та форми для того, щоб якнайточніше та найяскравіше передати образ казкового персонажа. Кожна правильно обрана фігура (наприклад, будинок – квадрат, лисичка – трикутник, їжачок – овал тощо) оцінювалася в один бал, що дозволяло максимально набрати вісім балів.

Таблиця 2.6

Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм творчої уяви

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Творча уява	8 – 7	6 – 5	4 – 3	2 – 1	0

Методика «Сни тварин» Н. Краснощокрової спрямована на визначення рівня розвитку фантазування у старших дошкільників, зокрема здатності генерувати ідеї, вигадувати нові сюжети, виділяти суттєве у межах однорідних явищ та втілювати його в образи, а також формувати цілісний образ на основі окремого натяку. Під час виконання завдання дітям пропонувалося протягом 15 хвилин якомога яскравіше зобразити уявну ситуацію, у якій вони уявляли себе сплячою твариною (білка, заєць, їжачок, ведмедик або собака). При оцінюванні враховувалися такі аспекти: чи включає дитина об'єкти навколишнього середовища та додаткові деталі, чи формує цілісну композицію відповідно до сюжетної ситуації, чи використовує виразні засоби для передачі образу, а також оригінальність і нестереотипність роботи. Система оцінювання передбачає: 10 балів за втілення ролі тварини, 1 бал за додаткові елементи середовища та 1 бал за сюжетність, загальна максимальна оцінка за завдання – 12 балів.

Таблиця 2.7

Оцінювання рівнів творчих здібностей за критерієм фантазування

	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже низький
Сни тварин	12 – 10	10 – 8	8 – 5	5 – 2	2 – 0

Дуже високий рівень розвитку фантазування у старших дошкільників проявляється у здатності комбінувати образи в нові поєднання, уявляти потенційні зміни реальності, генерувати фантастичні ідеї, прогнозувати різні варіанти подій, формулювати припущення та гіпотези, а також відображати у грі й образах суттєві властивості виділених предметів та явищ.

Дослідження емоційно-мотиваційного компоненту у дітей дошкільного віку за зазначеними критеріями відбулося завдяки використанню опитування батьків та педагогів, бесід, спостереження. З метою окреслення перспектив подальшого дослідження та визначення початкового рівня розвитку творчих здібностей у дошкільників було застосовано **опитування батьків та педагогів**. Цей метод передбачав опосередковану взаємодію з батьками та безпосередню з вихователями, був спрямований на отримання емпіричних даних щодо їхнього уявлення про розвиток творчих здібностей дитини. Достовірність результатів зумовлюється низкою чинників, серед яких: коректність формулювання запитань, щирість і об'єктивність відповідей респондентів, а також відповідність змісту запитань меті дослідження.

Отримані результати щодо проявів творчих здібностей відображалися через аналіз повсякденної діяльності дітей і спостереження батьків, педагогів. Кожне запитання анкети містило варіанти відповіді, що дозволяло здійснювати відповідне оцінювання. Важливу інформаційну цінність мало поєднання спостереження з аналізом практичної діяльності дітей у звичних для них умовах. Крім того, у процесі дослідження було проаналізовано продукти діяльності дошкільників, створені під час освітнього процесу в закладах дошкільної освіти, зокрема малюнки, вироби та результати виконання творчих завдань.

Щоб з'ясувати наскільки дитина зацікавлена у творчій діяльності та наскільки активно в неї бере участь підготували питання про інтерес дитини до малювання, ліплення, конструювання, музики чи рухливих ігор. Приклади питань: «Чи проявляє дитина ініціативу у виборі творчої діяльності?», «Чи завершує дитина завдання, які починає?». Під час **спостереження** фіксували активність, залученість, тривалість уваги, ініціативність, готовність

пропонувати власні ідеї. Оцінювали інтерес до творчості за 3-бальною шкалою від пасивного спостереження до активного самостійного виконання завдань.

Емоційну чутливість, емоційні реакції фіксували через спостереження, а саме: реєстрували прояви радості, зацікавленості, здивування, роздратування або розчарування під час творчої діяльності. Інколи використовуючи смайлики, питалися у дітей які емоції вони відчують під час різних творчих завдань. Звертали увагу на невербальні сигнали: міміку, жести, інтонацію голосу. Бали нараховували за стабільність позитивної реакції, виразність емоцій, здатність регулювати негативні емоції.

Естетичні переживання та переживання краси дозволяє з'ясувати наскільки дитина здатна оцінювати та реагувати на естетичні якості об'єктів чи явищ. На цьому етапі ми використовували **бесіду, аналізували творчі роботи**, які були виконані у ЗДО. Серед питань, які нас цікавили були: «Що тобі сподобалося в малюнку?», «Що ти хотів би змінити у цій композиції?». Аналізуючи малюнки оцінювали вибір кольорів, пропорцій, композицій, наявність деталей, оригінальність і виразність. Оцінювання здійснювалося за 3 – бальною шкалою: низький (не звертає уваги на естетичні аспекти), середній (помітні спроби висловити естетичне ставлення), високий (виразне естетичне сприйняття, власні творчі рішення).

Внутрішня мотивація досліджувалася через опитування батьків, педагогів. Використовували питання на кшталт: «Чи намагається дитина виконати завдання самостійно?», «Чи проявляє ініціативу без підказок дорослого?». Через спостереження у грі та творчих завданнях визначали, чи дитина самостійно обирає матеріали, варіанти виконання, послідовність дій. Оцінювання відбувалося за 3 – бальною шкалою: від повної залежності від дорослого до активного самостійного виконання з власними ідеями.

Комбінуючи дані спостереження, бесід та опитування батьків / педагогів, можна отримати цілісну картину емоційно-мотиваційного компоненту. Ми створили зведену таблицю оцінювання, де кожен критерій має бальну шкалу та інструмент збору даних.

Оцінювання емоційно-мотиваційного компоненту

Критерій	Рівень розвитку	Бали
Інтерес до творчості	Низький – байдужість до творчих завдань	1
	Середній – помірна участь, потребує стимулу дорослого	2
	Високий – активна участь, ініціатива та самостійність	3
Емоційна чутливість	Низький – відсутність або мінімальна емоційна реакція	1
	Середній – помірні, адекватні реакції на події	2
	Високий – яскраві, виразні емоції, адекватні ситуації	3
Естетичні переживання	Низький – не помічає естетичні якості, не оцінює красу	1
	Середній – звертає увагу на естетичні елементи, але не завжди виражає власне ставлення	2
	Високий – чітке, виразне сприйняття краси, оригінальні естетичні рішення	3
Внутрішня мотивація	Низький – повна залежність від дорослого, не проявляє ініціативи	1
	Середній – може працювати самостійно з допомогою, потребує підказок	2
	Високий – активна самостійність, власні рішення, ініціатива	3
Загальна емоційно-мотиваційна активність	Низький – низький рівень усіх попередніх критеріїв	5–7
	Середній – середній рівень проявів емоцій та мотивації	8–11
	Високий – високий рівень проявів емоцій, інтересу та самостійності	12–15

Для оцінки діяльнісного (операційного) компоненту творчих здібностей у дітей дошкільного віку доцільно застосовувати групу практико-орієнтованих завдань, що передбачають активну продуктивну діяльність дитини. До таких належать методики типу «домалюй», «заверши», «створи за задумом», які дозволяють дослідити не лише результат, але й процес виконання завдання.

Методика «Домалюй». Тут ми використовували частково зображені об'єкти (лінії, фігури, контури), які необхідно доповнити до цілісного образу. Завдання виконується у межах визначеного часу, без надання готових зразків. Методика дозволяє оцінити здатність дитини: розвивати початкову ідею, послідовно реалізовувати задум, самостійно обирати способи виконання, доводити розпочату діяльність до завершення. Особлива увага приділяється не лише змісту малюнка, але й процесу: чи дитина дотримується обраного задуму, чи змінює його, чи завершує всі елементи.

Методика «Створи за задумом» (вільна творча діяльність). Дитині пропонується самостійно створити продукт (малюнок, виріб, конструкцію) без жорстко заданих умов, але з орієнтацією на певну тему (наприклад, «створи казкового героя», «зроби будинок»). Методика дозволяє оцінити: наявність і чіткість задуму, здатність планувати діяльність, послідовність виконання, самостійність у виборі матеріалів і способів дії, доведення роботи до логічного завершення. Аналізується відповідність кінцевого результату початковому задуму, рівень самостійності, а також завершеність і цілісність створеного продукту.

Такі завдання є особливо ефективними у роботі з дошкільниками, оскільки відповідають їхнім віковим особливостям та дозволяють досліджувати творчі здібності у природній для дитини діяльності. Оцінювання діяльнісного (операційного) компоненту творчих здібностей здійснювалося за чотирма критеріями: реалізація задуму, використання матеріалів, експериментування та творчі навички. Кожен критерій оцінювався за трирівневою шкалою (1–3 бали), де низький рівень відповідає 1 балу, середній – 2 бали, високий – 3 бали. Загальний рівень розвитку визначався за сумою набраних балів. Рівні розвитку діяльнісного компоненту: 1) низький рівень: 4–6 балів; 2) середній рівень: 7–9 балів; 3) високий рівень: 10–12 балів. Максимальна кількість балів: 12 (4 критерії × 3 бали). Мінімальна: 4 бали.

У процесі дослідження діяльнісного (операційного) компоненту творчих здібностей поряд із використанням зазначених методик було здійснено **аналіз продуктів діяльності дітей**, зокрема малюнків та інших творчих робіт, виконаних під час творчих завдань. Це дозволило оцінити не лише кінцевий результат, а й особливості втілення задуму, рівень сформованості творчих навичок та ступінь завершеності діяльності. Крім того, важливе значення мало систематичне **спостереження** за дітьми у процесі виконання творчих завдань, що дало змогу простежити послідовність дій, самостійність у виборі способів діяльності, прояви експериментування, а також здатність доводити розпочату роботу до кінця. Комплексне поєднання аналізу продуктів діяльності та

спостереження забезпечило більш об'єктивну оцінку рівня розвитку діяльнісного компоненту творчих здібностей дошкільників.

Методика «Склади візерунок» (за зразком) застосовується для дослідження особистісно-вольового компоненту творчих здібностей, зокрема наполегливості та здатності до подолання труднощів. Суть методики полягає в тому, що дитині пропонується відтворити заданий зразок візерунка за допомогою певного матеріалу (геометричні фігури, палички, мозаїка, кольорові елементи тощо). Зразок демонструється візуально, після чого дитина має самостійно скласти аналогічну композицію, дотримуючись форми, кольору та розташування елементів. Завдання виконується в умовах обмеженого часу.

Ситуаційні завдання з «навмисною помилкою». Як проводити: дати завдання (малювання, складання фігури, танграм) створити або виявити помилку та запитати: «Чи все правильно?». Що оцінюється: чи помічає помилку, чи визнає її, чи намагається виправити. Це один із найточніших індикаторів самокритичності в цьому віці.

Оцінювання особистісно-вольового компоненту здійснювалося за чотирма критеріями: наполегливість, самостійність, ініціативність та самокритичність. Кожен критерій оцінювався за трирівневою шкалою (1–3 бали). Загальний рівень визначався за сумою балів, отриманих у результаті виконання завдань, спостереження та опитування батьків і педагогів. Рівні розвитку компоненту: 1) низький рівень: 4–6 балів; 2) середній рівень: 7–9 балів; 3) високий рівень: 10 –12 балів. Максимальна кількість балів: 12 (4 критерії $\times$ 3 бали). Мінімальна: 4 бали.

Отже, у межах даного розділу було обґрунтовано та системно представлено комплекс методів і психодіагностичних методик, спрямованих на всебічне дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку. Важливим аспектом дослідження стало поєднання різних джерел отримання інформації – спостереження, бесід, аналізу продуктів діяльності, а також опитування батьків і педагогів. Такий підхід забезпечив підвищення об'єктивності результатів і дозволив отримати багатовимірну характеристику розвитку творчих здібностей дітей.

2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження

У даному підрозділі ми представимо узагальнення результатів проведеної дослідно-експериментальної роботи, спрямованої на вивчення рівнів розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Аналіз результатів базується на порівнянні показників, отриманих у процесі дослідження, що дозволяє виявити особливості прояву творчих здібностей у дітей. Особлива увага приділяється як кількісним показникам (розподіл за рівнями), так і якісним характеристикам (прояви уяви, оригінальність мислення, самостійність у виконанні завдань тощо). Аналіз результатів експериментального дослідження забезпечує цілісне уявлення про стан сформованості творчих здібностей дітей дошкільного віку та слугує підґрунтям для подальших висновків дослідження.

У процесі застосування **методики «Завершення фігури»** було встановлено, що не всі діти змогли самостійно виконати завдання відповідно до інструкції: частина дошкільників відтворювала стимульні зразки, зверталася до підказок однолітків або потребувала сторонньої допомоги під час завершення малюнка. Отримані результати дають змогу деталізувати рівні розвитку творчої гнучкості мислення у дітей старшого дошкільного віку.

Аналіз показників творчої гнучкості мислення в межах експериментального дослідження засвідчив, що лише 15 дітей (25,9%) змогли повністю самостійно виконати завдання: не відтворювали стимульні фігури, не орієнтувалися на роботи однолітків і завершували малюнки без сторонньої допомоги. З'ясовано, що 4 дітей (6,9%) виконали 11–12 зображень, доповнюючи стимульні фігури оригінальними елементами (зокрема, декоративними деталями), що дозволило віднести їх до дуже високого рівня розвитку творчої гнучкості. Ще 11 дітей (19,0%) завершили по 10 малюнків, однак у двох випадках спостерігалось повторення раніше використаних образів, у зв'язку з чим їх результати класифіковано як високий рівень.

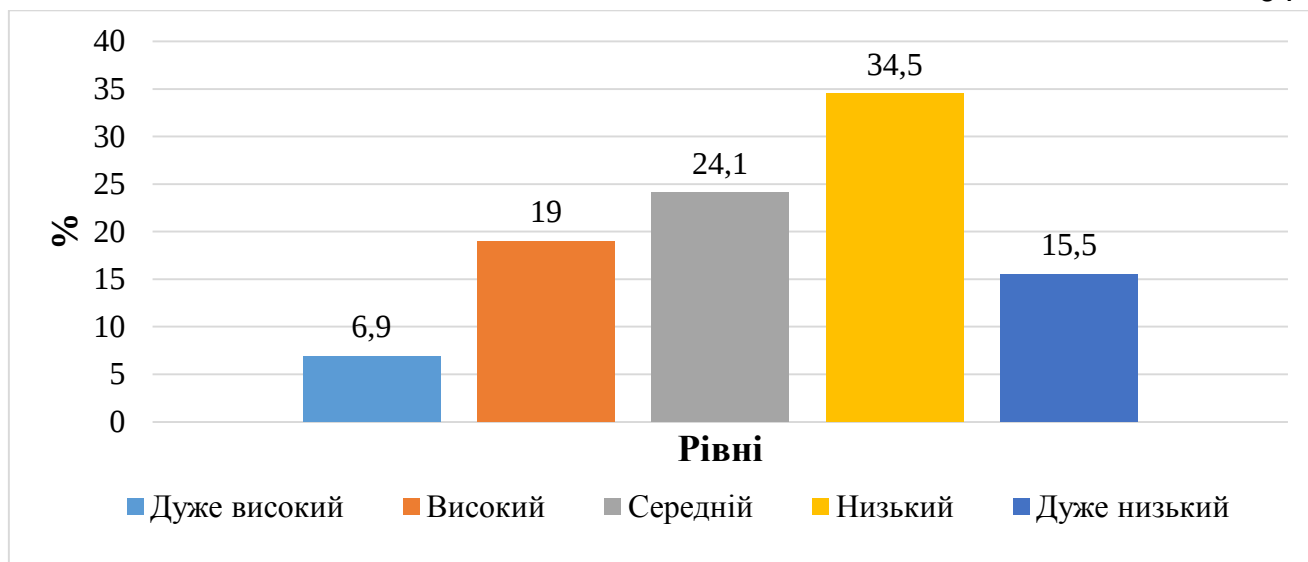


Рис. 2.2 Результати вивчення особливостей розвитку творчої гнучкості старших дошкільників

Середній рівень було зафіксовано у 14 дітей (24,1%), які змогли завершити всі запропоновані зображення, проте виконання відбувалося за умов постійного супроводу дорослого, із використанням підказок, прикладів та частковим копіюванням стимульних фігур.

До низького рівня віднесено 20 дітей (34,5%), які завершили лише 6 – 8 зображень, працювали під контролем вихователя та неодноразово відтворювали задані фігури без суттєвих творчих змін. Численною виявилася група дітей із дуже низьким рівнем (9 осіб, 15,5%), які не змогли ефективно виконати завдання. Їхні роботи характеризувалися відсутністю завершених зображень, механічним копіюванням або елементарним поєднанням фрагментів без осмисленої інтерпретації.

Наступний етап експериментального дослідження був спрямований на аналіз творчих здібностей дітей за показником творчої оригінальності. Емпіричне вивчення здійснювалося із застосуванням адаптованих **методик «Танграми» і «Паралельні лінії»** О. Кульчицької, Л. Чорної у модифікації О. Андрощук.

За **методикою «Танграми»** встановлено, що 10 осіб (17,2%) продемонстрували дуже високий рівень, створивши нові, нестандартні аплікації, які не відтворювали запропонований зразок. Під час пояснення

власних робіт ці діти надавали розгорнуті інтерпретації своїх оригінальних задумів (наприклад, «Димозбирач», «Трав'яний млинок», «Чарівний камінець»), виявляли здатність уникати повторення вже існуючих зображень, впроваджували сюжетні елементи, детально розкривали ідеї та максимально використовували доступні компоненти. До високого рівня було віднесено 12 дітей (20,7%), які також створили оригінальні аплікації та супроводили їх достатньо розгорнутими поясненнями. Серед назв їхніх робіт траплялися такі варіанти, як «сім'я на пікніку», «я та моя маленька мишка», «новий рік з подарунками».

Середній рівень розвитку творчої оригінальності виявлено у 19 дітей (32,8%). Їхні роботи характеризувалися певною оригінальністю, однак залишалися в межах типових рішень: вони не копіювали стимульну фігуру безпосередньо, проте часто відтворювали ідеї інших учасників. Найпоширенішими образами були дім, гриб, ялинка, кіт, які належать до категорії шаблонних варіантів, описаних у відповідних методичних підходах.

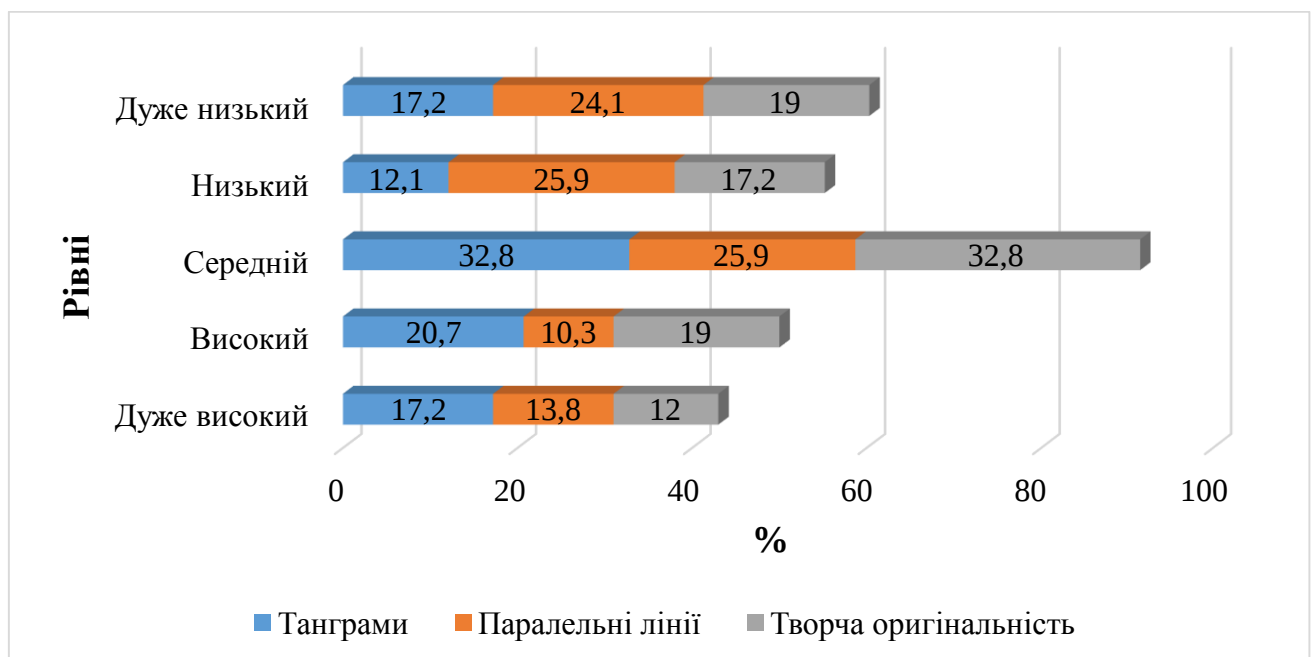


Рис. 2.3 Результати вивчення особливостей розвитку творчої оригінальності старших дошкільників

Низький рівень зафіксовано у 7 дітей (12,1%), які не змогли самостійно створити композицію та відійти від запропонованого зразка. Окрім цього, були діти які не впоралися із завданням – дуже низький рівень у 10 дітей (17,2%).

У процесі виконання методики «Паралельні лінії» було встановлено, що частина дітей зазнала труднощів із розумінням вербальної інструкції. Згідно з нашими спостереженнями, зазначена методика виявилася досить складною для дітей старшого дошкільного віку. Під час виконання завдання окремі учасники доповнювали запропоновані зразки, зокрема, окрім «свічки», зображували також «горщик із квіткою». За результатами дослідження, 8 дітей (13,8%) змогли з'єднати всі пари паралельних ліній і творчо доповнити стимульні фігури новими елементами. Ще 6 дітей (10,3%) створили оригінальні зображення, поєднавши шість пар паралельних ліній, при цьому суттєво розширивши композиції за рахунок додавання нових деталей та уникаючи повторення вже використаних елементів.

15 дітей (25,9%) змогли утворити одну або дві нові фігури, обмежившись незначним доповненням зображень окремими деталями. Водночас лише шестеро дітей продемонстрували оригінальність задуму, однак не змогли достатньо розвинути його шляхом включення необхідної кількості елементів. Під час оцінювання робіт пріоритетною була саме оригінальність тематичного змісту, незалежно від технічної якості виконання.

15 дітей (25,9%) відтворили стимульні фігури, дублюючи їх у межах усіх восьми пар паралельних ліній. Це свідчить про формальне розуміння інструкції, без глибшого осмислення творчого аспекту завдання. Водночас 14 дитина (24,1%) виконала завдання на найнижчому рівні: вони не внесли жодних нових елементів, фактично копіюючи запропоновані зразки або відтворюючи їх лише частково. У деяких випадках малюнки виконувалися поза межами паралельних ліній, що вказує на недостатнє розуміння умов завдання та нездатність інтегрувати задані елементи у власну композицію.

Як засвідчують дані, представлені на рисунку 2.3, дуже високого рівня творчої оригінальності досягли 12% дітей, які продемонстрували здатність до нестандартного вирішення поставленого завдання. Їхні роботи відзначалися цілісністю композиції, гармонійністю побудови та значною кількістю елементів, обраних самостійно відповідно до власного задуму. Високий рівень було зафіксовано у 19% дітей: їхні роботи також мали ознаки оригінальності та

були насичені різноманітними деталями, проте ці елементи не завжди інтегрувалися в єдиний сюжетний контекст.

До середнього рівня віднесено 32,8% дітей, які переважно відтворювали стимульні фігури, доповнюючи їх незначною кількістю нових деталей. Такі зображення відповідали типовим особливостям старшого дошкільного віку і не свідчили про виражене прагнення до творчого пошуку. Низький рівень було виявлено у 17,2% дітей, які обмежувалися простим відтворенням запропонованих зразків без внесення новизни. Водночас 19% дітей, віднесених до дуже низького рівня, не змогли запропонувати жодних нових ідей на основі стимульного матеріалу.

Варто підкреслити, що завдання, спрямовані на діагностику творчої оригінальності, орієнтувалися передусім на образотворчу діяльність і цілісне сприйняття зображення. Водночас під час виконання методик «Танграми» та «Паралельні лінії» значна частина дітей або не змогла виконати завдання, або виконувала його з відхиленнями від наданих інструкцій, що свідчить про певні труднощі в розумінні умов та організації власної діяльності.

Під час проведення діагностики за **методикою «Слова на літеру К»** було встановлено, що діти п'ятирічного віку мають труднощі з розумінням завдання та не вміють виділяти окремі літери у словах. Їхній словниковий запас виявився обмеженим: діти часто називали різні слова, проте здебільшого вони не відповідали заданій літері. У процесі спостереження за виконанням цього завдання (рис. 2.4) було помічено, що діти зазвичай підбирають слова, орієнтуючись на предмети, які знаходяться у їхньому безпосередньому оточенні. Найчастіше серед названих слів були: ліжко, килим, картина.

До дуже високого рівня було віднесено 4 дитини (6,9%), які правильно зрозуміли інструкцію та змогли назвати до 10 слів на задану літеру. Групу високого рівня склали 7 дітей (12,1%). Вони частково зрозуміли умови завдання: поряд зі словами на потрібну літеру називали й інші, тому їхній результат становив 3 правильних слів. До середнього рівня було зараховано 5 дітей (8,6%), які змогли назвати 2 вірних слова. Під час виконання завдання їм періодично потрібні були додаткові запитання-стимули.

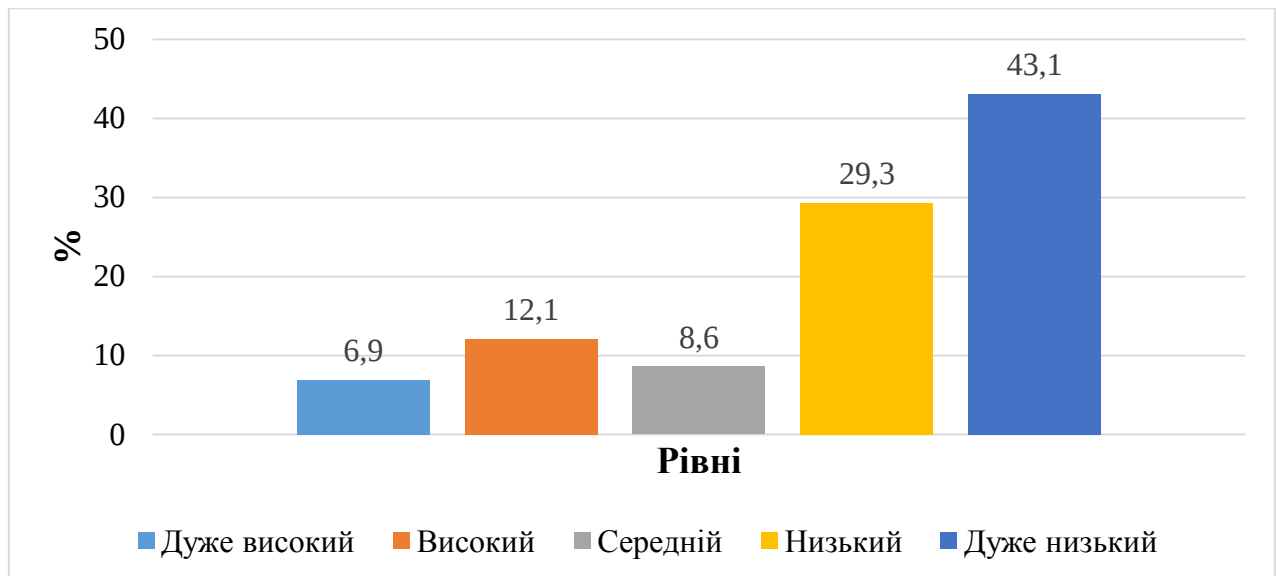


Рис. 2.4 Результати вивчення особливостей розвитку побіжності (кількості ідей)

Діти з низьким рівнем не змогли самостійно впоратися із завданням, потребували постійної допомоги та підказок, а слова підбирали випадково. Їхній результат не перевищував 1 слова. Найчисельнішою виявилася група з дуже низьким рівнем – 25 дітей (43,1%). Вони не зрозуміли суті завдання, називали слова хаотично й не змогли дібрати жодного слова на задану літеру, що свідчить про вкрай низький рівень розвитку побіжності (генерування кількості ідей).

Варто зазначити, що на етапі інструктажу за методикою «**Завершення фігури (Овал)**» Е. Торренса діти демонстрували невпевненість у розумінні завдання та певну розгубленість. З метою подолання цих труднощів було проведено додаткове пояснення у формі бесіди. Аналіз результатів засвідчив, що 11 дітей (19%) було віднесено до дуже високого рівня творчої продуктивності: вони продемонстрували розвинену уяву, створюючи оригінальні та унікальні зображення. До високого рівня належали 19 дітей (32,8%), які також виявили достатній рівень креативності. Середній рівень було зафіксовано у 9 дітей (15,5%), які змогли розпізнати прихований образ, однак їхні малюнки мали значну повторюваність у межах вибірки.

До низького рівня віднесено 9 дітей (15,5%), які не змогли самостійно інтерпретувати запропоновану фігуру. Вони відтворювали образи, згадані під

час пояснення, не вносячи жодних додаткових елементів. Дуже низький рівень було виявлено у 10 дітей (17,2%). Ці діти не використали овал як основу для створення зображення: у більшості випадків малюнок розміщувався всередині фігури без її змістового переосмислення. Окремі роботи взагалі не містили жодного зображення.

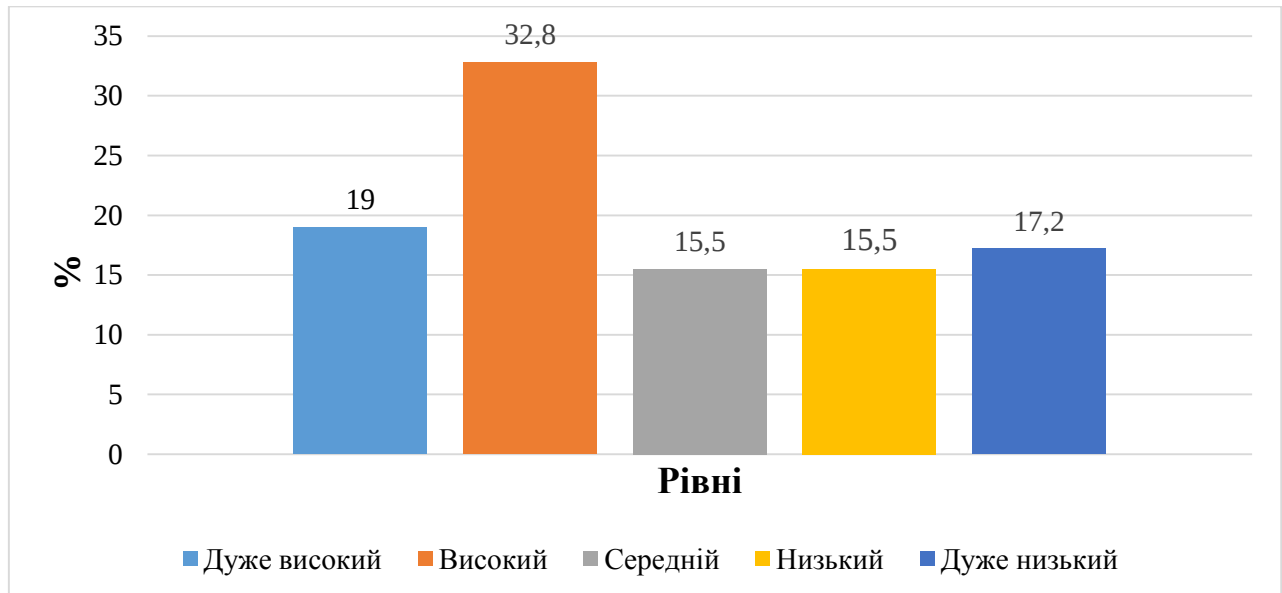


Рис. 2.5 Результати вивчення особливостей розвитку творчої продуктивності

У межах методики «Творча уява» Г. Лаврентьєвої та Т. Титаренко дітям пропонувалося прослухати казку (у даному дослідженні – «Колобок»). Під час виконання завдання оцінювалася здатність дитини включатися в діяльність, а також особливості її сприйняття: чи проявляє вона активний інтерес, розгубленість або байдужість, чи заперечує відповідність геометричних фігур образам персонажів. Окрему увагу приділяли наявності творчого підходу, умінню виходити за межі шаблонних рішень та встановлювати асоціативний зв'язок між казковим образом і обраною фігурою. З метою спрямування діяльності дітей було обрано стимульний матеріал – трикутник, який пропонувався як умовне позначення лисички. Після цього текст казки було повторно прочитано.

На початковому етапі виконання завдання, за результатами спостереження, у дітей переважали такі прояви, як розгубленість, невпевненість

і недостатнє розуміння інструкції. Лише 5 дітей (8,6%) змогли адекватно зрозуміти поставлене завдання та правильно його виконати, у зв'язку з чим їх було віднесено до дуже високого рівня розвитку творчої уяви. Вони не лише коректно підбирали відповідні геометричні фігури, а й виявляли зацікавленість у процесі, демонстрували емоційне залучення та ініціювали продовження діяльності. До високого рівня було віднесено 6 дітей (10,3%), які змогли обрати геометричну фігуру, проте не повною мірою усвідомили зміст завдання, оскільки зосереджувалися на другорядних персонажах. Найбільшу групу становили 26 дитини (44,9%), яких було віднесено до середнього рівня. Вони правильно співвідносили геометричну фігуру з головним персонажем, однак не могли надати змістовного пояснення свого вибору. Крім того, ці діти не виявляли бажання продовжувати ігрову діяльність.

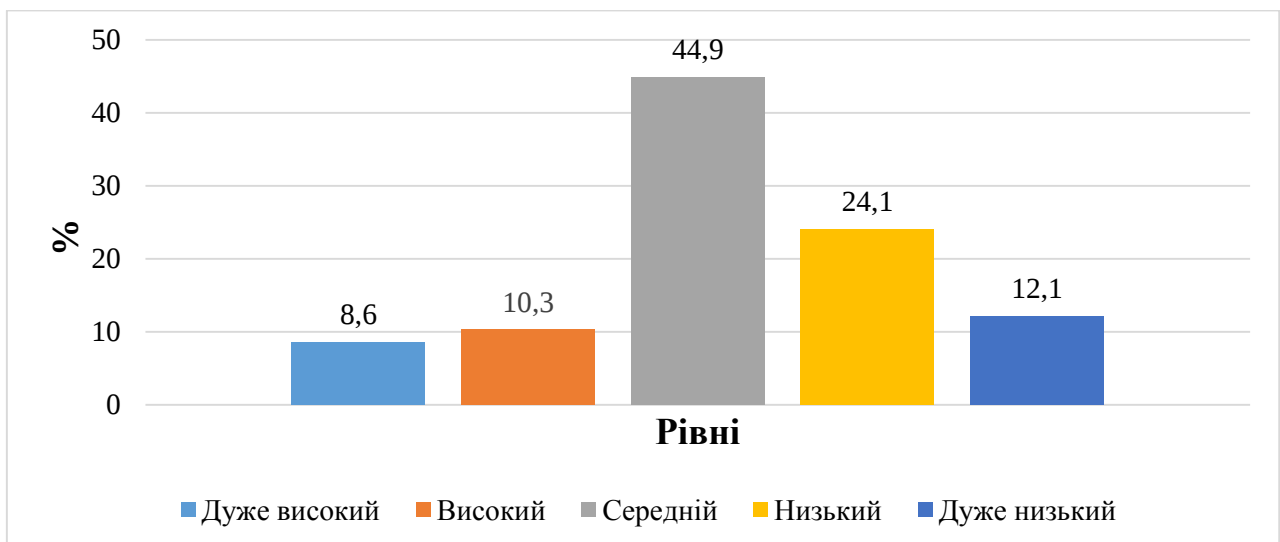


Рис. 2.6 Результати вивчення особливостей розвитку творчої уяви

До низького рівня було зараховано 14 дітей (24,1%), які змогли правильно визначити лише одну геометричну фігуру. Їхні відповіді були короткими, поверховими, а участь у подальшій діяльності – неохочою. Ще 7 дітей (12,1%) продемонстрували дуже низький рівень розвитку творчої уяви: вони не змогли встановити відповідності між фігурами та образами, не аргументували свої рішення та відмовлялися від подальшого виконання завдання.

У процесі виконання методики «Сни тварин» Н. Краснощоківської діти проявляли значний інтерес до завдання, однак не всі з них змогли повною

мірою усвідомити його зміст і вимоги. З виконанням завдання повністю впоралися 10 дітей (17,2%). У їхніх малюнках чітко простежувалася обрана роль: зміст зображень відповідав уявленням про «сон» конкретної тварини (наприклад, для їжака – гриби та горіхи, для собаки – кістки чи м'ячі тощо). Ще 6 дітей (10,3%) правильно зрозуміли інструкцію, проте не змогли повною мірою передати особливості «життєвого світу» обраної тварини у своїх роботах. 8 дітей (13,8%) не до кінця усвідомили зміст завдання, однак змогли відобразити окремі характерні елементи, притаманні обраній тварині.

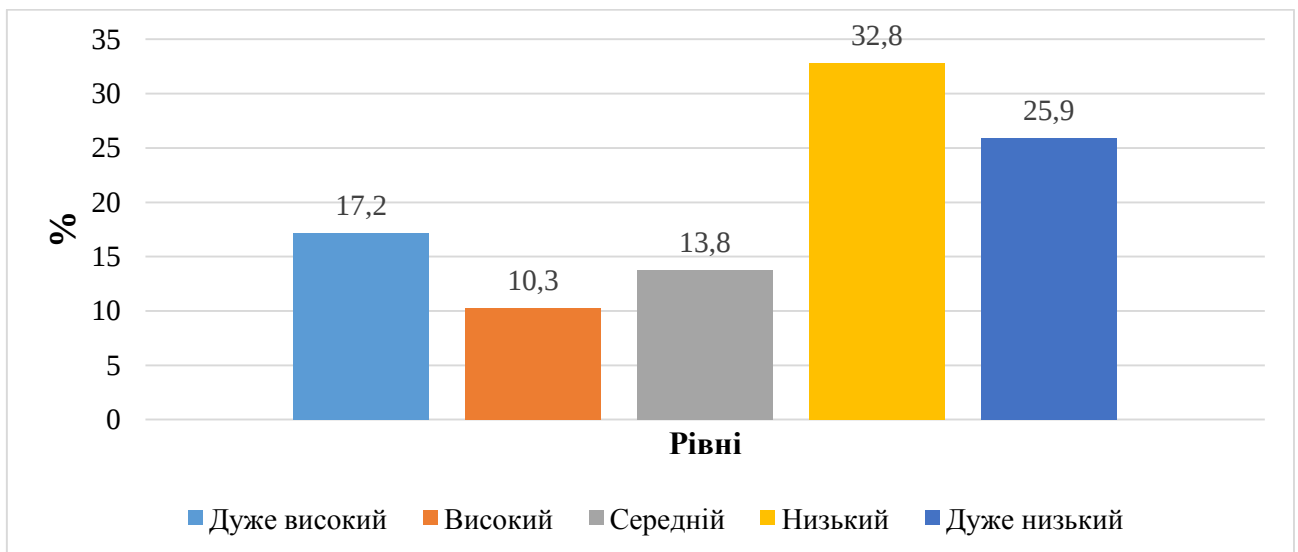


Рис. 2.7 Результати вивчення особливостей розвитку фантазування

Значна частина досліджуваних – 19 дітей (32,8%) не зрозуміли, що необхідно зображати саме «сон» тварини, і виконували малюнки довільного змісту, не пов'язаного із завданням. Водночас 15 дітей (25,9%) фактично не включилася у діяльність: частина з них відмовилася від виконання завдання, а ті, хто розпочав роботу, обмежувалися елементарними зображеннями у вигляді хаотичних ліній, плям або простих геометричних форм.

Результати опитування батьків, педагогів представлено на рисунку 2.8. Діаграма відображає розподіл рівнів сформованості показників емоційно-мотиваційного компоненту творчих здібностей (низький, середній, високий) за окремими критеріями. Загалом простежується домінування середнього рівня за всіма показниками, що свідчить про відносно сформований, але недостатньо розвинений емоційно-мотиваційний компонент. Інтерес до творчості: у 30 дітей

(51,7%) переважає середній рівень, водночас досить значною є частка високого рівня (31,1%), що вказує на наявність потенціалу до творчої активності. Низький рівень (17,2%) представлений меншою мірою – у 10 дітей. Емоційна чутливість також характеризується домінуванням середнього рівня (48,3%), при цьому низький (27,6%) і високий (24,1%) рівні мають близькі значення, що свідчить про неоднорідність розвитку цієї якості.

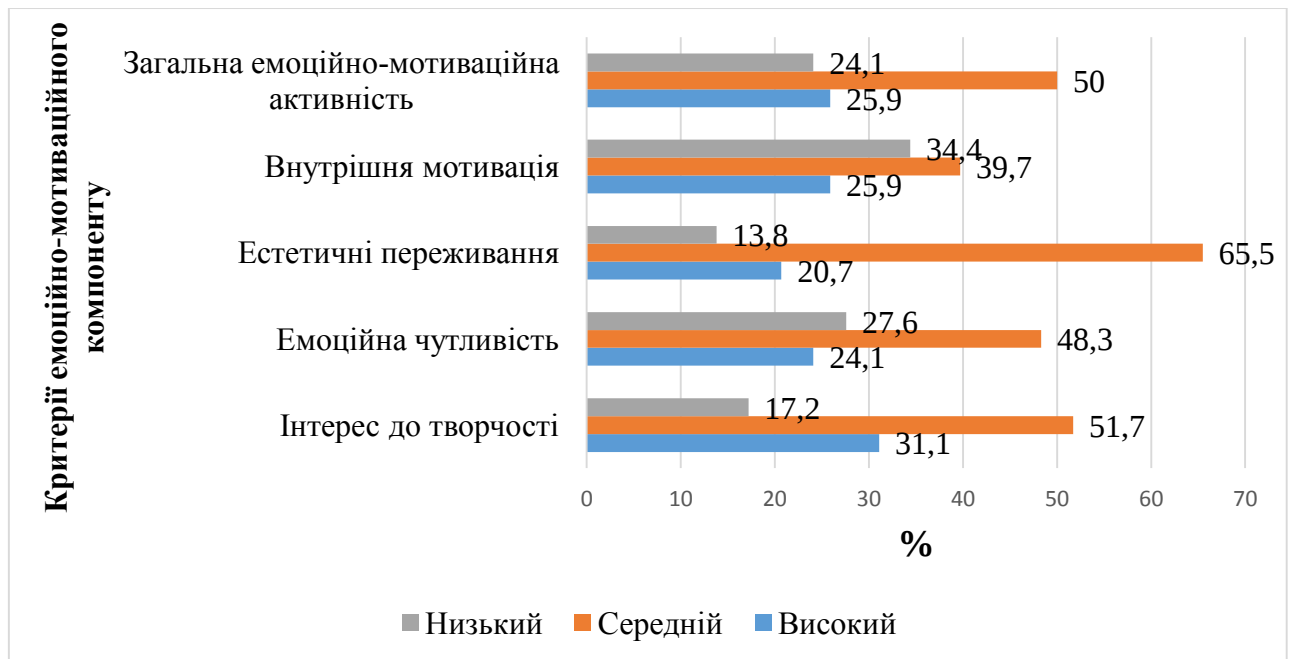


Рис. 2.8 Результати вивчення емоційно-мотиваційного компоненту творчих здібностей

Естетичні переживання мають найвищий показник середнього рівня (65,5%) серед усіх критеріїв, що вказує на недостатню глибину естетичного досвіду. Високий рівень (20,7%) і особливо низький (13,8%) представлені меншою мірою. Внутрішня мотивація: характеризується відносно рівномірнішим розподілом: середній рівень – 39,7%, низький – 34,4%, високий – 25,9%. Це свідчить про те, що значна частина дітей потребує додаткової стимуляції для розвитку самостійної творчої активності. Загальна емоційно-мотиваційна активність: половина досліджуваних (50%) перебуває на середньому рівні, тоді як високий (25,9%) і низький (24,1%) рівні мають майже однакове представництво, що підтверджує загальну тенденцію до середнього рівня розвитку з варіативністю індивідуальних показників. Отже, емоційно-

мотиваційний компонент творчих здібностей у більшості дітей сформований на середньому рівні, що вказує на необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу для розвитку внутрішньої мотивації, емоційної чутливості та поглиблення естетичних переживань.

Методики «Домалюй», «Створи за задумом» (вільна творча діяльність) допомагають дослідити сформованість і виразність творчого задуму, здатність до попереднього планування діяльності, дотримання послідовності у виконанні дій, самостійний добір матеріалів і способів діяльності, а також уміння доводити розпочату роботу до завершеного результату. Майже половина дітей демонструє здатність частково реалізовувати задум, однак потребує підтримки. Високий рівень свідчить про сформовану здатність до самостійного доведення роботи до завершення, тоді як п'ята частина дітей має труднощі з цілеспрямованістю діяльності.

При застосовуванні **практичних завдань** для дослідження використання матеріалів, різноманітності засобів переважає середній рівень, що вказує на обмежене використання знайомих матеріалів. Майже третина дітей демонструє варіативність і гнучкість у застосуванні різних засобів, проте чверть обстежуваних діє стереотипно. Значна частина дітей схильна діяти за зразком і уникати новизни. Високий рівень експериментування виявляється лише у чверті досліджуваних, що свідчить про недостатній розвиток творчого пошуку.

Згідно **аналізу продуктів діяльності** – майже половина дітей має базовий рівень сформованості творчих умінь. Високий рівень характеризується технічною впевненістю та оригінальністю виконання, тоді як чверть дітей демонструє недостатній розвиток навичок. За критерієм «реалізація задуму» виявлено переважання середнього рівня, який становить 46,6% вибірки. Високий рівень зафіксовано у 31% респондентів, тоді як низький рівень становить 22,4%. Отримані дані свідчать про відносно розвинену здатність до втілення ідей у практичну діяльність у частини вибірки, однак домінування середнього рівня вказує на нестабільність або ситуативний характер прояву цієї навички.

За критерієм «використання матеріалів» також спостерігається переважання середнього рівня (44,8%). Високий рівень становить 29,3%, а низький – 25,9%. Даний розподіл може свідчити про помірну сформованість умінь ефективного застосування ресурсів у діяльності. Разом з тим, наявність чверті вибірки з низьким рівнем вказує на певні труднощі у гнучкому використанні матеріалів у процесі виконання завдань.

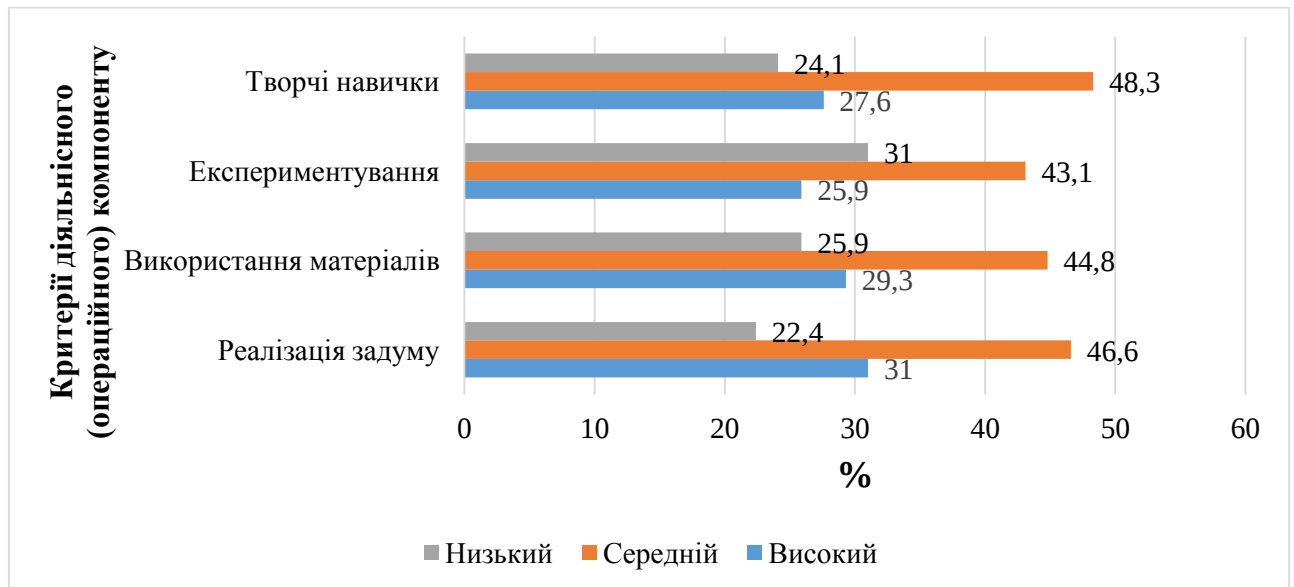


Рис. 2.9 Результати вивчення діяльнісного (операційного) компоненту творчих здібностей

Критерій «експериментування» характеризується найбільш вираженими обмеженнями серед досліджуваних параметрів. Зокрема, високий рівень зафіксовано лише у 25,9% респондентів, тоді як середній – у 43,1%, а низький – у 31%. Найвища частка низького рівня серед усіх шкал свідчить про знижену схильність до пошуку нових рішень, ризику та творчого експериментування, що може відображати певну консервативність у стилі діяльності.

За критерій «творчі навички» встановлено переважання середнього рівня (48,3%), що є найвищим серед усіх шкал. Високий рівень становить 27,6%, а низький – 24,1% (найнижчий серед низьких значень). Отримані дані свідчать про відносно стабільний рівень сформованості базових творчих умінь у

більшості респондентів, однак без чітко вираженого переходу до високого рівня розвитку.

У цілому виявлено домінування середнього рівня за всіма досліджуваними показниками (від 43,1% до 48,3%), що свідчить про помірний рівень сформованості творчо-діяльнісного потенціалу вибірки. Водночас високі рівні представлені меншою часткою респондентів (від 25,9% до 31%), що вказує на обмежену кількість осіб із вираженою творчою активністю. Найбільш розвиненим компонентом є реалізація задуму, тоді як найслабшим – експериментування, що характеризується найнижчим рівнем високих показників і найбільшою часткою низьких значень. Таким чином, можна зробити висновок про переважання практично-орієнтованого, але помірно креативного стилю діяльності з недостатньо вираженою інноваційною складовою.

За результатами дослідження особистісно-вольового компоненту творчих здібностей було здійснено оцінювання за чотирма критеріями: наполегливість, самостійність, ініціативність та самокритичність. Оцінювання проводилося за трирівневою шкалою (1–3 бали за кожним критерієм). Загальний рівень визначався за сумою отриманих балів.

Дослідження наполегливості здійснювалося за допомогою **методики «Склади візерунок» (за зразком)**, яка спрямована на вивчення здатності дітей долати труднощі, діяти за інструкцією, зберігати увагу та доводити розпочату діяльність до завершення. Половина дітей досліджуваної групи – 50,0% (29 дітей) – продемонстрували низький рівень наполегливості. Діти цієї групи швидко втрачали інтерес до завдання, особливо у випадках виникнення труднощів або помилок. Більшість із них потребували постійної допомоги дорослого, не могли тривалий час утримувати увагу на виконанні завдання та часто залишали роботу незавершеною. Під час виконання методики такі діти нерідко відволікалися, поспішали або відмовлялися від подальших дій після невдачі. Вони нечасто намагалися самостійно виправити помилки, очікували підказок чи підтримки дорослого. Середній рівень наполегливості було виявлено у 34,5% дітей (20 дітей). Такі діти загалом намагалися виконати

завдання до кінця, однак у разі виникнення труднощів потребували часткової допомоги або додаткового стимулювання з боку дорослого. Під час виконання завдання вони могли допускати помилки, проте іноді намагалися самостійно їх виправляти. Інтерес до діяльності зберігався нестійко: діти працювали продуктивно лише за умови підтримки та схвалення. Наполегливість проявлялася ситуативно й залежала від складності завдання та емоційного стану дитини.

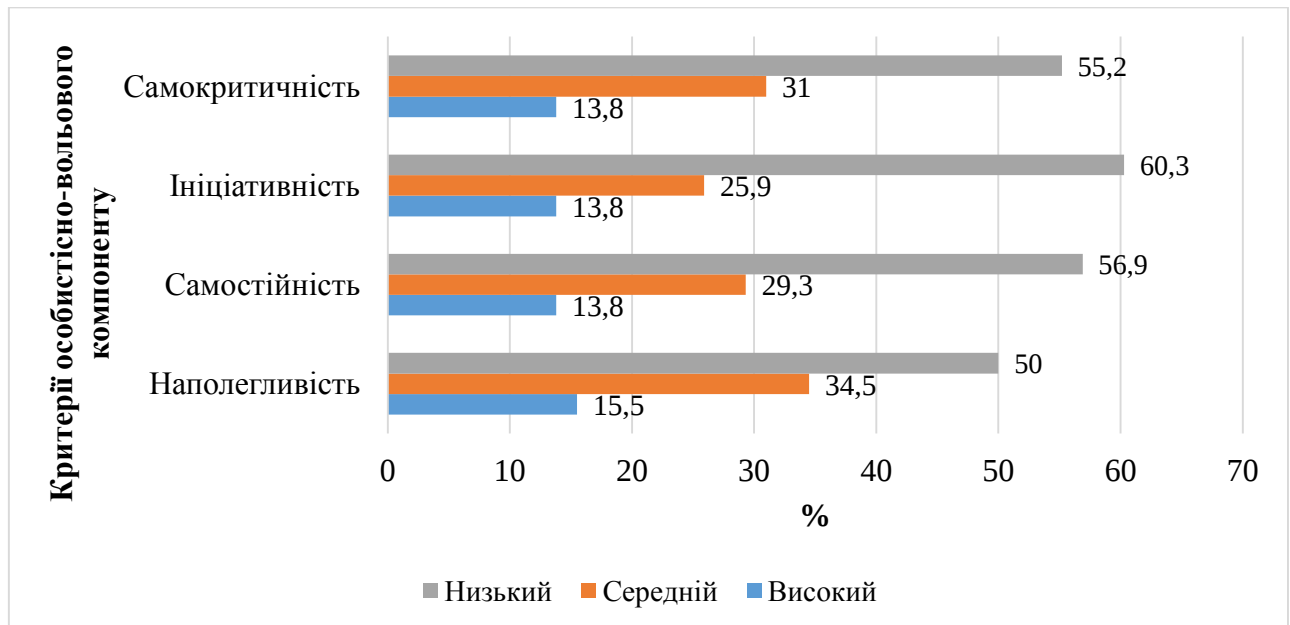


Рис. 2.10 Результати вивчення особистісно-вольового компоненту творчих здібностей

Високий рівень наполегливості продемонстрували лише 15,5 % дітей (9 дітей). Ці діти виявляли стійкий інтерес до виконання завдання, уважно слухали інструкцію та прагнули максимально точно відтворити запропонований візерунок. У процесі роботи вони зберігали зосередженість навіть за наявності труднощів, самостійно виправляли помилки та доводили розпочату діяльність до завершення. Діти не потребували постійної допомоги дорослого, проявляли витримку, терплячість і бажання досягти успішного результату. Для них було характерним прагнення виконати завдання якісно та отримати позитивний результат власними зусиллями.

Отримані результати свідчать про те, що у більшості дітей особистісно-вольові якості, зокрема наполегливість, сформовані недостатньо. Значна

кількість дітей виявляла труднощі у подоланні перешкод, швидко втрачала мотивацію та потребувала зовнішньої підтримки під час виконання завдань. Це вказує на необхідність систематичної роботи щодо розвитку витримки, цілеспрямованості та здатності доводити діяльність до завершення.

Дослідження самостійності здійснювалося шляхом **спостереження** за дітьми у процесі творчої діяльності, а також за допомогою **опитування батьків і педагогів**. Низький рівень самостійності було виявлено у 56,9% дітей (33 дитини). Такі діти рідко самостійно обирали творчі види діяльності у вільний час, переважно діяли лише після нагадування або заохочення з боку дорослих. У процесі виконання творчих завдань вони часто потребували допомоги, підтримки та постійного контролю. Під час спостереження було помічено, що діти цієї групи швидко втрачали інтерес до діяльності, не завжди доводили розпочату справу до кінця та уникали складніших завдань. Результати анкетування батьків і педагогів також свідчили про те, що більшість дітей із низьким рівнем самостійності потребували постійного стимулювання для включення у творчу діяльність та часто орієнтувалися на допомогу дорослого. Середній рівень самостійності продемонстрували 29,3 % дітей (17 дітей). Такі діти виявляли інтерес до творчої діяльності та іноді самостійно обирали творчі заняття. Проте їхня активність була нестійкою й значною мірою залежала від емоційного настрою, складності завдання або підтримки дорослого. У процесі виконання творчих завдань діти могли працювати самостійно лише певний час, а в разі виникнення труднощів зверталися по допомогу. Вони загалом прагнули завершити розпочату діяльність, однак не завжди проявляли достатню наполегливість та впевненість у власних можливостях. Високий рівень самостійності було виявлено лише у 13,8% дітей (8 дітей). Ці діти активно цікавилися творчою діяльністю, самостійно обирали види занять та із задоволенням виконували творчі завдання без постійного контролю дорослих. Під час спостереження вони демонстрували впевненість у власних діях, здатність самостійно організовувати свою діяльність та прагнення доводити роботу до завершення. Батьки та педагоги відзначали, що такі діти часто самі

пропонували творчі ідеї, виявляли емоційну зацікавленість у процесі створення нового та отримували задоволення від результатів власної діяльності.

Дослідження ініціативності здійснювалося шляхом **спостереження** за поведінкою дітей у процесі творчої діяльності, а також через **опитування батьків і педагогів**. Низький рівень ініціативності було виявлено у 60,3% дітей (35 дітей). Такі діти рідко проявляли активність у творчій діяльності, переважно діяли лише після вказівок дорослого та не прагнули самостійно пропонувати власні ідеї. Під час спостереження було помітно, що діти цієї групи неохоче включалися у творчу діяльність, уникали самостійного вибору завдань і часто очікували готових зразків або допомоги. Батьки та педагоги відзначали, що такі діти рідко ініціювали творчі ігри чи заняття, не завжди виявляли бажання брати участь у колективній діяльності та потребували постійного заохочення. Середній рівень ініціативності продемонстрували 25,9% дітей (15 дітей). Такі діти періодично виявляли активність у творчій діяльності, могли пропонувати окремі ідеї та брати участь у виконанні творчих завдань, однак їхня ініціативність була нестійкою. У процесі діяльності вони проявляли інтерес переважно до знайомих або емоційно привабливих завдань.

Високий рівень ініціативності було виявлено у 13,8% дітей (8 дітей). Ці діти активно включалися у творчі види діяльності, самостійно пропонували нові ідеї, проявляли інтерес до створення власних задумів та прагнули до творчого самовираження. Під час спостереження вони демонстрували високу активність, охоче брали участь у різних творчих завданнях, прагнули експериментувати та самостійно організовувати власну діяльність. Батьки й педагоги відзначали, що такі діти часто пропонують нові ігри, творчі сюжети, активно ставлять запитання та прагнуть реалізовувати власні ідеї у різних видах діяльності.

Дослідження самокритичності здійснювалося за допомогою **ситуаційних завдань із «навмисною помилкою»**. Дітям пропонували виконати творче завдання (малювання, складання фігури, танграм тощо), у якому спеціально створювалася або демонструвалася помилка. Після цього дитині ставилося запитання: «Чи все правильно?». Низький рівень самокритичності було

виявлено у 55,2% дітей (32 дитини). Такі діти переважно не помічали допущених помилок або не вважали їх суттєвими. Навіть після додаткового запитання вони часто стверджували, що виконали завдання правильно. У більшості випадків діти не намагалися самостійно виправити помилки та потребували допомоги дорослого для їх виявлення. Середній рівень самокритичності продемонстрували 31,0% дітей (18 дітей). Такі діти іноді помічали помилки після додаткового запитання або підказки дорослого. Вони могли визнавати неточності у власній роботі, однак не завжди самостійно прагнули їх виправити. Під час виконання завдань діти цієї групи виявляли вибірккову уважність до результатів діяльності. Високий рівень самокритичності було виявлено у 13,8% дітей (8 дітей). Ці діти уважно аналізували результати власної діяльності, швидко помічали помилки та прагнули самостійно їх виправити. Під час виконання ситуаційних завдань вони адекватно оцінювали правильність виконання роботи, критично ставилися до власного результату та демонстрували розвинені навички самоконтролю. Отримані результати свідчать про недостатній рівень розвитку самокритичності у більшості дітей досліджуваної групи. Значна кількість дітей мала труднощі з виявленням власних помилок та об'єктивним оцінюванням результатів діяльності. Це вказує на необхідність розвитку у дітей навичок самоконтролю, самооцінювання та уважного ставлення до результатів власної роботи.

Отже, отримані результати свідчать про переважання низького рівня розвитку особистісно-вольового компоненту творчих здібностей у дітей досліджуваної групи. Більше половини дітей – 53,4% (31 дитина) – продемонстрували недостатню сформованість таких якостей, як наполегливість, самостійність, ініціативність та самокритичність. Середній рівень було виявлено у 32,8% дітей (19 дітей). Такі діти здатні виконувати творчі завдання за підтримки дорослого, інколи проявляють ініціативу та можуть частково оцінювати результати власної діяльності. Високий рівень розвитку особистісно-вольового компоненту зафіксовано лише у 13,8% дітей (8 дітей). Ці діти демонстрували стійкий інтерес до виконання завдань,

наполегливість у подоланні труднощів, самостійність та здатність критично оцінювати результати своєї роботи.

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволило визначити особливості розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку за основними компонентами: когнітивним, уявно-креативним, емоційно-мотиваційним, діяльнісним та особистісно-вольовим. Аналіз отриманих даних свідчить про неоднорідність розвитку творчих здібностей у дітей та переважання середнього і низького рівнів сформованості окремих творчих якостей.

За результатами комплексного оцінювання було встановлено, що високий рівень розвитку творчих здібностей продемонстрували 8 дітей, що становить 13,8% від загальної кількості досліджуваних. Такі діти характеризувалися вираженою творчою активністю, здатністю до самостійного генерування оригінальних ідей, розвиненою уявою, ініціативністю та здатністю доводити творчу діяльність до завершення. Вони проявляли інтерес до творчих завдань, прагнули до самовираження, самостійно організовували власну діяльність та демонстрували достатній рівень самоконтролю і самокритичності.

Середній рівень розвитку творчих здібностей було виявлено у 19 дітей (32,8%). Для цієї групи дітей характерним є ситуативний прояв творчої активності. Вони здатні виконувати творчі завдання, однак переважно потребують підтримки, стимулювання або допомоги дорослого. Діти цієї групи проявляли інтерес до творчої діяльності, однак їхня самостійність, ініціативність та здатність до творчого експериментування були недостатньо стійкими.

Низький рівень розвитку творчих здібностей було зафіксовано у 31 дитини, що становить 53,4% вибірки. Діти цієї групи мали труднощі з розумінням інструкцій, самостійним виконанням творчих завдань та генеруванням нових ідей. Для них характерними були шаблонність мислення, недостатній розвиток уяви, низька пізнавальна активність, відсутність ініціативності та труднощі у подоланні перешкод. Більшість дітей потребували

постійної допомоги дорослого, швидко втрачали інтерес до діяльності, уникали складних завдань та не завжди доводили розпочату роботу до завершення.

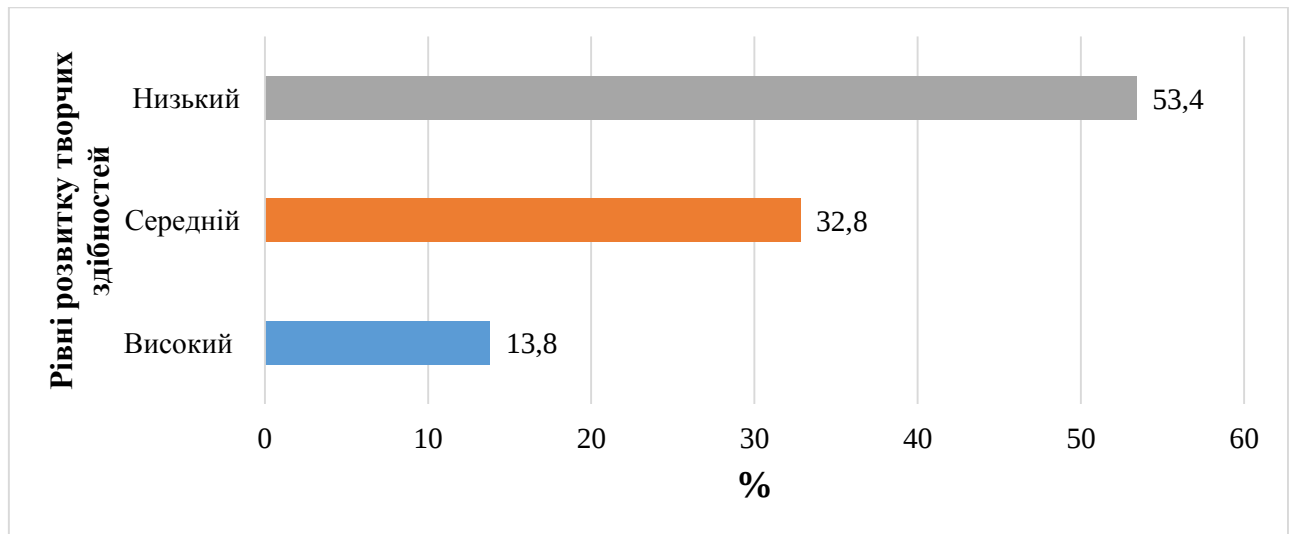


Рис. 2.11 Рівні розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку

Аналіз результатів за окремими компонентами творчих здібностей показав, що найбільшого розвитку потребує особистісно-вольовий компонент. Саме за цим компонентом було зафіксовано найвищі показники низького рівня розвитку: ініціативність – 60,3% (35 дітей), самостійність – 56,9% (33 дитини), самокритичність – 55,2% (32 дитини), наполегливість – 50,0% (29 дітей). Це свідчить про недостатню сформованість у дітей здатності до самостійної організації діяльності, подолання труднощів, творчої активності та самоконтролю.

Значних труднощів діти зазнавали також у розвитку когнітивного компоненту творчих здібностей, зокрема у показниках побіжності мислення, творчої гнучкості та оригінальності. Особливо низькі результати було зафіксовано за методикою «Слова на літеру К», де дуже низький рівень розвитку побіжності виявлено у 43,1% дітей (25 дітей). Це свідчить про недостатній рівень розвитку мовленнєвої активності, словникового запасу та здатності швидко генерувати ідеї. Потребують подальшого розвитку також творча уява та здатність до фантазування. Частина дітей мала труднощі з розумінням умов творчих завдань, не могла самостійно створювати нові образи або виходити за межі запропонованого зразка.

Результати розвитку компонентів творчих здібностей

Компонент	Найвищий показник	Найнижчий показник	Особливості розвитку
Когнітивний	Творча продуктивність	Побіжність мислення	Труднощі у генеруванні ідей
Емоційно-мотиваційний	Інтерес до творчості	Внутрішня мотивація	Залежність від стимулювання
Діяльнісний	Реалізація задуму	Експериментування	Схильність діяти за зразком
Особистісно-вольовий	Наполегливість	Ініціативність	Недостатня самостійність

У межах когнітивного компоненту найкраще сформованою виявилася творча продуктивність, що проявлялося у здатності частини дітей створювати образи та виконувати творчі завдання на основі стимульного матеріалу. Водночас найнижчі результати були зафіксовані за показником побіжності мислення, що свідчить про труднощі у швидкому генеруванні нових ідей, обмежений словниковий запас та недостатню мовленнєву активність. В емоційно-мотиваційному компоненті найбільш вираженим виявився інтерес до творчості, однак внутрішня мотивація у значної частини дітей залишалася недостатньо сформованою.

Аналіз діяльнісного та особистісно-вольового компонентів показав, що діти краще справлялися із реалізацією творчого задуму, ніж із творчим експериментуванням. Більшість досліджуваних були схильні діяти за зразком, уникали нестандартних рішень і недостатньо проявляли готовність до творчого пошуку. Найбільш проблемним виявився особистісно-вольовий компонент, у межах якого найнижчий показник зафіксовано за критерієм ініціативності.

Отже, результати дослідження підтверджують необхідність цілеспрямованої психолого-педагогічної роботи щодо розвитку творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Особливої уваги потребує формування особистісно-вольових якостей, розвиток самостійності, ініціативності, творчої активності, уяви та здатності до самостійного творчого пошуку.

2.4 Психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку

Формування творчих здібностей дітей дошкільного віку є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти, оскільки саме в цей віковий період закладаються основи креативного мислення, уяви, самостійності та здатності до нестандартного розв'язання завдань. Розвиток творчого потенціалу дитини значною мірою залежить від створення сприятливих психолого-педагогічних умов, які забезпечують емоційний комфорт, підтримку ініціативності, свободу самовираження та активне залучення до різних видів діяльності. Ефективність формування творчих здібностей визначається не лише індивідуальними особливостями дитини, а й професійною діяльністю педагога, характером взаємодії в освітньому середовищі та використанням відповідних методів і форм роботи.

О. Філоненко вважає, що педагоги закладів дошкільної освіти мають усвідомлювати, що розвиток творчих здібностей дітей не відбувається сам по собі, а потребує цілеспрямованого створення відповідних психолого-педагогічних умов. Саме правильно організоване освітнє середовище сприяє ефективному розвитку креативності, уяви та творчої активності дошкільників. До основних умов належать [63]:

- 1) урахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її інтересів, можливостей та темпу розвитку в процесі організації освітньої діяльності;
- 2) створення розвивального середовища, насиченого різноманітними засобами для творчої діяльності: матеріалами для малювання й конструювання, природними елементами, атрибутами для сюжетно-рольових ігор, технічними засобами тощо;
- 3) використання гри як провідного виду діяльності дітей дошкільного віку, адже саме в ігровій діяльності дитина може відтворювати життєві ситуації, фантазувати, експериментувати та створювати нові образи;
- 4) забезпечення психологічно комфортної атмосфери, у якій дитина не боїться висловлювати власні думки, помилятися та проявляти ініціативу;

5) налагодження тісної взаємодії з родиною для підтримки творчого розвитку дитини як у закладі дошкільної освіти, так і в домашньому середовищі [63].

Н. Лазарович, досліджуючи психолого-педагогічні особливості розвитку креативності у дітей дошкільного віку під час нетрадиційного малювання, зазначає, що до ефективних умов формування творчих здібностей дітей дошкільного віку в процесі малювання належать: створення вільного, психологічно комфортного середовища, варіативність завдань, відкритість до різних рішень, підтримка ініціативи дитини, без нав'язування шаблонів, заохочення експериментування та пошуку нових засобів вираження, розвиток рефлексії, коли дитина навчається оцінювати свій продукт і процес його створення [35].

Ю. Бабачук у своїй статті «Психолого-педагогічні умови розвитку рухової творчості дітей старшого дошкільного віку» пише про те, що ці умови сприяють не лише вдосконаленню рухової активності, а й формуванню уяви, креативного мислення та здатності до самовираження через рухи. Важливими умовами ефективного розвитку рухової творчості є такі [1]:

1) створення позитивного емоційного середовища. Для цього необхідно забезпечити атмосферу доброзичливості та психологічного комфорту, у якій дитина почуватиметься впевнено, не боїтиметься припускатися помилок і зможе вільно проявляти власні ідеї у руховій діяльності;

2) врахування індивідуальних особливостей дітей. Реалізація цієї умови передбачає врахування інтересів, рівня фізичної підготовленості, здібностей та темпу розвитку кожної дитини, що дає можливість максимально розкрити її творчий потенціал у руховій діяльності;

3) організація розвивального предметно-просторового середовища. Важливо створити простір, який мотивує дітей до активних рухів і творчих пошуків;

4) поєднання різних видів діяльності. Ефективним є інтегрування фізичних вправ із музикою, театралізацією, малюванням та іншими творчими

видами діяльності, оскільки це сприяє розвитку фантазії, образного мислення та створенню оригінальних рухових образів;

5) використання творчих завдань і проблемних ситуацій. Різноманітні завдання, пов'язані з придумуванням нових рухів, танців або перевтіленням у казкових героїв, активізують уяву дітей, розвивають творче мислення;

6) педагогічна підтримка та партнерська взаємодія. Роль педагога полягає не лише у навчанні, а й у підтримці дитячої ініціативи та творчості. Вихователь має стимулювати дітей до фантазування, ставити відкриті запитання, заохочувати до пошуку власних рішень, не обмежуючи самостійність у руховій діяльності [1].

Отже, ефективний розвиток рухової творчості старших дошкільників забезпечується поєднанням фізичного, емоційного та інтелектуального розвитку. У процесі гри, творчих завдань і різноманітної рухової діяльності дитина вдосконалює рухові навички, розвиває креативність і здатність до самовираження. Важливими умовами цього процесу є створення сприятливого освітнього середовища, індивідуальний підхід, використання творчих методів роботи та педагогічна підтримка, що сприяють гармонійному розвитку особистості й творчого потенціалу дитини [1].

З метою розвитку творчого потенціалу дошкільників О. Гевко та А. Челлена було запропоновано комплексну методику, яка передбачає включення до освітнього процесу спеціально організованих занять, спрямованих на розвиток творчого мислення, уяви, пізнавальної активності та практичних дій дітей. Важливим компонентом методики є використання творчих вправ і завдань під час занять із розвитку мовлення, логіко-математичної діяльності, художньої праці, образотворчого мистецтва, конструювання, музично-хореографічної та фізкультурно-оздоровчої діяльності, а також у процесі ознайомлення дітей із природним середовищем [12]. Окрема увага приділяється впровадженню LEGO-конструювання як засобу розвитку креативності, просторового мислення та самостійності дошкільників. Також значну роль у реалізації методики відіграє співпраця педагогів із батьками, спрямована на підвищення рівня творчої компетентності дорослих, а

також професійне самовдосконалення вихователів. Авторки наголошують, що результативність формування творчих здібностей дітей значною мірою залежить від створення відповідних педагогічних умов у закладі дошкільної освіти. До таких умов належить стимулювання раннього інтелектуального та фізичного розвитку дитини, організація комфортного предметно-ігрового середовища й забезпечення позитивної емоційної атмосфери. Важливим є заохочення дітей до проявів фантазії, нестандартного мислення та самостійного пошуку способів розв'язання різних життєвих і навчально-ігрових ситуацій.

Суттєве значення має надання дітям можливості самостійно обирати види діяльності відповідно до власних інтересів і потреб. Ефективному розвитку творчості також сприяє організація дослідницько-пошукової діяльності, спостережень за природними явищами та подіями навколишнього світу.

Важливою умовою розвитку творчих здібностей є доброзичлива й партнерська взаємодія педагогів і батьків із дітьми. Підтримка дитячих ініціатив, терпиме ставлення до нестандартних думок і фантазій, ненав'язлива допомога у творчих починаннях створюють сприятливі умови для самовираження дошкільників. Значний потенціал для творчого розвитку мають різні види мистецтва – образотворче, музичне, театральне, декоративно-ужиткове та хореографічне, які можуть використовуватися як у межах занять, так і в позанавчальній діяльності.

Крім того, ефективним засобом розвитку творчості є застосування різноманітних дидактичних, сюжетно-рольових, конструкторських та інших ігор, а також систематичне використання творчих ігрових завдань в освітньому процесі. Для активізації творчого мислення педагогам рекомендується використовувати спеціальні методи й прийоми, зокрема фантазування, моделювання, метод аналогій, зміну сюжетів казок та створення проблемних ситуацій. Такі підходи допомагають дітям навчитися знаходити нестандартні рішення, експериментувати та проявляти самостійність.

Важливу роль у формуванні творчих здібностей дошкільників відіграє також співпраця закладу дошкільної освіти з родиною. Педагогічна просвіта батьків може здійснюватися через бесіди, консультації, тренінги, майстер-

класи, семінари, круглі столи та інші форми взаємодії. Така співпраця забезпечує єдність виховних впливів і сприяє створенню сприятливих умов для всебічного творчого розвитку дитини [12].

Г. Барсуковська, Л. Клевака, Н. Кирста у своїй праці «Мультиmodalні підходи в освітніх програмах для дошкільників: розкриття творчих здібностей» вказують на такі психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей дошкільників [25] – див рис. 2.12.

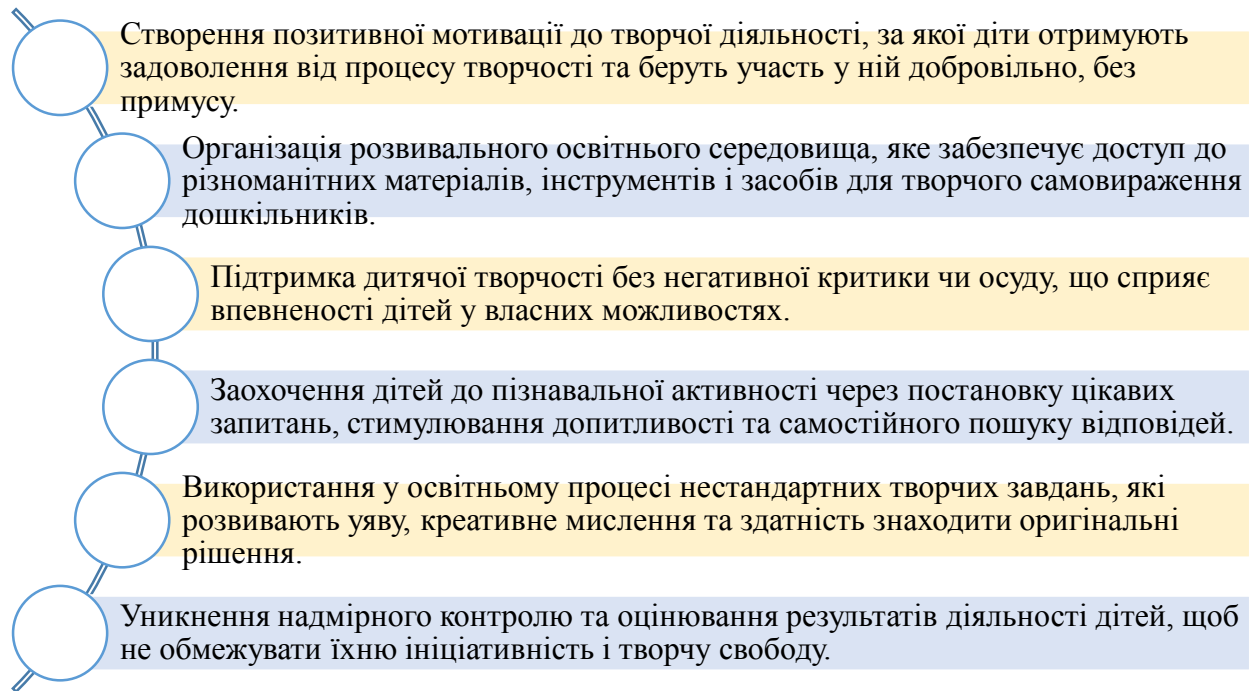


Рис. 2.12 Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей дошкільників

На думку М. Низової, успішний розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку залежить від створення комплексу спеціально організованих умов, які забезпечують всебічний розвиток особистості дитини та стимулюють її творчу активність [49].

Першою важливою умовою є ранній фізичний та інтелектуальний розвиток дитини. До нього належать заняття, спрямовані на зміцнення фізичного здоров'я, розвиток рухової активності, а також раннє ознайомлення дітей із читанням, лічбою, різноманітними предметами, матеріалами та інструментами. Важливе значення має також організація розвивального

середовища, яке стимулює дитину до творчої діяльності та випереджає її актуальний рівень розвитку. Освітній простір має бути насиченим різноманітними дидактичними матеріалами, ігровими засобами та предметами, що спонукають дошкільників до пізнання, експериментування й самостійної діяльності. Наступною умовою є організація творчої діяльності, яка потребує від дитини максимальної активізації її можливостей. Творчі здібності ефективніше розвиваються тоді, коли дошкільник поступово долає нові труднощі, прагне досягти вищого рівня власних можливостей і постійно вдосконалює свої вміння та навички.

Важливою умовою розвитку творчості є надання дитині свободи вибору діяльності, способів виконання завдань і послідовності дій, що підтримує її інтерес, мотивацію та емоційну залученість. Не менш значущою є доброзичлива підтримка дорослих, які мають сприяти самостійності дитини та створювати умови для пошуку власних рішень. Ефективному розвитку творчих здібностей також сприяє сприятливе психолого-педагогічне середовище, засноване на емоційній підтримці, взаєморозумінні та можливостях для вільної діяльності й самовираження [49].

У своїх наукових працях у галузі дошкільної освіти науковиці В. Маршицька та Г. Орлова, виокремлюють низку психолого-педагогічних умов, які сприяють ефективному формуванню творчих здібностей дітей дошкільного віку [40]:

1) стимулювання дітей до виконання творчих завдань. Ця умова передбачає створення таких педагогічних ситуацій, у яких дитина виявляє інтерес до творчої діяльності та прагне брати в ній активну участь. Важливу роль відіграє підтримка ініціативності дошкільників, використання цікавих ігрових, художніх або проблемних завдань;

2) формування позитивного та ціннісного ставлення до творчості. Зміст цієї умови полягає у вихованні в дітей розуміння значущості творчої діяльності та розвитку інтересу до процесу створення нового. Дошкільників необхідно навчати отримувати задоволення не лише від кінцевого результату, а й від

самого процесу творчого пошуку, експериментування та самовираження. Це сприяє розвитку внутрішньої мотивації до творчості;

3) створення проблемних ситуацій для розвитку творчого мислення. Педагог має організовувати освітній процес таким чином, щоб дитина стикалася із завданнями, які потребують нестандартного підходу та самостійного пошуку рішень. Проблемні ситуації активізують уяву, мислення, здатність аналізувати й експериментувати, що стимулює розвиток креативності та пізнавальної активності дошкільників;

4) розвиток умінь і досвіду творчого самовираження. Ця умова передбачає поступове формування в дітей практичних навичок творчої діяльності, накопичення власного досвіду самостійного створення художніх образів, конструкцій, рухів чи висловлювань. Важливо забезпечити різноманітність видів діяльності, у яких дитина може проявляти фантазію, ініціативу та індивідуальність;

5) створення можливостей для реалізації творчої активності в освітньому середовищі. Йдеться про організацію такого освітнього простору, який забезпечує дитині свободу вибору діяльності, доступ до необхідних матеріалів і можливість вільно проявляти власні творчі здібності. Освітнє середовище має бути емоційно комфортним, безпечним і стимулювати дітей до самостійної творчої діяльності, співпраці та експериментування.

Отже, визначені науковцями умови спрямовані на всебічний розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного віку та забезпечують формування їхньої креативності, самостійності й здатності до творчого самовираження в різних видах діяльності [40].

У ході теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури було розглянуто наукові підходи українських і зарубіжних дослідників до проблеми формування творчих здібностей дітей дошкільного віку. На основі узагальнення наукових положень та результатів нашого дослідження, а також з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку, нами було виокремлено психолого-педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню творчих здібностей у дітей. Зазначені умови є

взаємопов'язаними та спрямовані на створення сприятливого освітнього середовища, активізацію творчої діяльності дітей і підтримку їхньої пізнавальної та емоційної активності:

1. Емоційно безпечне та підтримувальне середовище – створення атмосфери довіри, доброзичливості й прийняття, у якій дитина не боїться помилок, вільно висловлює ідеї та проявляє ініціативу.

2. Індивідуалізація освітнього процесу – урахування вікових та індивідуальних особливостей, інтересів, рівня розвитку й темпу діяльності кожної дитини, що забезпечує реалізацію її творчого потенціалу.

3. Розвивальне предметно-просторове середовище – наявність різноманітних матеріалів (художніх, природних, конструкторських, ігрових, технічних), які стимулюють експериментування та різні види творчої активності.

4. Організація різних видів діяльності з провідною роллю гри – використання сюжетно-рольових, дидактичних, творчих і рухових ігор, що сприяють моделюванню ситуацій, розвитку уяви та креативного мислення.

5. Стимулювання творчої активності та ініціативи – заохочення до виконання творчих завдань, постановка проблемних ситуацій, варіативність рішень, підтримка самостійного пошуку ідей.

6. Розвиток здатності до експериментування – створення умов для проб, помилок і пошуку нових способів дії без нав'язування шаблонів і готових рішень.

7. Інтеграція різних видів діяльності – поєднання образотворчої, мовленнєвої, музичної, рухової та пізнавальної активності для комплексного розвитку творчості. Сутність цієї умови полягає в тому, що одна діяльність доповнює іншу, створюючи умови для більш глибокого творчого самовираження.

8. Педагогічна підтримка та партнерська взаємодія – ненав'язливе керівництво з боку педагога, який виступає фасилітатором творчого процесу, ставить відкриті запитання й підтримує самостійність дитини.

9. Співпраця з родиною – узгодження виховних впливів, залучення батьків до розвитку творчості та підтримка інтересів дитини в домашньому середовищі. Актуально щоб дорослі підтримували творчі прояви дитини, заохочували її ініціативність, самостійність, фантазування та прагнення до творчого пошуку. Важливим є формування позитивного ставлення батьків до дитячої творчості, незалежно від результату діяльності та створення умов для її самовираження вдома.

10. Надання свободи вибору діяльності – можливість самостійно обирати види активності, способи виконання завдань і тривалість діяльності, що підсилює мотивацію та креативність.

11. Організація дослідницько-пошукової діяльності передбачає створення педагогом умов, у яких дитина виступає активним учасником пізнавального процесу: спостерігає, досліджує, ставить запитання, висуває припущення, перевіряє їх та робить елементарні висновки. Така діяльність сприяє розвитку творчого мислення, допитливості, пізнавальної активності та здатності знаходити нестандартні способи розв'язання завдань.

12. Систематичне використання творчих методів і технологій – застосування спеціальних прийомів (фантазування, моделювання, зміна сюжетів, LEGO-конструювання тощо) у різних видах діяльності.

13. Розвиток особистісно-вольових якостей у процесі творчої діяльності – створення умов для формування самостійності, ініціативності, наполегливості, самоконтролю та здатності доводити творчу діяльність до завершення через поступове ускладнення завдань, підтримку власного задуму дитини та позитивне оцінювання її зусиль.

14. Збагачення мовленнєвого досвіду та розвиток творчого мислення – використання мовленнєвих і словесно-творчих вправ, асоціативних ігор, придумування історій, римування, словесного фантазування та вправ на швидке генерування ідей для розвитку побіжності, гнучкості й оригінальності мислення.

15. Формування внутрішньої мотивації до творчої діяльності – підтримка пізнавального інтересу, емоційного задоволення від процесу

творчості та створення ситуацій успіху, у яких дитина відчуває цінність власних ідей і результатів діяльності.

16. Організація ситуацій самостійного творчого пошуку – створення відкритих творчих завдань без єдиного правильного результату, що спонукають дитину до висування власних ідей, вибору способів дії та творчого переосмислення запропонованого матеріалу.



Рис. 2.13 Психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку

Отже, ефективне формування творчих здібностей дітей дошкільного віку можливе за умови комплексного впровадження взаємопов'язаних психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток когнітивної, емоційно-мотиваційної, діяльнісної та особистісно-вольової сфер дитини. Створення емоційно безпечного й розвивального середовища, організація різних видів творчої діяльності, підтримка самостійності, ініціативності та творчого пошуку, розвиток мовленнєвої активності, уяви й дослідницької поведінки, а також партнерська взаємодія педагога та родини забезпечують умови для повноцінного творчого самовираження дитини.

ВИСНОВКИ

Аналіз та узагальнення результатів проведеного теоретико-емпіричного дослідження проблеми формування творчих здібностей дали змогу систематизувати отримані дані, співвіднести їх із метою та завданнями роботи, а також обґрунтувати психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку. Отримані результати створюють підґрунтя для формулювання узагальнених висновків, які подано нижче:

1. Здійснено теоретичний аналіз сучасних підходів до розуміння творчих здібностей у психолого-педагогічних дослідженнях. Можемо стверджувати, що цей феномен є складним, багатовимірним і системним утворенням, яке інтегрує когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та соціальні компоненти розвитку особистості. Узагальнення наукових підходів і позицій різних дослідників свідчить, що творчі здібності не є вродженим і незмінним утворенням, а формуються поступово в процесі активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем, набуття соціального досвіду та залучення до різних видів діяльності. Аналіз основних наукових підходів (діяльнісного, особистісного, когнітивного, гуманістичного, компетентнісного, соціокультурного та системного) дозволив встановити, що кожен із них акцентує увагу на окремих детермінантах розвитку творчості: діяльнісна природа її формування, провідна роль особистості, значення когнітивних процесів, вплив внутрішньої мотивації, соціокультурна зумовленість та системна взаємодія всіх компонентів. Це дає змогу розглядати творчі здібності як цілісну динамічну систему, що розвивається у взаємозв'язку внутрішніх потенціалів дитини та зовнішніх умов її життєдіяльності. Узагальнення теоретичних положень дозволяє констатувати, що творчі здібності в дошкільному віці проявляються насамперед у здатності дитини до уявного перетворення дійсності, продукування оригінальних ідей, нестандартного розв'язання пізнавальних і практичних завдань, а також у прагненні до самовираження в різних видах діяльності. Їх розвиток безпосередньо пов'язаний з організацією освітнього процесу, характером педагогічної взаємодії та якістю створеного розвивального середовища.

2. Розкрито сутність поняття «творчі здібності», їх структуру, вікові та індивідуально-психологічні особливості розвитку, а також охарактеризувати методичний інструментарій їх формування в закладах дошкільної освіти. В сучасній психолого-педагогічній науці творчі здібності розглядається як складне, багаторівневе та інтегративне утворення. Його зміст не може бути зведений до окремих психічних процесів або ізольованих якостей, оскільки творчі здібності функціонують як цілісна система, у якій взаємодіють когнітивний, уявно-креативний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний та особистісно-вольовий компоненти. Аналіз наукових підходів засвідчує відсутність єдиної універсальної моделі структури творчих здібностей, що зумовлено складністю самого феномена творчості та різними методологічними акцентами дослідників. Водночас у більшості концепцій простежується спільна тенденція до визнання провідної ролі мисленнєвих процесів (гнучкості, оригінальності, побіжності, розробленості), творчої уяви, внутрішньої мотивації та активної діяльності дитини як базових умов творчого розвитку. Це дозволяє розглядати творчі здібності як результат інтеграції природних задатків, набутого досвіду та впливу соціально-освітнього середовища. Особливого значення набуває положення про те, що творчий потенціал кожної дитини є потенційно наявним, однак його реалізація залежить від характеру педагогічного впливу, організації освітнього середовища та можливостей для самостійної діяльності. Саме в умовах емоційно-безпечного, стимулювального та діяльнісно-насиченого середовища відбувається актуалізація творчих можливостей дошкільника, їх поступове ускладнення та перехід від окремих проявів до відносно стійких творчих якостей.

Важливо також підкреслити, що кожен із структурних компонентів творчих здібностей виконує специфічну функцію в загальному механізмі творчої діяльності: когнітивний забезпечує інтелектуальну основу творчості, уявно-креативний – образне моделювання нової реальності, емоційно-мотиваційний – внутрішнє спонукання до творчої активності, діяльнісний – практичну реалізацію задуму, а особистісно-вольовий – стійкість і завершеність творчого процесу. Їх взаємодія визначає рівень сформованості творчого

потенціалу дитини та її здатність до творчого самовираження. Отже, творчі здібності дошкільників доцільно розглядати як динамічну, багатокомпонентну систему, що розвивається у процесі активної взаємодії дитини з соціальним і предметним середовищем.

3. Проведено експериментальне дослідження, здійснено кількісний і якісний аналіз отриманих результатів та визначено рівні розвитку творчих здібностей дошкільників. Отримані результати засвідчили неоднорідність їх сформованості та переважання середнього і низького рівнів розвитку більшості творчих показників. Аналіз когнітивного та креативного аспектів (творча гнучкість, оригінальність, побіжність, продуктивність) показав, що значна частина дітей здатна виконувати творчі завдання, однак їх діяльність часто супроводжується орієнтацією на зразок, копіюванням або частковою залежністю від зовнішньої допомоги. Високі показники творчості характерні лише для незначної частини вибірки, тоді як переважна більшість дітей демонструє середній рівень із ситуативними проявами творчого мислення.

Емоційно-мотиваційний компонент у більшості дітей сформований на середньому рівні, що свідчить про наявність інтересу до творчої діяльності, однак недостатню вираженість внутрішньої мотивації, емоційної залученості та естетичних переживань. Це обмежує стійкість творчої активності та знижує здатність до самостійного творчого пошуку.

Діяльнісний компонент характеризується відносно кращими показниками реалізації задуму та використання матеріалів, проте водночас виявлено недостатній рівень експериментування і творчого варіювання засобів діяльності. Це свідчить про переважання репродуктивних стратегій у творчій діяльності дітей та обмежену схильність до інноваційного пошуку.

Особистісно-вольовий компонент виявився найбільш проблемним. У більшості дітей зафіксовано низький рівень наполегливості, самостійності, ініціативності та самокритичності. Діти часто потребують підтримки дорослого, швидко втрачають інтерес до завдань, уникають труднощів і недостатньо критично оцінюють результати власної діяльності. Це суттєво обмежує можливості повноцінного розвитку творчого потенціалу.

Узагальнення результатів дослідження дозволило встановити, що високий рівень творчих здібностей характерний лише для 13,8% дітей, тоді як більшість (53,4%) перебуває на низькому рівні розвитку, а третина – на середньому. Це свідчить про недостатню сформованість творчих здібностей у значної частини вибірки та необхідність цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу.

4. На основі теоретичних узагальнень і результатів експерименту визначено та науково обґрунтовано психолого-педагогічні умови, що забезпечують ефективне формування творчих здібностей дітей дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

У ході дослідження встановлено, що ефективність розвитку творчого потенціалу дитини визначається сукупністю взаємопов'язаних психолого-педагогічних умов, серед яких провідну роль відіграють: емоційно безпечне та підтримувальне середовище, індивідуалізація освітнього процесу, організація розвивального предметно-просторового середовища, використання гри як провідного виду діяльності, стимулювання творчої ініціативи, розвиток здатності до експериментування, інтеграція різних видів діяльності, педагогічна підтримка та партнерська взаємодія з дитиною. Важливе значення також мають такі умови, як співпраця з родиною, надання дитині свободи вибору діяльності, організація дослідницько-пошукової активності, систематичне використання творчих методів і технологій, розвиток особистісно-вольових якостей, збагачення мовленнєвого досвіду, формування внутрішньої мотивації та створення ситуацій самостійного творчого пошуку. Усі ці умови забезпечують комплексний вплив на розвиток креативності, уяви, самостійності та творчого мислення дошкільників.

Отже, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що формування творчих здібностей дітей дошкільного віку є результатом цілеспрямованої, системної та науково обґрунтованої психолого-педагогічної роботи. Реалізація визначених психолого-педагогічних умов сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, розкриттю її творчого потенціалу та формуванню здатності до самовираження, нестандартного мислення й творчої активності в різних видах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабачук Ю. П. Психолого-педагогічні умови розвитку рухової творчості дітей старшого дошкільного віку. Розвиток креативності як ресурсу інноваційного потенціалу особистості: психолого-педагогічні аспекти : зб. матеріалів Всеукр. наук.-метод. конф. з міжнар. участю. Одеса : Університет Ушинського, 2025. С. 11–14.
2. Безверха Ж., Ковальова А. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку у зображувальній діяльності засобами нетрадиційного малювання. *Universum*. 2025. № 17. С. 155–167.
3. Біла І. М. Психологія дитячої творчості. Київ : Фенікс, 2014. 137 с.
4. Біла І. М. До вершин педагогічної майстерності. *Дошкільне виховання*. 2021. № 10. С. 3–5.
5. Бішко В. П. Розвиток творчих здібностей дітей: методи стимулювання креативності. *Częstochowa*, 2023. С. 63–66.
6. Борисюк О. М., Лепех О. М. Психологічні аспекти формування уяви у дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2018. № 1. С. 3–13.
7. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
8. Вісник Науково-дослідної лабораторії «Дошкільна освіта: історія, перспективи розвитку в XXI столітті» : за матеріалами VII Всеукр. наук.-практ. конф. «Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості дитини в умовах взаємодії закладу дошкільної освіти та сім'ї» (м. Умань, 24 вересня 2025 року). Вип. XII МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; голов. ред. Л. В. Іщенко, Л. П. Карнаух. Умань : Візаві, 2025. 262 с.
9. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку. Київ : Київський університет, 2005. 308 с.
10. Волинець К. І., Чаяло О. М. Характеристика дефініційного поля феномену творчих здібностей дітей дошкільного віку. Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : матеріали Міжнар. наук.-практ.

інтернет-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 28 лютого 2019 року). Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 44. С. 141–147.

11. Гальченко В. М. Теоретичні аспекти формування творчих здібностей дошкільників. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2004. Т. VI. Вип. 3. С. 90–97.

12. Гевко О. Педагогічні умови формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Молодь і ринок*. 2019. № 12. С. 95–100.

13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / за ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

14. Грінцова О. М., Диба Н. М. Психологічні особливості формування творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. *Вісник психології і педагогіки*. 2012. С. 12–18.

15. Грицкова Ю. В. Розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами LEGO-конструювання. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12, т. 2. С. 106–109.

16. Грицюк О. С. Музично-дидактичні ігри як засіб формування творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. 2014. Вип. 133, ч. 1. С. 102–108.

17. Грохольська Н. Психологічні особливості розвитку творчості у старшому дошкільному віці. *Платформа молодого науковця: проблеми психології і педагогіки*. 2025. С. 58–64.

18. Губенко О. В. Теоретико-методологічні основи дослідження психологічних механізмів творчої діяльності (інтегративний підхід) : монографія. Київ, 2019. 400 с.

19. Енциклопедія освіти / Нац. акад. пед. наук України ; за ред. В. Г. Кременя ; 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

20. Желанова В. В. Готовність майбутнього вихователя до розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку: сутність і структура. *Науковий*

вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2016. Вип. 1 (38). С. 123–125.

21. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. 320 с.

22. Зубалій А. О. Творчі здібності дітей старшого дошкільного віку та готовність до їх формування. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2025. Вип. 217. С. 131–136. DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-217-131-136.

23. Іщенко Л. В. Підготовка майбутніх вихователів до розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами збагачення та активізації словника. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2022. Вип. 90. С. 57–61. DOI: 10.31392/NPU-nc.series5.2022.90.12.

24. Каньоса Н. Теорія і технології розвитку дитячої художньої творчості дошкільників : навч.-метод. посіб. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2015. 188 с.

25. Клевака Л. П., Барсуковська Г. П., Кирста Н. Р. Мультимодальні підходи в освітніх програмах для дошкільників: розкриття творчих здібностей. Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка». 2024. № 8 (26). С. 665–677. DOI: 10.52058/2786-6165-2024-8(26)-664-677.

26. Коломієць А. Особливості організації експериментування як виду діяльності дітей дошкільного віку: європейський досвід. *Comparative Professional Pedagogy*. 2022. Vol. 12, No. 2. Р. 7–13. DOI: 10.31891/2308-4081/2022-12(2)-1.

27. Кононко О. Л. Виховуємо соціально компетентного дошкільника : навч.-метод. посіб. до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі». Київ, 2009. 208 с.

28. Котелянець Ю. С. Розвиток творчості дошкільників засобами театралізованої діяльності. Витоки педагогічної майстерності. 2020. Вип. 25. С. 106–110.

29. Кравчук К. О. Формування мистецько-творчої компетентності дошкільників засобом технології розвитку творчих здібностей дітей на заняттях

з ліплення. Розробка комплексу ігрових вправ : кваліфікаційна робота бакалавра. Кривий Ріг, 2023. 64 с.

30. Крамаренко В. Креативність дітей дошкільного віку: сутнісний аналіз поняття. Педагогічні науки. 2019. Вип. 74. С. 21–24. DOI: 10.33989/2524-2474.2019.74.196629.

31. Кримова Н. О., Мозгова О. Р. Особливості розвитку творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку. Актуальні проблеми сучасної психологічної науки: виклики сучасності. Житомир, 2022. С. 50–52.

32. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : монографія. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.

33. Кульчицька О. І. Психологічні особливості дітей дошкільного віку. *Обдарована дитина*. 2014. № 4. С. 14–28.

34. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2010. № 1. С. 10–14.

35. Лазарович Н. Психолого-педагогічні особливості розвитку креативності у дітей дошкільного віку під час нетрадиційного малювання. Дошкільна і спеціальна освіта в умовах сьогодення: тенденції, ідеї, можливості : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю / уклад. М. В. Матішак, Н. В. Захарасевич ; за заг. ред. Л. О. Мацук. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2025. С. 108–111.

36. Листопад О. А. Діагностика творчості та розвиток обдарованості дітей у західному освітньому просторі: історичні та сучасні аспекти. Обдаровані діти – скарб нації! : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 22–28 жовтня 2025 року) / упоряд. М. С. Гальченко, В. М. Шульга. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2025. С. 582–592.

37. Лонух К. Ю. Розвиток творчих здібностей у молодших школярів. Проблеми та перспективи розвитку системи безпеки життєдіяльності : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, курсантів та студентів. Львів, 2018. С. 392–393.

38. Мартиненко О. В. Розкриття творчого потенціалу дошкільнят виразними засобами хореографічного мистецтва. *Палітра педагога*. 2019. № 4. С. 42–45.

39. Марцинів В. В. Структурні компоненти творчих здібностей учнів шкіл мистецтв у навчальному процесі з використанням електронного музичного інструментарію. 2023. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18956/Martsyniv%2C%20V.%20V..pdf?sequence=1> (дата звернення: 01.04.2026).

40. Маршицька В., Орлова Г. Теоретичні основи формування креативності у дітей старшого дошкільного віку. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2015. Вип. 19, кн. 1. С. 363–372. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19\(1\)__36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2015_19(1)__36) (дата звернення: 09.02.2026).

41. Микуліна А. К. Аплікація з різних матеріалів як засіб розвитку творчих здібностей. Освіта і наука / гол. ред. Т. Д. Щербан ; заст. гол. ред. J. Piwowarski ; В. В. Гоблик. Мукачево – Ченстохова : РВВ МДУ ; Академія ім. Я. Длугоша, 2024. Вип. 1 (36). С. 136–145.

42. Микуліна А. К. Національний характер декоративної діяльності дошкільників засобами творів декоративно-прикладного мистецтва рідного краю. Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи / гол. ред. С. В. Стеблюк. Ужгород : Гельветика, 2025. № 9. С. 101–106.

43. Микуліна А. К., Бучелла М. І., Дем'янчук В. М. Розвиток художньо-творчих здібностей у дошкільників засобами інтеграції різних видів мистецької діяльності. Наука майбутнього : зб. наук. праць студентів, аспірантів та молодих учених / гол. ред. колегії В. В. Гоблик ; заст. гол. ред. Т. І. Молнар. Мукачево : РВВ МДУ, 2024. Вип. 1 (13). С. 59–63.

44. Міщенко Н. І. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1. С. 138–144.

45. Моляко В. О. Психологія творчих здібностей. Київ : Наук. думка, 1996. 240 с.

46. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності. Київ : Освіта України, 2008. 702 с.
47. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 2–9.
48. Музика О. Л. Розвиток здібностей і розвиток особистості. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : Рута, 2006. С. 31–42.
49. Низова М. М. Розвиток творчих здібностей у дітей старшого дошкільного віку засобом української народної іграшки : кваліфікаційна робота магістра. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2020. 102 с.
50. Новоселецька І. Е. Розвиток творчих здібностей дітей п'ятого року життя: природа таланту. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 2 (221). С. 49–53. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-2(221)-49-53.
51. Поветкін С. В. Пізнавальна активність особистості: сутність та мотиваційні основи. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012. Вип. 39. С. 131–140.
52. Половинка Н. А. Розвиток творчих здібностей дошкільників засобами мистецтва та емоційного контексту. *Science and Technology: Problems, Prospects and Innovations : Proceedings of the 11th International Scientific and Practical Conference (Osaka, Japan, 3–5 August, 2023)*. Osaka : CPN Publishing Group, 2023. P. 150–152.
53. Психологічні проблеми творчості : матеріали XXIII Міжнар. наук. психол. конф. (Київ, 24–25 червня 2023 року) / за ред. В. О. Моляко. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 284 с.
54. Радієвська А. А. Структурні компоненти творчих здібностей учнів молодших класів ліцеїв мистецтв як наукова проблема. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Харків, 2012. Вип. 39. С. 132–138.

55. Садова Т. А., Остапюк Я. С. Розвиток творчості дітей дошкільного віку в руховій діяльності. *Young Scientist*. 2019. № 10.1 (74.1). С. 77–80.
56. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
57. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.
58. Сисоєва С. О. Особистісно зорієнтовані технології: метод проєктів : підручник для директора. Київ : Плеяди, 2005. С. 25–28.
59. Смолук А. Винахідницькі задачі у розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. Дошкільна освіта: теорія, методика, інновації : матеріали Х Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Луцьк, 15 травня 2024 року). Луцьк, 2024. С. 124–128.
60. Твердовська О. В. Синергетична детермінованість творчого мислення. Синергетика і творчість : матеріали Всеукр. конф. (Київ, 11 листопада 2011 року). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2011. С. 222–230.
61. Труш Д. О., Вільхова О. Г. Формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку засобами народної хореографії. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 2 (221). С. 99–102. DOI: 10.33272/2522-9729-2025-2(221)-99-102.
62. Удовенко Е. О. Філософсько-психологічні аспекти розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку. *Молодий вчений*. 2018. № 8.1 (60.1). С. 99–104.
63. Філоненко О. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2025. Вип. 221. С. 432–435. DOI: 10.36550/2415-7988-2025-1-221-432-435.
64. Цибін С. Г., Талпа А. Є. Інформаційно-комп'ютерні технології як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. Освітньо-науковий простір. 2025. Вип. 9 (2), т. 2. С. 141–152. DOI: 10.31392/ONP.2786-6890.9(2)/2.2025.13.

65. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2017. № 15. С. 82–87.
66. Шкляєва Г., Яценко Т. Розвиток творчої особистості дошкільника: теоретико-методичний підхід. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 140–146. DOI: 10.31651/2524-2660-2023-3-140-146.
67. Шульга Л. М. Барвіста радість. Розвиток творчих здібностей у дітей дошкільного віку на заняттях із малювання : метод. посіб. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2017. 336 с.
68. Шульга Л. М. Упровадження технології розвитку творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Вип. 23, т. 3. С. 179–183. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/23_2019/part_3/34.pdf (дата звернення: 11.12.2025).
69. Яремко І. Формування у дітей дошкільного віку здібностей до фантазування засобами казки. Педагогічна освіта у світлі реформ та викликів : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених (Львів, 24–25 лютого 2022 року). Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. С. 74–78.
70. Яцюк М. Когнітивний компонент креативності особистості юнацького віку. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2022. № 2. С. 56–61. DOI: 10.32782/academ-ped.psyh-2022-2.08.
71. Guilford J. P. *Creative Talents: Their Nature, Uses and Development*. Buffalo, NY : Bearly Limited, 1986. 320 p.
72. Torrance E. P. *The Nature of Creativity as Manifest in Its Testing*. *The Nature of Creativity* / ed. by R. J. Sternberg. Cambridge : Cambridge University Press, 1988. P. 32–75.

ДОДАТОК А

Опитувальник для батьків

«Діагностика творчих здібностей старших дошкільників»

Шановні батьки! Для виявлення творчих здібностей Ваших дітей, Вам пропонується дати відповідь на наші запитання. Надавайте відповіді спираючись на реальні фактори, тобто визначаючи ту чи іншу поведінку дитини.

1. Чи виявляє Ваша дитина зацікавленість до творчих видів діяльності (малювання, ліплення, конструювання тощо)?
2. Чи часто Ваша дитина самостійно обирає творчі заняття у вільний час?
3. Чи проявляє дитина ініціативу у виконанні творчих завдань?
4. Чи емоційно реагує Ваша дитина на результати власної творчої діяльності?
5. Чи виявляє дитина яскраві емоції під час виконання творчих завдань?
6. Чи чутливо Ваша дитина сприймає оцінку своїх творчих робіт?
7. Чи звертає Ваша дитина увагу на красу навколишнього середовища?
8. Чи виявляє дитина інтерес до художніх образів (картини, музика, казки тощо)?
9. Чи відчуває дитина задоволення від споглядання красивих об'єктів або явищ?
10. Чи займається Ваша дитина творчістю без зовнішнього стимулювання (без нагадувань або заохочень)?
11. Чи продовжує дитина творчу діяльність за відсутності контролю дорослих?
12. Чи проявляє Ваша дитина наполегливість у реалізації власного творчого задуму?
13. Чи отримує Ваша дитина задоволення від процесу створення чогось нового?
14. Чи завершує дитина завдання, які починає?

Дякуємо!

ДОДАТОК Б

Довідка про проведення психологічного дослідження

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ (ЯСЛА-САДОК) № 25
ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ

46003 м. Тернопіль, вул. Академіка І. Горбачевського, 5, тел. 52-47-31
ternopildnz25@gmail.com

01.04.2026 р
№21

ДОВІДКА

про проведення психологічного констатувального експерименту
Сокальської Олени Михайлівни – студентки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка на тему «Психолого-педагогічні умови формування творчих здібностей дітей дошкільного віку» зі спеціальності «Психологія»

Довідкою засвідчуємо, що протягом 2025-2026 навчального року у Тернопільському дошкільному навчальному закладі № 25 Тернопільської міської ради Тернопільської області проведено психологічне дослідження творчих здібностей дітей дошкільного віку.

У процесі виконання дослідження в закладі дошкільної освіти були створені необхідні психолого-педагогічні та організаційні умови для його повноцінного проведення, а також для спостереження за роботою з ефективного формування творчих здібностей дітей дошкільного віку. Зокрема, сприятливе розвивальне освітнє середовище, використання різноманітних ігрових методів і прийомів, впровадження системи творчих завдань, організацію художньо-продуктивної діяльності (малювання, ліплення, аплікація тощо), стимулювання уяви, ініціативності та самовираження дітей, індивідуальний підхід до кожної дитини з урахуванням її вікових та психологічних особливостей.

Проведення психолого-експериментального дослідження здійснювалося у тісній співпраці Сокальської Олени Михайлівни з педагогічними працівниками закладу, практичним психологом та адміністрацією. Адміністрація закладу дошкільної освіти забезпечила належні організаційні умови, сприяла координації роботи всіх учасників освітнього процесу, що дозволило реалізувати програму дослідження в повному обсязі.

Директор ТЗДОЯС №25



Наталя Немировська

Практичний психолог ТЗДОЯС №25

Світлана Жеребна